

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

SUÇUN KAMUSALLIĞI BAĞLAMINDA DEVLETİN MAĞDUR SIFATI

Erdem Arda AKAY

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

SUÇUN KAMUSALLIĞI BAĞLAMINDA DEVLETİN MAĞDUR SIFATI

Erdem Arda AKAY

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Erdem Arda AKAY tarafından hazırlanan ‘‘Suçun Kamusalığı Bağlamında Devletin Mağdur Sıfatı’’ başlıklı bu çalışma, 15/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Muammer KETİZMEN (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Timuçin KÖPRÜLÜ (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

O Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.⁽¹⁾

O Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren..... ay ertelenmiştir.⁽²⁾

O Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.⁽³⁾

...../...../.....

Erdem Arda AKAY

¹ "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir.* Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Muammer KETİZMEN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Erdem Arda AKAY

ÖZET

AKAY, Erdem Arda. *Suçun Kamusalılığı Bağlamında Devletin Mağdur Sıfatı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Modern dönemde kamusalılık kavramı, fiziki bir alanda gerçekleştirilen beşeri faaliyetlerden ziyade ortak değer üretimine dayalı bir sürece karşılık gelmektedir. Ortak değerlerin belirlenimi noktasında ise modern kapitalist hukuk devleti, ihtiva ettiği üretim ilişkileri çerçevesinde hem bu ilişkilere göre politika üreten hem de bunlardan ayrı konumlanarak onları denetleyen ve düzenleyen bir işleve sahiptir. Bu bağlamda bir iktidar ve ilişkiler alanı olan devlet, modern formasyonunda bu ilişkilerin ve sermaye birikim sürecinin yeniden üretimine dayanan kamusal varlık koşullarının devam etmesi ereğiyle ideolojik aygıtları üzerinden düzenleyici ve denetleyici rolünü yerine getirmekte; kurguladığı hukuk düzenini ihlal eden ve kamusal düzeni zarar ya da tehlikeyle karşı karşıya bırakan eylemlere karşı ise son çare olarak baskı aygıtına başvurmaktadır. Bu kapsamda suç kamusalılık ihtiva eden bir olgudur ve devlet işlenen her suç bakımından mağdur sıfatını haiz olmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Modern Devlet, Ceza Hukuku, Mağdur, Kamusalılık, Baskı Aygıtı

ABSTRACT

AKAY, Erdem Arda. *Victim Status of the State in the Context of the Publicity of Crime*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

In the modern period, the concept of publicness corresponds to a process based on the production of common values rather than human activities carried out in a physical space. At the point of determining common values, the modern capitalist legal state, within the framework of the relations of production it contains, has a function that both produces policies according to these relations and controls and regulates them by positioning itself apart from them. In this context, the state, which is a sphere of power and relations, fulfills its regulatory and supervisory role through its ideological apparatuses with the aim of maintaining the conditions of public existence based on the reproduction of these relations and the capital accumulation process in its modern formation; it resorts to the apparatus of repression as a last resort against acts that violate the legal order it has constructed and expose the public order to harm or danger. In this context, crime is a public phenomenon and the state is the victim of every crime committed.

Keywords:

Modern State, Criminal Law, Victim, Publicity, Repressive Apparatus

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DEVLET OLGUSU VE MODERN DEVLETE İLİŞKİN	
YAKLAŞIMLAR	4
1.1. DEVLET OLGUSU ÜZERİNE	4
1.2. ANTİK DÖNEMDE DEVLET OLGUSUNA YAKLAŞIM.....	5
1.3. MODERN DEVLETE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	7
1.3.1. Modern Devlet Düşüncesinin İlk Adımları	7
1.3.2. Doğa Durumunun Karşısında Devletin Yükselişi: Toplumsal Sözleşme.....	10
1.3.3. Hegel'in Toplum Düşüncesinin Son Noktası: Törel Devlet.....	13
1.3.4. Zor Gücünün Yansıması Olarak Devlet.....	14
1.3.5. Üç Unsur Kuramı Üzerinden Devlet	16
1.3.6. Bir Ekonomi-Politik Temellendirme Olarak Marksist Devlet Kuramı	17
1.3.7. Toplum Adına ve Toplum İçin Devlet: Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımı	21
1.3.8. Kuvvet Teorisi Üzerinden Devleti Tanımlamak.....	22
1.4. MODERN DEVLET OLGUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ	23
2. BÖLÜM: KAMUSALLIK OLGUSU VE BURJUVA KAMUSALLIĞININ	
DÖNÜŞÜMÜ	26
2.1. KAMUSALLIK KAVRAMININ KÖKENİ	26

2.2. DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ	29
2.3. ARENDT'İN KAMUSALLIK YAKLAŞIMI VE ANTİK YUNAN KENT DEVLETİNDE KAMUSALLIK.....	33
2.4. RES PUBLICA KAVRAMI VE KAMUSALLIK.....	36
2.5. MODERN ÖNCESİ DÖNEMDE KAMUSALLIK.....	37
2.6. ÜRETİM İLİŞKİLERİYLE DÖNÜŞEN YENİ BİR KAMUSALLIK ANLAYIŞI: HABERMAS DÜŞÜNCESİNDE BURJUVA KAMUSALLIĞININ GELİŞİMİ.....	41
2.6.1. Burjuva Kamusalılığının Ortaya Çıkışı	41
2.6.2. Üretim İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Siyasal ve Sosyal Dönüşüm.....	43
2.6.3. Kamusalılığın Dönüşümü Çerçevesinde Hukuksal Dönüşüm.....	47
2.6.3.1. Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü İlkesi.....	47
2.6.3.2. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi	50
2.7. BURJUVA KAMUSALLIĞININ İDEALİZE EDİLMESİNE İLİŞKİN ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR.....	54
2.7.1. Nancy Fraser	54
2.7.2. Alexander Kluge & Oskar Negt.....	56
2.8. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	58
3. BÖLÜM: SUÇUN KAMUSALLIĞI VE DEVLETİN MAĞDUR SIFATI.....	61
3.1. SUÇUN KAMUSALLIĞI.....	61
3.1.1. İlkel Dönemde Suça Yaklaşım	61
3.1.2. Antik Roma'da Suça Yaklaşım.....	63
3.1.2.1. Delictum Publica(Kamusal Suçlar).....	64
3.1.2.1.1. Perduellio(Vatana İhanet Suçu)	64
3.1.2.1.2. Lese Majeste.....	65
3.1.3. Antik Cermen'de Suça Yaklaşım	66
3.1.4. Orta Çağ'da Suça Yaklaşım.....	68

3.1.4.1. Orta Çağ Avrupası Barış Hareketleri	68
3.1.4.2. Orta Çağ Ceza Adaleti Anlayışının Dışsallığı: Azap ve İşkence	70
3.1.5. Modern Hukuk Devleti Perspektifinde Ceza Hukuku	72
3.1.6. Modern Devletle Birlikte Yeniden Üretilen Zor Kavramı.....	74
3.1.7. Kapitalist Üretim İlişkileri Çerçevesinde Ceza Hukukunun Dönüşümü ve Neoliberal Dönemin Ceza Hukukunda Rasyonel Birey	76
3.1.8. Değerlendirme	82
3.2. DEVLETİN MAĞDUR SIFATI	83
3.2.1. Mağdur Kavramı.....	83
3.2.2. Mağdur-Suçtan Zarar Gören Ayrımı	86
3.2.3. Devletin Tüzel Kişiliği.....	87
3.2.4. Devletin Ceza Hukukundaki Anlamı İtibariyle Mağdur Konumu.....	88
3.2.4.1. Devletin Mağdur Olduğu Görüşü.....	88
3.2.4.2. Yalnızca Gerçek Kişilerin Mağdur Olabileceği Görüşü	94
3.2.4.3. Devletin Mağdur Sifatına İlişkin Görüşümüz.....	97
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	108
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	119
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU.....	120

KISALTMALAR DİZİNİ

a.e.	Aynı eserde
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C	Cilt
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
E.T.	Erişim Tarihi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TCK	Türk Ceza Kanunu
v.d.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Modern devlet, kendisini hukuk üzerinden tanımlayan ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde koyduğu kurallara kendisi de tabi olan bir siyasi yapıdır. Devletin meclisi, yasama faaliyeti sonucunda ortaya çıkardığı kanunlarla toplumun dolaylı rızası üzerinden bir meşruiyet üretmekte¹ ve kanunlar bu meşru zeminde herkes tarafından uyulması gereken normlar haline gelmektedir. Bu anlamda modern devlet adına hukukun mahiyeti “kanun gibi ulaşılabilir bir araçla öne sürülen kamusal ilanlar” olarak ifade edilmiştir.² Toplumun geneline hitap eden ve toplumun genel menfaatine uygun olarak koyulduğu kabulüne dayanan kanunlar, devlete hem içerisinde barındırdığı ilişkileri denetleyip düzenleme; hem de kamusal alanda varlığını hissettirerek toplumun fertleriyle eşit ya da eşitsiz etkileşimlere girme fırsatı vermektedir.

Kamusal ilan görünümündeki kanunlar, mahiyet itibariyle emredici ya da düzenleyici niteliğe sahip olabildiği gibi hukuk devleti formasyonunda yer aldığı alana göre özel hukukun ya da kamu hukukunun içinde yer alan bir konuyu içerebilmektedir. Ceza hukuku normları, içeriği itibariyle diğer normlardan ayrı bir konuma sahiptir. Bu çerçevede, kural olarak, hüküm ve müeyyideden oluşan ceza normları bir taraftan yapılması veya yapılmaması gereken eylemleri belirtmekte; diğer yandan ise bu belirlemenin ihlal edilmesi halinde hangi hukuki emrin yani müeyyidenin uygulanacağını içermektedir.³ İşlenen her suçun mutlaka bir faili ve mağduru bulunmaktadır. Ortaya konulan ceza normlarıyla, emredici hükme aykırı hareket eden fail cezalandırılmakta ve normun önüne geçmek istediği zarar ya da tehlikeye maruz kalan kişi mağdur sıfatını almaktadır. Bu sıfatı kimlerin alabileceği konusu ise doktrinde tartışılan bir husustur.

---

¹ ÖZDEMİR, Ali Murat, SAYGILI, Abdurrahman, ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe, KETİZMEN, Muammer, DEMİRLİ, Aynur, AYKUT, Ebubekir, TÜRKOĞLU KARACOVA, Ezgi Nur, UĞURLU, Göksu, ŞAHİN, Ozan Giray, **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2020, s.84

² COLLINS, Hugh, **Marxizm ve Hukuk**, Çev. Umre Deniz Tuna, 2. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016 s.201

³ HAFIZOĞULLARI, Zeki, **Ceza Normu**, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1987, s.100

İşbu tez çalışmasında “Devlet ceza hukuku bağlamında bir suçun mağduru olabilir mi?” sorusuna cevap aranmıştır. Hukuksal pozitivizm⁴ üzerinden belirli ceza normlarına başvurularda belki de kolayca cevaplanabilecek bu sorunsal, ceza normlarını ve genel olarak suç siyasetini, içerdiği ilişkiler doğrultusunda yeniden üreten “devlet” olgusu üzerinden inceleme konusu yapılmış; devletin kamusal ilanı olarak ortaya koyduğu kanunlarla belirlenen ceza hukuku bağlamında kimlerin mağdur sıfatını alabileceği hususu gerekçelendirilerek tartışılmıştır.

Çalışma üç katmanlı bir sistematığe sahiptir. Bu çerçevede birinci bölümde devlet olgusu ele alınmıştır. Sorunsalın öznesi konumunda yer alan devlet, bugünkü belirlenimine ulaşana değin birçok aşamadan geçmiş; gerek modern öncesi dönemde gerek ise modern devletin doğuşu sonrası dünyanın farklı yerlerinde farklı formasyonlarda varlık göstermiş siyasi bir yapıya karşılık gelmektedir. Çalışmada odaklandığımız dönem modern devlete karşılık gelse de altı çizilmelidir ki devlet, kendiliğinden ya da bir anda günümüzdeki belirlenime erişmemiştir. Bu sebeple, devlet kavramına değinilen girişin ardından Antik Döneme ilişkin devlet yaklaşımlarına, modern devlet yaklaşımlarına giden yolda önemli bir laboratuvar görevi görmesi nedeniyle Platon, Aristoteles ve Cicero’nun devlete ilişkin görüşlerine yer verilmek suretiyle kısaca değinilmiştir. Bölümün devamında, modern devletin doğuşu ve önceki siyasi yapılardan farkı ortaya konmuş; modern devlete ilişkin farklı perspektiflere sahip düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Son olarak ise modern devlete ilişkin genel görüş ve değerlendirmeler sunulmuş, modern devletin dönüşümünden söz edilerek ikinci bölümde yer verilecek kamusal olgusuna geçiş için bir köprü kurulmuştur.

İkinci bölümde, Antik Yunan’a dayanan bir geçmişe sahip olan kamusal olgusunun modern devletin gelişimiyle paralel olarak geçirdiği dönüşüm ele alınmış; bu dönüşümün temelinde yatan üretim ilişkileri ve burjuva sınıfının kamusal alandaki etkinliği, devlet ve sivil toplum üzerinden değerlendirilmiştir. Bölümün devamında, ortaya çıkan burjuva kamusal olgusunun siyasi bir kamu niteliğine erişme süreci irdelenmiş; bu yeni kamusal anlayışının kazanımlarını somutlaştırmak adına hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı

---

⁴ Bu anlayışa göre bir kuralı hukuk kuralı haline getiren yegane şart, onun kanun koyucunun eseri olarak ortaya çıkmış olmasıdır. UYGUN, Oktay, **Hukuk Teorileri**, 3. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021, s.72

ilkelerinin mahiyetine değinilmiştir. Son olarak ise Habermas'ın idealize ettiği burjuva kamusalılığının içerdiği yanlısamlara karşı getirilen eleştirilere yer verilmiş ve ortaya koyduğumuz kısa bir değerlendirmenin ardından bölüm sonlandırılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise ceza hukuku bakımından mağdurun yani pasif süjenin neye karşılık geldiği incelenmiş, işlenen suçla uğranılan zarar ya da karşı karşıya kalınan tehlike bakımından suçun mağduru ve suçtan zarar gören arasındaki ayrıma değinilmiştir. Devletin tüzel kişiliğinin kısaca ifade edilmesinin ardından, ceza hukuku bakımından mağdur sıfatını kimlerin alabileceği ve ana sorunsal bağlamında devletin mağdur sıfatını haiz olup olamayacağına ilişkin doktrinde ortaya konan görüşlere yer verilmiştir. Nihayet bölümün sonunda ise çalışmanın sorunsalına yani devletin mağdur sıfatına ilişkin görüşümüz ortaya konmuş ve çalışmada ulaşılan sonuçlar ifade edilerek tez sonlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

DEVLET OLGUSU VE MODERN DEVLETE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

1.1. DEVLET OLGUSU ÜZERİNE

Tarihin, siyaset felsefesinin ve tabii olarak hukukun etrafında şekillenerek gelişimini sürdüren “devlet” olgusu, ortaya çıkışından itibaren birçok tanıma ve anlatıya konu edilmiştir.⁵ Günümüze gelene değin *polis, civitas, imperium, regnum* gibi isimler alan devlet kurumu, *status* kavramıyla birlikte kapsayıcı bir niteliğe kavuşmuştur.⁶ Latince “ayakta durma”ya karşılık gelen *stare* kelimesinden türeyen *status*⁷; Türkçe’de hal, durum ya da vaziyet anlamlarına sahiptir.⁸

İnsan topluluklarını içeren girift bir yapıya sahip olduğu konusunda bir tereddüt bulunmayan devlet, bu yönüyle “karmaşık, çok yanlı ve yönlü” bir olgu olarak açıklanmıştır. Devletten önce de -ilkel de olsa- bir toplum hali ve bu toplumu oluşturan fertler arasında ilişkiler olduğu sabitken bu sosyal yapıyı siyasi yapıya yani devlete dönüştürecek etmen, toplumun üzerinde yükselen otorite olmuştur.⁹

Devlete ilişkin genel kanı, onun bir zorunluluk sonucu meydana geldiğidir. Bu zorunluluk, içinde iki gerçeklik barındırmaktadır: İnsan doğasının tekil değil bir arada yaşamaya eğilimli olması doğal, siyasi yapıyı teşkil eden esasın toplumun hareketleri olması ise toplumsal bir gerçeklik olarak devleti gerekçelendirme noktasında dayanan

⁵ Ali Fuat Başgil, “Devlet Nedir?” başlıklı makalesinde kavramın etimolojisini “*Devlet, müdavele ve tedavül kelimeleriyle müşterek bir maddeden, ‘devl’ maddesinden çıkmıştır. Ve lügat manasıyla, tedavül eden yani elden ele geçen kuvvet, iktidar, mevki ve itibar demektir. Eski Arapçada, harbiden iki ordudan kah birine, kah ötekine geçen galibiyet ve zafere devlet denildiği gibi; servet, makam, nüfuz ve itibar sahibi kimselerin bu hal ve vaziyetine de devlet denilirdi.*” ifadeleriyle açıklamış; devletin anlam ve mahiyetine ilişkin açıklamalarını sunmuştur. Bkz: BAŞGİL, Ali Fuat, “**Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi**”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.4, 1946, s.981-990

⁶ ABADAN, Yavuz, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, 1952, s.124-129

⁷ AKAL, Cemal Bali **İktidarın Üç Yüzü**, 8. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2016, s.38

⁸ Farklı anlamlarda devlet kelimesine karşılık gelen “State”, “Staat”, “Stato”, “État”, “Estado” kelimelerinin kökeni “status”a dayanmaktadır. Latince durağanlığı ve sabitliği ifade eden “sta” kökünden türeyen kelime, devletin toplum tarafından konumlandırıldığı yer ve mahiyetiyle ilgili de fikir verebilecektir. Bkz: GÖZLER, Kemal, “**Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme**”, Türkiye Günlüğü, C.129, Kış 2017, s.5-9, <http://www.anayasa.gen.tr/devlet-kelimesi.html/>, E.T: 25.05.2023

⁹ ZABUNOĞLU, Yahya Kâzım, MUMCUOĞLU, Maksut, SAYGILI, Abdurrahman, ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe, **Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s.53

kaynaklar olmuştur.¹⁰ Tarihsel gelişim sürecinde gerek yaşanan vakalar gerek ise değişen toplumsal koşullar, devlet adı verilen siyasi yapının gerekçelendirilmesini farklı noktalara evirmiş; bu çerçevede üretilen teorilerle devletin hem kökeni hem de varlık nedenleri düşünürler tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır. Yakın tarihle sınırlı olmayan bu anlamlandırma çabası, çalışmanın bu bölümünde de ortaya konacağı gibi devleti açıklarken aslında bu bilincin içinden doğduğu toplumsal sürece dair de ipuçları içermektedir.

1.2. ANTİK DÖNEMDE DEVLET OLGUSUNA YAKLAŞIM

Siyaset felsefesine bakışını “*Ya filozoflar kral olmalı ya da krallar filozof olmalı*” deyişiyle özetleyen Platon, ontolojik olarak kurguladığı nesne ve idea ayrımında üstünlük verdiği ideanın nesneye hakimiyet kuracağı savıyla aklı bedenine üstün gelen insanların toplumu yönetmesi gerektiğini savunmuştur.¹¹ Düşünürün tasvir ettiği ideal devlet, iş bölümü esasına dayanmakta ve toplumun fertleri yaradılışlarının yatkinlığına göre besleyici, koruyucu ya da yönetici sınıfa dahil edilmektedir. İdeal devlet düzeninin sürdürülebilmesi adına yönetici sınıfın bilgelik ve ölçülülük, koruyucu sınıfın yiğitlik ve ölçülülük erdemlerine sahip olması gerektiğini belirten Platon; adaletin ise toplumun geneli tarafından benimsenmesinin önemini vurgulamıştır. Her sınıf iş bölümü içerisinde kendi görevlerini yerine getirir ve bu üç sınıf birbirlerinin işine karışmazsa adalet, dolayısıyla da düzen, korunacaktır.¹²

Devlet'te ideal devlet düzenini tasvir eden Platon'un *Yasalar* eserindeki devlet yaklaşımı ise düşünürün ideasının nesnel dünyasında geçirdiği dönüşümü göz önüne sermiştir. Bu eserinde Platon; devlet için ideal olan yerine uygulanabilir olanı ön plana çıkarmış, içinden yöneticilerin de çıktığı toplumu oluşturan bireylerin tanrısallaştırılmadan eksik yönleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³ Sonuç olarak Platon'un devlet yaklaşımının başta idealist ve sınıflı topluma dayanan, yaşamının son

¹⁰ AYMAN GÜLER, Birgül, **Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023, s.167

¹¹ PLATON, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz, 48. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s.182

¹² **A.e.**, s.133-136

¹³ŞENEL, Alaeddin **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 4. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995, s.156

dönemlerinde ise edindiği kötü tecrübelerle birlikte bilimsellik içeren bir yapıya büründüğü söylenebilecektir.

Aristoteles'in tasvirinde mutluluk, ruhun erdeme uygun etkinliğidir ve ortaya çıkan siyasal topluluklar bu etkinliklerin gerçekleşmesine olanak sağlayabilecektir.¹⁴ Devlet olarak somutlaşan ve kendisine görev yüklenen bu siyasal topluluklar, Aristoteles'e göre doğal bir oluşumdur. İlk önce erkekler, kadınlar ve köleler bir araya gelerek aileyi oluşturmuş; alt soyların ortaya çıkması ve yapının genişlemesiyle aile birlikleri yerini köylere, köyler ise şehir devletleri ya da krallıklara bırakmıştır. Tüm bu süreç, doğal bir dönüşüm halindedir ve oluşan her birlik bir öncekinin amacı olarak teşkil edilmiştir.¹⁵ Bu doğal sürecin doğal bir sonucu olan devletin ferdi olan insan da Aristoteles felsefesinde zoon politikon (siyasal bir hayvan) olarak nitelendirilmiştir. Diğer canlılardan farklı olarak konuşma, düşünme gibi yetilere sahip olan insan doğal içgüdüsünün sonucunda devlet olmaya giden siyasal yapıya ilk tuğlayı koymuş ve devamı gelmiştir.¹⁶

Cicero ise devleti bir halk unsuru olarak açıklamış ve bu halkın alelade şekilde bir araya gelmediğini; çoğunluğunun yasalar ve halkın ortak yararı üzerine anlaşmış olduğu bir topluluğa denk düştüğünü belirtmiştir.¹⁷ Bu topluluk ilk olarak bir yerleşim yeri belirlemiş, bu yerin etrafını kendilerine uygun düşen yapılarla çevirip kasaba ya da kente denk gelen birimler oluşturmuştur. Bu fiziki kurulumun devamlılığını sağlayacak unsur ise Cicero'ya göre, devletin varlık nedenini her daim gözetilen bir yargı ve yönetim düzenidir.¹⁸ Devletin yönetimi yasa ile gerçekleşecektir ve bu yasalar da doğru akla karşılık gelmektedir. Cicero'nun felsefesinde doğru akıl, tanrılarla insanların ortak yetisidir ve aynı akılı -dolayısıyla aynı yasayı- paylaşan insanlar ortak bir devletin özneli olarak kabul edilmelidir. Bu görüşün ulaşacağı son nokta bizi ırk, ulus ya da sınıf ayrımı gözetmeyen evrensel bir devlet ideasına götürmektedir.¹⁹

¹⁴ A.e., s.167

¹⁵ ARISTOTELES, **Politika**, Çev. Özgüç Orhan, 2. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s.8-9

¹⁶ A.e., s.9-10

¹⁷ CICERO, **Devlet Üzerine**, Çev. C. Cengiz Çevik, İthaki Yayınları, 2014, s.137

¹⁸ A.e. s.138

¹⁹ ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s.196

Devlet yönetimi bakımından monarşi, aristokrasi ve demokrasiyi karşılaştırarak tartışan Cicero'ya göre ideal olan karma bir yönetim²⁰ anlayışıdır. Haksızlıklar ve farklı ihtiraslarla yönetim sekteye uğratılmadığı takdirde bilge bir kral, seçilmiş ve önde gelen vatandaşlar ya da akla yatkın bir topluluk olarak tanımlanabilecek halk ülke yönetimini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilecektir.²¹

Modern öncesi dönem, devlete farklı anlamlar yükleyen yaklaşımlarla şekillenmiş; düşünürlerin genel ereği ortak iyiye ve ideal devlete ulaşmak olmuştur. Devlet düşüncesi, onu yönetenler üzerinden anlam kazanmış ve bu perspektifte monarşi, aristokrasi ve demokrasinin başı çektiği birçok yönetim biçimi, hangisinin toplum için daha ideal olduğu tartışması üzerinden dönemin devlet anlayışını geliştirmiştir. Bu dönemki devletlerin genel özellikleri arasında; merkezi bir yapıya sahip olmamaları, içinde barındırdıkları siyasal ve ekonomik alanların ayrışmamış olması, egemenin baskın ve keyfi bir iktidarını barındırmaları ve ilkel düzeyde olsa da sınıf ayrımının belirgin olması sayılabilecektir. Bu dönemin siyasi yapılarını, modern devletten ayıran en temel olgu ise devletin toplumu kontrol altında tutmak adına onun üzerinde bir aygıt olarak yer alacak kurumsallıktan yoksun olmalarıdır. Elbette devletin şiddeti bu dönemde de görünürdür; ancak dönemin parçalı ve ilkel devlet yapısının zor gücü, devletin meşru şiddet tekeli olarak yükseldiği yapıya ancak modern devletle birlikte ulaşacaktır.²²

1.3. MODERN DEVLETE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

1.3.1. Modern Devlet Düşüncesinin İlk Adımları

Avrupa'da 16.yüzyılda ortaya çıkan mutlakiyetçi devletler, modern devletin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir. Bu yeni siyasi yapıyı önceki devlet biçimlerinden ayıran temel etmenler; idari, hukuki ve askeri anlamda kurumsallaşmasını gerçekleştirerek

²⁰ İdeal yönetim anlayışına ilişkin Cicero eserinde “*Böylece ben, monarkların uyruklarına duydukları sevgiden dolayı kralığı, akıl vermedeki bilgeliğinden dolayı aristokrasiyi, özgürlüğünden dolayı da demokrasiyi yeğliyorum...Bir kez, bir kamu devletinde, egemen ve monark niteliğinde bir öge olmalıdır. İkincisi, bazı yetkiler aristokrasiye ayrılmalıdır...Üçüncüsü, belli birtakım konular karar ve yargılama için halka bırakılmalıdır.*” ifadelerine yer vermiştir. CICERO, **Devlet Üzerine**, s.140

²¹ A.e. s.138-140

²² ÖZKAZANÇ, Alev, **Devletin Örgütlenmesi, (içinde) Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.146

merkezileşmiş olması ve kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenmesidir. Mübadele ilişkilerinin gelişim gösterdiği dönemle paralel olarak modern devlet, merkantilist bir anlayışla bu ilişkilerin merkezinde yer almış; hem bu ilişkilere göre politika üreten hem de bunlardan ayrı konumlanarak onları denetleyen ve düzenleyen bir işleve sahip olmuştur.²³

Tanrısal odaklı toplum anlayışından dünyevi topluma geçiş sürecinde önemli bir fikirsel aktör olarak kabul edilen Niccolo Machiavelli, her zamana ve mekana uygun düşecek ideal bir devlet yapılanmasından söz edilemeyeceğini belirterek iktidara gelme ve onu muhafaza etme noktasında başarılı olmuş her eylemin meşru olduğunu belirtmiştir.²⁴ Bu doğrultuda, siyasi odağına İtalyan ulusal birliğinin sağlanmasını alarak bu gayesine ulaşma noktasında düşüncelerini araç olarak kullanmış; papalık, feodal prenslikler ve kent devlet kalıntılarına karşı mutlak monarşinin hakimiyetinin gerekliliğini ön plana çıkarmıştır.²⁵ Bu yeni dünyevi alanda devleti hükümdar-yönetilen ilişkisi üzerinden ele alan düşünür, siyasi iktidar olarak hükümdarın halka dayanması gerektiğini savunmuştur. Ona göre bir hükümdar, iktidarı soylular sayesinde elde etse dahi onların yanında yer alıp halka sırtını çevirirse, halihazırda yönetme gücü bakımından tek olmadığı için gerçek anlamda bir hükümdarlıktan söz edilemeyecek ve feodal düzenin bir anlamda devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Hükümdarın halkın yanında yer alması ise aralarındaki mübadele ilişkisinin siyasi alana yansımından başka bir şey değildir. Bu eşitsiz güç ilişkisinin bir yanında soylulara karşı halkın bağılılığını kazanmak durumunda olan hükümdar, diğer yanında ise soyluların baskısından kurtulmak için hükümdara muhtaç olan halk yer almaktadır.²⁶

Machiavelli'nin tasavvur ettiği bu yeni siyasi birlik, iyi yasalara ve iyi ordulara ihtiyaç duymaktadır ancak esas olan yasaların işlevsel olabilmesi açısından silahlı gücün²⁷

²³ A.e. s.147

²⁴ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, TÜRK, Duygu, YALÇINKAYA, Ayhan, YILMAZ, Zafer, ZABCI, Filiz, **Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020,s.325-326

²⁵ ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s.306

²⁶ AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**,s.55-56

²⁷ Macchiavelli'nin sözünü ettiği bu ordu, yönetilen sınıf ile hükümdarın iş birliğinin bir yansımasıdır. Düşünür; orduya halk kimliği kazandırmak ve ordudaki politik güç dengelerini değiştirmek adına köylüleri orduya dahil ederek feodal senyörlere karşı köy ve kent tabakasının bir arada örgütlenmesini, böylece politik ve toplumsal kaynaşma süreci başlatılabileceğini söylemiştir. Gramsci bu ortak bilinç aşılama düşüncesine olan takdirini "*Toprağı işleyen köylülerin oluşturduğu o koca yığınlar, aynı anda politik*

yerinde olmasıdır. Machiavelli'nin siyasi iktidar düşüncesi; sivil ve halka dayanan, etkinlik alanı içinde kendisinden başka hiçbir güç odağına(kilise ve feodal beylikler) siyasal etkinlik tanımayarak merkezileşen, yönetiminin meşruiyetini dayandığı halktan alan bir yapıyı idealize etmektedir.²⁸ Kendisinden sonra geleceklere göre bu içerik tanımının en temel eksikliği ise siyasi güce meşruiyet kazandıracak bir sürekliliği göz ardı ederek devlet yönetimini yöneticinin dünyevi varlığından bağışık hale getirememesi olmuştur.²⁹

Laik modern devletin ortaya çıkışı ve egemenlik kavramının modern anlamda kullanılması noktasında öncü olarak kabul edilen Jean Bodin; devleti, yurttaşlığına mensup birçok ailenin çıkarını gözetmek adına bir egemen tarafından adaletle yönetilen siyasi bir yapı olarak ele almıştır.³⁰ Modern öncesi dönemde egemen ile yönetilenler arasında sürekli yeniden kurulmak zorunda olan eşitsiz ve belirsiz güç ilişkisi Bodin'in egemenlik anlayışında bölünmezlik ve süreklilik kavramları üzerinden farklı bir yapıya bürünmüştür. Siyasi gücün yalnızca egemenin elinde bulunması ve egemene eylemleriyle kararlarında mutlak bir özgürlük tanınması, egemenliğin bölünmezliğinin bir yansımasıdır. Yasalar, egemenin buyruğu olarak görüldüğünden kendisini sınırlayıcı bir etkiye sahip değildir ancak egemenden devlet yönetiminde kamusal yararı gözetmesi ve adil olması beklenmiştir.³¹ Bodin'in egemenlik teorisini önceki dönemlerden farklı kılan esas unsur ise sürekliliktir. Devlet kurumunun zamandan arı ve devamlılığa sahip bir yapı olduğunu ortaya koyan süreklilik ilkesi, egemenliği onu kullanan egemenin fiziki varlığından ayırması bakımından devlet teorisinde önemli bir dönüm noktasıdır. "Devlet benim³²" sözüyle somutlaşan egemenlik düşüncesi yerini "Kral öldü, yaşasın yeni kral" anlayışına bırakmış; egemen olarak kaldığı süre boyunca özel kişiliğine ek olarak

---

yaşamı istila etmedikçe ulusun tümünü kapsayan hiçbir toplu irade oluşmaz." sözleriyle göstermiş ve Macchiavelli'nin bu anlayışını erken dönem bir Jakobenlik olarak nitelendirmiştir. ALTHUSSER, Louis **İki Filozof: Macchiavelli-Feuerbach**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2010, s.130

²⁸ MACHIAVELLI, Niccolo, **Hükümdar**, 26. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s.37-40

²⁹ AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**, s.61-62

³⁰ SAYGILI, Abdurrahman, "**Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış**", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.63, S.1, 2014, s.188

³¹ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, KÖKER, Levent, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2018, s.28

³² 1643-1715 yılları arasında Fransa'ya hükmeden XIV. Louis'e ait bu söz, monarkın uyrukları üzerinde mutlak bir egemenliğe sahip olduğunun ve egemenin devletle özdeşleşmesinin sembolü olarak tarihe geçmiştir. MCNEILL, William H., **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, 18. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2021, s.500

kamusal bir kişiliği üzerine giyen kralın ölümüyle beraber geride kalan ancak onun özel kişiliği olmuştur.³³

Egemenlik teorisiyle birlikte; siyasi gücün kullanımını meşrulaştıracak yeni bir dışsallık oluşturulmuş, buna da devlet ya da kurumsallaşmış siyasi iktidar adı verilmiştir. Bu dışsallığın en temel özellikleri; tanrısallıktan ve hükümdarın bedeninden ayrılmış bir siyasi güç düşüncesine sahip olması ve egemenlik adı verilen süreklilik özüne sahip bir kavramı içermesidir. Bu egemenlik anlayışıyla, Orta Çağ'da tanrısallığın temsilcisi olan siyasi gücü kullananlar, Yeni Çağ ile devletin(sonrasında ulusun) temsilcileri haline gelmiştir. Ancak Bodin'in egemenlik kuramı, egemen hükümdarın hala Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olması sebebiyle laik modern devletin düşünülebilmesine imkan tanımamaktadır. Bodin'in düşüncesinde, egemenlikle özdeşleşen kral hukukun kaynağıdır ve koyduğu kurallar kralı sınırlamamaktadır. Diğer yandan, çıkarılan yasalar hükümdarın eseridir ve hükümdar da tanrının yeryüzündeki görüntüsü olduğu için tabii yasaları örnek alarak yasalaşma faaliyetlerini sürdürecektir. Bu bakımdan pozitif hukuktan söz edilemeyecektir. Bodin egemenlik teorisine esas aldığı süreklilik unsurunu tam anlamıyla sağlayamamış, egemenlik ne hükümdarın benliğinden ne de tanrıdan bütünüyle soyutlanabilmiştir.³⁴

1.3.2. Doğa Durumunun Karşısında Devletin Yükselişi: Toplumsal Sözleşme

Devlet kuramında yer verdiği mutlak iktidar anlayışıyla modern devleti gerçek anlamda ortaya koyan Thomas Hobbes, egemenliğin rasyonel bir meşrulukla tek merkezde toplandığı siyasi bir yapıyı tasvir etmiştir.³⁵ Bu yapının gerekliliğini ortaya koymak adına "doğa durumu" adını verdiği tasarıdan³⁶ yararlanan Hobbes, toplumsallıktan uzak insan kalabalığının kişisel güvenliğini sağlamak adına birbirleriyle sürekli bir savaş halinde

³³ AĞAOĞULLARI, KÖKER, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.31

³⁴ AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**, s.72-76

³⁵ AĞAOĞULLARI, KÖKER, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.165-166

³⁶ Hobbes, insanlığın geçmişinde böyle bir evre bulunduğunu düşünmekten ziyade uygar toplumdaki siyasi düzeni meşrulaştırmak ve bir mantık çerçevesine oturtmak adına olumsuzluklar içeren bu çağdaş kurguyu kullanmıştır. AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**, s.107; Devleti "ölümlü bir tanrı" olarak düşündüğü Leviathan'da da doğa haline ilişkin olarak "Böyle bir dönemin ve böyle bir savaş durumunun hiçbir zaman var olmadığı düşünülebilir; gerçekten ben de bütün dünyada böyle bir şeyin genel olarak hiçbir zaman olmadığına inanıyorum." ifadelerine yer vermiştir. HOBBS, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 24. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2022, s.102

bulunduğu ve herkesin eşit olduğu bu ortamda kimsenin bir diğeri üzerinde iktidar kuramaması sebebiyle sefaletin süregeldiği anlatısına yaslanmıştır. Düşünürün “Homo homini lupus”³⁷ sözüyle özdeşleştirilen bu durum ve bu durumun temel güdüsü olan ölüm korkusu, insanları birleştirerek toplumsallaşmaya itmiştir. Adil ve barış içinde yaşayabilmeleri adına herkesin itaat edeceği bir yapının gerekliliğini kavrayan insanlar, aralarında yaptıkları sözleşmeyle tabii halden sivil hale geçmiş ve bu siyasi yapıyı yani Leviathan’ı ortaya çıkarmıştır. “Toplum sözleşmesi” olarak adlandırılan bu anlaşmayı antik dönem sözleşme kuramından ayıran temel faktör, devlete ve dolayısıyla topluma hükmedecek egemenin sözleşmenin dışında bırakılmasıdır.³⁸ Bunun sonucu egemenin sorumsuz bir konuma oturtulması ve doğal haklarını egemene devreden toplumdaki bireylerin kaderinin egemenin iradesine bağlanması olmuştur. Egemen koyduğu yasalara tabi olmadığı için mutlak güç sahibidir ancak sosyal sözleşmeyle haklarını devreden topluma karşı sorumluluğu bulunmaktadır.

Sözleşmeyle sivil hale geçen toplum, aynı zamanda bireyler topluluğuna da dönüşmüştür. Önceden doğal yasalara tabi olan topluluk artık pozitif sivil yasalara bağlı olarak hayatlarını devam ettirmiştir. Din bu resmin tamamen dışında kalmamıştır. Ancak Kilise yasaları da artık sivil yasalar arasındaki yerini almış ve bu yasaları içeren kutsal metinler egemen tarafından yorumlanmıştır. Bir başka deyişle devlet, kendisine uygun bulduğu dini kurumsallaştırmıştır.³⁹ Leviathan olarak adlandırılan bu ölümlü tanrıyla(devlet) barış, barışla da toplum özdeşleşmektedir. Hobbes, Bodin’den farklı olarak egemenliğin kaynağını Tanrıya değil doğrudan doğruya topluma dayandırmıştır.

³⁷ “İnsan insanın kurdudur” olarak Türkçe’ye çevrilen bu ifadeye genel olarak doğa durumunun ilkel ve tehlikeli insanını anlatmak için başvurulmaktadır. bkz. *Filiz Zabca*, Thomas Hobbes: Devlet ya da “Ölümlü Tanrı”ya Övgü (Sokratesten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler içinde, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları), s.434-435; AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, s.94; Ancak bu ifadenin doğal insana karşılık gelmediğini öne süren görüşler de mevcuttur. Utku Özmakas, Hobbes’un eserlerinde hayvan metaforlarına -Leviathan’da sözleşme yetisinden yoksun canlılara karşılık kullanıldığı gibi- insan altı ve olumsuzluğu temsil eden canlıları anlatırken başvurduğunu belirtmiştir. Hobbes’un hayvanlara ve konu özelinde kurda yüklediği bu anlam düşünüldüğünde, söz konusu ifadenin devleti sözleşmeyle kuran insanla bağdaşmayacağını savunan yazar; bunun yanı sıra Leviathan’da Hobbes’un bu ifadeye yer vermediğinin altını çizmiştir. Bahse konu ifadenin ise Hobbes’un “De Cive” eserinde geçtiğini belirten Özmakas’a göre bu ifade, doğa durumunda yapılan sözleşmeyle devlet haline gelen yapıların birbirleri arasındaki mücadele haline karşılık gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için ÖZMAKAS, Utku, “‘Homo Homini Lupus’ Sözü Üzerine”, Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, C.19, S.1, Mart 2020, s.200-219

³⁸ HOBBS, *Leviathan*, s.133

³⁹ AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, s.105

John Locke'un doğa durumu tasviri, Hobbes'un kaos anlatısının aksine doğaya dayanan yasalar çerçevesinde yaşayan özgür, eşit ve bağımsız insanları içermektedir. Locke; inşa ettiği toplumsal sözleşme kuramında, doğa durumundaki bireyler arasında yapılan bir anlaşmayla ilkel toplumdaki sivil topluma geçiş sürecini konu etmiştir. Düşünür, bireylerin özgürlük ve barış içinde yaşadıkları bir doğa durumundan sivil topluma geçme nedenini ise özellikle dış tehlikelere karşı güvenli bir hayat sürdürülmesi ve kapak yüzü olarak mülkiyet hakkının konumlandırılabilceği bir dizi hakkın toplumun üstünde bir güç eliyle korunması isteğine dayandırmıştır.⁴⁰

Locke'a göre iki aşama içeren bu sözleşmeyle ilk önce sivil toplum meydana getirilmiş, sonrasında ise sivil bir yönetim yani devlet adı verilen siyasi yapı teşkil edilmiştir. Devlet temel olarak, bireysel özgürlüklerin kamusal alanda muhafaza edilmesi işlevini yerine getirmektedir. Devlet bireylerin can, mal ve özgürlüklerini korumakla mükelleftir; ancak kendi varlığını, birey için dahi olsa, bireye karşı önceleyecek bir güce sahip değildir. Devletin meşruiyeti de ancak üzerine düşen bu koruma görevlerini yerine getirebildiği ölçüde devam etmektedir.⁴¹

Rousseau ise tabiat halinden sivil topluma geçişi, özgürlükten esarete ve eşitlikten eşitsizliğe geçiş olarak nitelendirmiştir. Ona göre toplum sözleşmesi, bu eşitsizliği kurumsallaştıran etmen olmuştur.⁴² Aslında Hobbes gibi Rousseau da tabii halden (düşünür bunu savaş hali olarak nitelendirmiştir) sivil hale geçişi varolan kargaşa ve savaş durumuna dayandırmıştır ancak farklı olarak, savaş halinin toplumsal iş bölümünün ortaya çıktığı evre olduğunu ve mülkiyet bilinci ile sosyal iş bölümünün gelişimi sonrasında ortaya çıkan eşitsizliğin insanın insanın kurdu olmasına, dolayısıyla savaşa yol açtığını belirtmiştir. Rousseaucu anlayışta, bu bakımdan sivil topluma geçiş doğal bir

⁴⁰ LOCKE, John, **Hükümet Üzerine İkinci Tez**, Çev. Aysel Doğan, İzmir, İlya Yayınevi, 2010, s.83-85

⁴¹ Locke, sivil toplum ve devlet yaşamına geçişi "*kendi aralarındaki anlaşmazlıkları yatıştırmak ve suçluları cezalandırmak üzere itaat edilen, yasaya ve yargıya sahip olan bir otoritenin altında bir araya gelenler sivil toplum yaşamına geçmiş olurlar. Oysa başvuracakları genel bir merci olmayanlar, diğer insanlardan ayırt edilemeyenler veya kendileri ile başkalarının davranışlarını kendileri yargılama durumunda olanlar tamamen tabii halde yaşamaya devam etmektedir*" sözleriyle gerekçelendirmiştir. LOCKE, **Hükümet Üzerine İkinci Tez**'den aktaran ÇAHA, Ömer, **Sivil Toplum ve Devlet**, 6. Baskı, Ankara, Orion Kitabevi, 2016, s.39-40

⁴² "*İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir.*" Bkz. ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, 31. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s.4-22

zorunluluğa dayandırılmamış ve insanlığın ortak yararı adına gerçeklememesi gereken uğursuz bir rastlantı olarak nitelendirilmiştir. Düşünür, sivil topluma geçişe dair fikirlerinden de anlaşılabilceği gibi tabiat halini ve bu döneme ait insanları yüceltmıştır. Ona göre tabii hal insanı acıma duygusuna sahiptir ve doğal şartlarda onun başka insanların kurdu olacak bir yapıya sahip olması söz konusu değildir.⁴³

1.3.3. Hegel'in Toplum Düşüncesinin Son Noktası: Törel Devlet

Devleti ideal ve ebedi bir varlık olarak tanımlayan Hegel⁴⁴, bütünü parçaya karşı üstün tutan ve bireyi devlet içindeki konumuna göre kimliklendiren bir düşünce geliştirmiş; buna karşın benimsediği organik devlet teorisi, liberal ideolojinin komüniteryanist görüşlerle de yoğrulmuş bir sentezi olarak son halini almıştır. Hegel'in devlet idesi özgürlüğe dayanmaktadır. Ancak klasik liberal görüşten farklı olarak ona göre devlet yalnızca sivil toplumu ve bireysel özgürlükleri muhafaza eden bir aktör değil, aynı zamanda bunlara dair denetleme ve düzenleme mekanizmasına sahip siyasal bir kurumdur.⁴⁵

Hegel'in siyaset felsefesinde birey, onu toplumsal ya da siyasal bütünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden törel yaşam⁴⁶ çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kavram bir yandan bireyin kendine ait amaç ve ihtiyaçları olduğunu göz önünde bulunduran, diğer yandan ise bu amaç ve ihtiyaçların ancak toplumun idealleriyle uyduğu ölçüde gerçekleştirilebileceğini öne süren bir dilemmaya sahiptir. Yani bütünü oluşturan yapının muhafazası için bireyler kendi ideal ve istikballerini devlet ile aynı düzlemde konumlandırılmalıdır. Her ne kadar Hegel, bireyin rızasına dayanan bu süreci devlete duyulan inanç ve güven gibi geleneksel kavramlara dayandıramayıp bireyin eleştirel düşüncesinin sonucunda meydana gelen bir netice olarak kabul etse de bireyin topluma ve devlete olan bağlılığı, ancak toplum içinde aldığı eğitimle şekillenen eleştirel bir süzgeçten geçebileceği için bireyde rızaya engel bir düşünce gelişmeyecektir.⁴⁷ Ancak

⁴³ AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, s.79

⁴⁴ ZABUNOĞLU, v.d., *Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1*, s.75

⁴⁵ BEISER, Frederick, *Hegel*, Çev. Seçim Bayazit, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2019, s.300

⁴⁶ Hegel'in törel yaşam için kullandığı "Sittlichkeit" kavramı sözlük anlamı olarak ahlak, etik gibi anlamlara denk gelse de bu kavram ahlakın bireyin içsel durumuna ilişkin olma halinden farklı olarak bireyi toplumla birlikte ele alan somut bir anlam içermektedir. **A.e.** s.299-300

⁴⁷ **A.e.** s.300

yine de unutulmamalıdır ki modern devlette birey, devlete kişisel menfaati aracılığıyla bağlıdır ve bu bağlılığın muhafaza edilebilmesi için kamusal menfaat ile kişisel menfaat arasında denge gözetilmelidir.⁴⁸

Hegel'in idealize ettiği yönetim modeli anayasal monarşidir. Akla dayandığı ve yasalarla güvence altına alındığı için özgürlüklerin korunabileceği ideal yönetim olarak gördüğü anayasal monarşinin; bir monarşi, aristokrasi ve demokrasi sentezi olduğunu öne süren düşünür, bunların sırasıyla egemene, yürütmeye ve yasamaya denk geldiğini belirtmiştir.⁴⁹ Akla dayanan devletin monarkın kişiliğini de önemsiz hale getireceğini söyleyen düşünür, egemenin meşruiyetinin ancak anayasaya uyduğu sürece devam edebileceğini ifade etmiştir. Bu anayasanın uygulayıcısı egemenin yanında bürokrasi de Hegel'in devlet teorisinde önemli bir yer tutmaktadır. Devletin kamu hizmetinin işleyişi adına etkin bir alana sahip olan bürokrasinin, bunu alanın ötesine geçip yozlaşmasını önlemek adına yukarıdan monark, aşağıdan ise korporasyonlar eliyle yürütme içinde bir denge denetleme sistemi idealize edilmiştir.⁵⁰

1.3.4. Zor Gücünün Yansıması Olarak Devlet

Max Weber'e göre devlet, hakim olduğu belirli bir alanda kendisine özgülediği şiddet kullanım yetkisiyle varlığını sürdüren bir siyasi topluluk biçimidir. Devlet tanımını modern devlet üzerinden kurgulayan düşünür, nirengi noktası olarak şiddet kavramını belirlemiştir. Devletin ortaya çıkışına değin tarihsel süreçte, aileden başlamak üzere birçok siyasal topluluk ve aktör şiddeti elinde tutarak varlık göstermiştir. Ancak devleti diğer birey ve topluluklardan ayıran nokta, hüküm sürdüğü alan üzerinde bu şiddet olgusunun toplum içindeki dağılımı ve ağırlığı olmuştur. Ülkesinin varlık gösterdiği sınırları belirli bir alan içinde devlet, şiddet kullanım gücünü elinde tutmuş; hakimiyet sürdüğü alanda kendisi dışında bir birey ya da topluluk tarafından bu güce başvurulabilmesi, ancak devletin izin verdiği ölçüde mümkün olabilmıştır. Aksi bir

⁴⁸ A.e. s.306

⁴⁹ HEGEL, Georg Willhelm Friedrich, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, Ankara, Sosyal Yayınları, 1991, s.159

⁵⁰ A.e. s.160

durum ise devletin meşru varlığına aykırı addedilmiştir.⁵¹ İşte devletin “meşru şiddet tekeli”ni elinde bulunduran siyasi bir topluluk olarak açıklanmasının arka planında bu tarihsellik yatmaktadır.

Devlet teorisini temellendirdiği siyasi topluluk kavramını, “belli bir bölgeyi yabancılara karşı güçle savunmaya hazır grup” olarak ifade eden Weber’e göre bir topluluğu siyasi yapı haline getiren ve devamını sağlayan, “ölüm ve yaşam üzerindeki güç” olarak tasvir edilen otoritedir. Otoritenin topluma karşı taleplerini kabul ettirebilmesi adına zor gücünü elinde bulundurduğu açık olmakla beraber, bu siyasi toplulukları bir arada tutan sadece otorite tarafından uygulanan zor kuvveti değildir; ortak bir hafızaya sahip olan topluluk Weber’e göre bunun bilinciyle de varlığını sürdürmektedir.⁵²

Avrupa örneği üzerinden devletin ortaya çıkışını anlamlandırmaya çalışan Tilly’e göre ise, birbirinden farklı ve özgün düzenler içeren bu yapıların bir genelleme içerisinde sunulabilmesi söz konusu olamayacaktır. Toplumsal denetimin sertlik derecesi, farklı kurumlar içeren yapılaşmaların farklılığı ve zor aygıtının devlet içinde yoğunlaşma düzeyi, düşünür tarafından devletler arasındaki farklılıkların temel sebepleri olarak gösterilmiştir.⁵³

İnsan toplulukları, silah ve ordu gibi zorlama araçlarıyla sahip olduğu kaynakları artırmaya çalışmış; bu anlamda bir dirençle karşılaşmadıkları bölgeleri fethederken, kendileri gibi zor gücüne sahip bölgelerde ise savaş yoluna başvurmuştur. Dönemin iktidarının temel mantığı, ele geçirilen bölgelerdeki kaynakların denetiminin elde tutulması ve bölgenin mal ve hizmet üretimine hakim olunması üzerinden gelişmiştir. Bu temel düzeydeki üretim ve hakimiyet ilişkileri çerçevesinde, devletin merkezi örgütlenmesi de zor gücü temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu örgütlenmenin bir parçası olarak devletin içinde sınıf mücadelesi veren toplumsal sınıfların konumu ve bu sınıflar tarafından üretilen talepler, ortaya birbirinden farklı yapıda örgütlenmeleri ve dolayısıyla farklı yollarla kaynaklara erişme etkinliklerini çıkarmıştır. Tarımsal üretimin

⁵¹ WEBER, Max, **Meslek Olarak Siyaset**, Çev. Afşar Timuçin - Mehmet Sert, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 2006, s.26-27

⁵² WEBER, Max, **Ekonomi ve Toplum, Cilt:1**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012, s.73

⁵³ ZABUNOĞLU, v.d., **Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1**, s.108-109

hakim olduğu az şehirleşmiş bölgeler zor-yoğun, ticari faaliyetlerin etkin olduğu ve şehirleşmiş bölgeler ise sermaye-yoğun olarak adlandırılmış; bu bölgelerde etkin sınıfların ürettiği taleplere göre devletin politikaları farklı yönde şekillenmiştir.⁵⁴ Farklı örgütlenmelerin birbirinden bağımsız olarak başarılı dönemler geçirdiğini ifade eden Tilly, devleti ve içerdiği örgütlenmeyi tek bir tanıma indirgememesini bu tarihsel gerekçeye dayandırmıştır. Düşünür tarafından tüm devletler adına ifade edilen ortak olan husus ise ne şekilde ve düzeyde olursa olsun, örgütlenmenin temelindeki zor gücünün mevcudiyeti olmuştur.

1.3.5. Üç Unsur Kuramı Üzerinden Devlet

Jellinek, devleti “*egemenlik gücüyle aslen donatılmış, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik bir millet birliği*” olarak tanımlamıştır.⁵⁵ Döneminde genel devlet teorisi üzerine çeşitli çalışmalar yürüten düşünür; devletin çift yön kuramı, statü teorisi ve üç unsur kuramı gibi kavramları literatüre kazandırmıştır. Jellinek’in üç unsur kuramı içerisinde devlet; toprak, halk ve iktidar unsurlarından meydana gelmektedir.

Öncelikle devlet, sınırları belirli bir toprak parçası içerisinde varlığını sürdürmekte ve devletin gelişimi ancak bu toprak parçası üzerinde mümkün olabilmektedir.⁵⁶ Bu toprak parçası üzerinde, gerek gelişime sunduğu katkıyla gerek ise gelişimden payına düşeni almasıyla, insan unsuru devleti var eden bir diğer etmendir. Bütünleşme içindeki bu insan topluluğu, elbette her durumda bir ulus vasfına sahip olmak mecburiyetinde değildir⁵⁷; ayrıca bir insan topluluğunun ulus vasfı taşıması için tek bir ülkede yer alma zorunluluğu da bulunmamaktadır. Jellinek’in ulus kavramına yaklaşımı ırk temelli değil, kültür temelli olmuştur. Devletin yer aldığı toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun kültürel anlamda bir arada olma duygusunu taşıdığı ölçüde ulus niteliği taşıyabileceğini savunan

⁵⁴ TILLY, Charles, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s.39-40

⁵⁵ GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı**, 11. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2021, s.4

⁵⁶ GÜNGÖREN BULGAN, Birden, **Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı**, Çev. 3., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s.131

⁵⁷ Tarihte devleti oluşturan toprak parçası üzerindeki insan unsuruna; millet, halk, ahali, tebaa gibi farklı nitelendirmeler yapılmıştır. ZABUNOĞLU, v.d., **Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1**, s.120

Jellinek, bunun dinamik ve değişken bir süreç olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Üçüncü unsur olarak ise devletin iktidarını ele alan Jellinek; iktidarı, o devlette yaşayan insanların meydana getirdiği amaçsal bir birlik olarak açıklamıştır.⁵⁹

Devlet iktidarını ise egemenlik kavramı⁶⁰ üzerinden inceleyen yazar, egemenliğin devlete ait hukuki bir güç olduğunu ancak yurttaşlar gibi yönetenler de hukuk kurallarıyla bağlı olduğundan söz konusu gücün hukuk sınırları içinde kullanılabileceğini belirtmiştir.⁶¹

1.3.6. Bir Ekonomi-Politik Temellendirme Olarak Marksist Devlet Kuramı

Engels'in tanımına göre devlet, toplumun içinden çıkmasına karşın onu düzen içinde tutmak ve olası çatışmaların önüne geçmek adına kendisini toplumun üzerinde konumlandıran bir güçtür. Toplumun ürünü olan bu siyasi yapının varlığı, esasında devleti ortaya çıkaran toplumun kendi içinde nasıl bir yabancılaşma süreci geçirdiğinin dışsal bir göstergesidir.⁶² Bu yabancılaşmaya giden süreçte devlet, temelde sınıf

⁵⁸ GÜNGÖREN BULGAN, **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, s.133 ; Ernest Renan'a göre de ulus, geçmiş mirasa sahip çıkma ve bugünde birlikte yaşama hissiyatını içeren bir iradedir. İnsanın ve dolayısıyla ulus olma bilincinin ırk, dil, din, coğrafya gibi etmenlerin içine sıkıştırılmayacağını söyleyen yazar; sağlıklı bir akıl ve sıcak bir kalbe sahip insan topluluğunun yaratacağı ahlaki bilincin ulusa vücut vereceğini savunmuştur. RENAN, Ernest, **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, 2. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2019, s.50-52 ; Benedict Anderson ise ulusu hayali bir cemaat olarak tanımlamıştır. Bu tanıma gerekçe olarak yazar, en küçük ulusta bile birbirini tanımayan birçok insan olmasına karşına ulus karakterine bürünüp iradelerini derin ve yatay bir yoldaşığa yöneltebilmelerini göstermiştir. Anderson ulusun sınırlı ve egemen bir içkinliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Sınırlılık, dünya üzerinde birden fazla ulus bulunması nedeniyle en büyük ulusun dahi mensubu olmayan insanların bulunmasından; egemen olma ise ulusu oluşturan fertlerin yer aldıkları siyasal yapıda doğrudan ya da dolaylı olarak söz sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır. ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 7. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s.20-22

⁵⁹ GÜNGÖREN BULGAN, **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, s.134

⁶⁰ Jean Bodin'in tanımında egemenlik, devletin özü ve yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür. Hugo Grotius'un zihnindeki egemenlik, eylemleri başkası tarafından denetlenemeyen ve engellenemeyen bir güç olarak dışavurulmuştur. Thomas Hobbes, toplum sözleşmesi kuramından hareketle egemenliği, herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme sonucunda meydana getirilmiş ve yönetene devredilmiş bir güç olarak ele almıştır. Leon Duguit ise üstün bir irade olarak egemenliği ulusal bütünlüğün karar vericisi konumuna çıkarılmasına karşı çıkararak, yönetenin yalnızca kamu hizmetini yerine getirmesi adına yetkilendirildiğini savunmaktadır. Tarihteki farklı egemenlik tanımlarına değinen Özdemiş ise egemenliği, kapitalist toplumsal formasyonlar içerisinde burjuva iktidarının bir işlevi olarak tanımlamıştır. ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**,(EK-1 Egemenlik Üzerine), s.117-142

⁶¹ GÜNGÖREN BULGAN, **Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı**, s.134-137

⁶² Karl Marx, Amerikalı sosyal bilimci Lewis H. Morgan'ın "Ancient Society" başlıklı kitabını okuduktan sonra yazarın materyalist tarih perspektifinde kaleme aldığı incelemelerin kendi tarafından daha önce de dile getirilen düşüncelerle örtüşmesi üzerine 1880-1881 yıllarında kitabın detaylı bir özetini hazırlamış; 1883 yılında hayatını kaybetmesi üzerine arkadaşı Friedrich Engels tarafından bu notlardan da yararlanılarak söz konusu eser 1884 yılında kaleme alınmıştır. ENGELS, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. Erkin Özalp, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2020, s.210-211

karşıtlıklarına dayanan çatışmanın ortasında ve onu dizginlemeye çalışır konumda tasvir edilse de Engels'in kuramında ekonomik açıdan egemen sınıf, devlet vasıtasıyla siyasi açıdan da egemen konuma yükselmiştir. Nihayetinde modern devlet, düşünürce göre “emeğin sermaye tarafından sömürülmesi” noktasında bir araç haline gelmiştir.⁶³

Devleti hegemonya⁶⁴ kavramı üzerinden ele alan Gramsci; bu siyasal yapının, sermayenin yeniden üretim koşullarını sağlama ve toplumun etkin rızasını alma noktasında uzlaşmaya dayalı üstünlüğü egemen sınıf adına koruma kapasitesine sahip olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Devletin yalnızca yönetimi elinde tutan sınıfın egemenliğini haklı gösterme ve muhafaza etme işlevini yerine getirmediğini, aynı zamanda yönetilenlerin etkin rızasını kazanmaya yönelik bir yapı içerdiğini öne süren Gramsci'nin “hegemonya” olarak adlandırdığı bu etkin rıza kazandırmaya ilişkin yapı, genel olarak belirli bir yaşam biçimi ve düşüncenin toplumun yer aldığı her türlü kamusal ve özel alanda kendini gösterdiği; siyasal, ekonomik, dinsel vb. ilişkilerde şekillenen bir üstyapıdır.⁶⁶ Bu üstyapının işleyişi, hakim olan burjuvazinin değer ve düşüncelerini yönetilenler üzerinde etkin kılmasını sağlamaktadır. Hegemonyanın kaynağı devletin zor gücü değil, egemenin menfaatinin toplumun menfaati olarak topluma kabul ettirilebilme başarısıdır.⁶⁷

Devletin hegemonya alanı düşünüldüğünde akla sivil toplum-politik toplum ayrımı ve sivil toplumun devlete göre konumlandırılması sorunsalı gelmektedir. Gramsci'nin devlet anlayışı sivil toplumu içinde barındırmaktadır.⁶⁸ Hegemonya kavramı, devletin zor gücünün karşısında yalnızca etkin rıza aygıtı olarak yer almamakta; hegemonyanın içeriği bu rıza ve zorlamanın senteziyle ortaya çıkmaktadır. Gramsci'nin bu yaklaşımı, toplumun denetimi bağlamında görev üstlenen devletin egemen sınıfın hegemonyasının bir parçası olduğu söylemiyle de uyumludur.⁶⁹ Egemen sınıfın hegemonyasının toplum üzerindeki etkilerine göre farklı sonuçlar doğabilmektedir. Toplumsal rıza, egemenin meşruiyetinin dayanağıdır ve Gramsci rızaya sunulan programın toplumda bulunduğu karşılığa göre “aktif

⁶³ A.e. s.213

⁶⁴ Hegemonya kavramına ilişkin Gramsci'nin çıkarımları için bkz. YILDIRIM, Selahattin, **Gramsci'yi Okumak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.145-146

⁶⁵ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.279

⁶⁶ CARNOY, Martin, “Gramsci ve Devlet”, *Praksis*, C.3, 2001, s.253

⁶⁷ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.281

⁶⁸ Gramsci, sivil toplum ve politik toplumu içinde eritmesi sebebiyle devleti “zor ile zırlandırılmış hegemonya” olarak tasvir etmiştir. YILDIRIM, **Gramsci'yi Okumak**, s.121

⁶⁹ CARNOY, **Gramsci ve Devlet**, s.260-261

devrim” ve “pasif devrim” ayırımına gitmiştir. Rızaya sunulan egemen anlayışın, toplumun geniş kesiminin kabul ve katılımıyla karşılık bulması aktif devrim olarak nitelendirilmiştir ve egemen sınıfın iktidarını sürdürmesi açısından ideal durum olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık, egemenin kendisini iktidarda tutacak ölçüde destek bulsa da toplum tarafından daha iyi bir seçenek olmaması nedeniyle kabul görmesi hali pasif devrime⁷⁰ karşılık gelmektedir. Toplumsal rızanın yeniden üretiminin sağlanamadığı nokta ise hegemonya krizi olarak adlandırılmaktadır. Egemenin toplum üzerindeki hegemonyasını yitirmesi durumunda elinde yalnızca zor kullanma gücü kalmakta ve toplum desteği kalmayan eski egemen program yerini başka bir aktif ya da pasif devrimle yeni bir programa bırakma sürecine girmektedir.⁷¹

Althusser’e göre devlet; egemen sınıfın sermaye birikim ve emek üzerinden artı(k) değer elde etme sürecinde işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini güvence altına alan bir “baskı aygıtı”dır.⁷² Bu baskı aygıtının işlevi, proleter sınıfın egemen burjuvaziye karşı sürdürdüğü sınıf mücadelesinde hakim ideolojiyi koruma ve tehditlere karşı müdahalede bulunmak olarak tasvir edilmiştir. Düşünüre göre sınıf mücadelesinin yürütüldüğü alan devletin ta kendisidir ve iktidarın elde edilmesi ve sürdürülmesi amacıyla yürütülen mücadele sonucunda mahir olan taraf ideolojisini hakim kılmaktadır. Bu hakim kılma faaliyeti açısından Althusser, Gramsci’nin bütün olarak ele aldığı devleti aygıtlarına ayırıştırarak inceleme yoluna gitmiştir.⁷³

Althusser, önceki dönemlerde Marksist teoride devleti “devlet iktidarı” ve “devlet aygıtı” olmak üzere ikili ayırım çerçevesinde ele alan anlayışın üzerine devlet aygıtını da “baskı aygıtı” ve “devletin ideolojik aygıtları” olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Devletin baskı aygıtı; içinde hükümet, ordu, polis, mahkeme, hapisane gibi aygıtları barındıran “bileşik bir zor mekanizması”dır. Althusser’in Marksist devlet kuramına getirdiği yeni bir soluk olarak kabul edilen devletin ideolojik aygıtları kavramı

⁷⁰ Bu kavram Gramsci’den önce tarihçi Vincenzo Cuoco tarafından kullanılmıştır. İtalyan bağımsızlık hareketinin ilk dönemini bu kavramla açıklayan Cuoco, uygarlığın dayandığı gelenekleri yok eden bu restorasyon işleminden kaçınılması gerektiğini savunmuştur. GRAMSCI, Antonio, **Modern Prens**, Çev. Pars Esin, 4. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2021, s.134

⁷¹ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.284

⁷² ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.27

⁷³ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.316

ise, devletin bilinen “zor” yüzü olan yekpare bir baskı aygıtından farklı olarak, ideolojiyi baskı ve zor kullanmaya önceleyen çeşitli kurumlara(aile, din, hukuk, haberleşme, siyaset vb. alanlarda) karşılık gelmektedir.⁷⁴ Devletin baskı aygıtı, kamusal bir görünümü haizdir. Sahip olduğu çelişkilerle birlikte egemen sınıfın ideolojisini yansıtan devletin ideolojik aygıtları ise burjuvazi temelli kamu-özel ayırımında çoğunlukla özel olarak nitelendirilen alanda kendini göstermiştir.⁷⁵ Bununla birlikte gerek baskı aygıtı gerek ise devletin ideolojik aygıtları, diğerinin sahip olduğu özellikten ve konumdan yoksun düşünülmemelidir. Bu aygıtlar arasındaki temel ayırım, egemen sınıfın yönetilenler üzerindeki tahakkümünü gerçekleştirirken önceledikleri metottur. Başta da değindiğimiz devlet iktidarı ve devlet aygıtı ayırımı noktasında Althusserci perspektifte belirtmek gerekir ki; devletin ideolojik aygıtları üzerinde hegemonya kuramayan hiçbir sınıf devlet iktidarını elinde tutup egemenliğini sürdüremeyecektir.⁷⁶

Bourdieu’ya göre devlet, iktidarının bir parçası olarak idari alanda meşru fiziksel ve sembolik şiddet tekeline sahip yapıdır. Max Weber tarafından devlete atfedilmiş olan “meşru şiddet tekeli” düşüncesinden hareket eden bu görüş, sembolik şiddet tekeli⁷⁷ kavramını ortaya atmış ve bunu fiziksel şiddetin icrasının koşulu olarak değerlendirmiştir.⁷⁸ Gramsci ve Althusser’in devlet yaklaşımlarında değindiğimiz devletin “kamusal düzeni egemen sınıfı gözeterek koruyan bir zor aygıtı olduğu” düşüncesi Bourdieu’nun devlet yaklaşımında da kendisini gösterse de onlardan farklı olarak Bourdieu, devletin sadece işlevine değil aynı zamanda mevcudiyetine de odaklanılması gerektiğini savunmuştur.⁷⁹ Ona göre kamusal düzen rızaya dayanmaktadır ve devletin kavranabilmesi, ancak devlet ile toplumun egemen sınıf dışındaki kesimi arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesiyle mümkün olabilecektir. Düşünür devleti bir

⁷⁴ ALTHUSSER, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.33-34

⁷⁵ **A.e.** s.34

⁷⁶ **A.e.** s.36

⁷⁷ Bourdieu, sembolik(simgesel) şiddet kavramını egemen sınıfın kendi pozisyonunu korumak ve güçlendirmek için başvurduğu bir tahakküm aracı olarak nitelendirmiş ve sosyolojinin bu tahakküme karşı bir silah olarak kullanılabilmesini öne sürmüştür. Bourdieu sosyolojisinde sembolik şiddet kavramının yeri, türleri ve diğer kavramlarla ilişkisi için bkz. ÖLÇER, Hamit, “**Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Simgesel Şiddet Sorunsalı ve Biçimleri**”, Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, S.2, 2019, s.34-49

⁷⁸ BOURDIEU, Pierre, *Devlet Üzerine*, Çev. Aslı Sümer, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.18

⁷⁹ **A.e.** s.20

"hakimiyet alanı" olarak görürken, devletin yapısında sosyal, siyasal ve ekonomik güç ilişkilerinin önemli bir rol oynadığını belirtmektedir.

1.3.7. Toplum Adına ve Toplum İçin Devlet: Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımı

Fransız sosyolog Emile Durkheim; sosyolojik yöntemine göre, var olan doğal olguların dışında, bağımsız bir gerçekliğe sahip toplumsal olguların varlığından söz etmiş ve devleti de siyasal toplumun içinde yer alan “toplu yaşamın olma biçimlerinden biri⁸⁰” olarak değerlendirmiştir.⁸¹ Bu bağlamda, Durkheim'in sosyolojisindeki devlet yaklaşımını doğru analiz edebilmek için onun siyasal toplum kavramına verdiği içerik üzerinden hareket etmek faydalı olabilecektir.

Siyasal topluma ilişkin tanımların genelinde yer verilen otorite, toprak ve nüfus etmenlerinin onu açıklamak için yeterli olmadığını savunan Durkheim, buna ilişkin gerekçelerini *Sosyoloji Dersleri* adlı eserinde ortaya koymuştur. İlk olarak, bugün siyasal toplumun özünde yöneten ve yönetilenlere dayalı bir otorite ilişkisinin varlığından söz edilebilse de tarihsel sürecin başında ya da bugün dahi bu özelliğe sahip olmayan siyasal topluluklara rastlamak mümkündür. Ayrıca siyasal topluma hasredilen otorite ilişkisinin benzeri, aile reisliği barındıran ataerkil bir yapı olarak aile kurumunda da görülebilecektir. İkinci olarak, elbette bir siyasal toplumun, varlığını belirli bir toprak parçası üzerinde sürdürmesi tarih boyunca yaygın görülen bir durum olmuştur ancak onun dışında daha küçük bir topluluk olarak aile kurumunun anlatısını da bir toprak parçasına bağlılık üzerinden kurmak mümkündür. Ayrıca siyasal toplumu toprak unsuru üzerinden ele alan yaklaşım, onu yalnızca yerleşiklik vasfı üzerinden değerlendirerek göçebe halde yaşayan siyasal toplumları da göz ardı etmektedir. Son olarak Durkheim, çok az üyeye sahip toplumsal grupların siyasal toplum olarak adlandırılmayacağını kabul etse de bu

---

⁸⁰ Durkheim'in toplumsal olgu tanımı; bireye karşı dışsal bir baskı uygulama yetisine sahip ve toplumsal alanda varlık gösteren şeyler bütünüdür. Birey ya da toplum tarafından fark edilmesi, genelde onların düşünce ve taleplerine zıt durumlar meydana geldiğinde mümkün olsa da aslında bu dışsal zorlayıcılık toplumsal yaşamda her zaman mevcuttur. Bireyin özbilincinin dışında konumlanan toplumsal olgular, onu belli şekilde davranmaya ya da düşünmeye sevk edebilecek düzeyde bir etkiye sahiptir. DURKHEIM, Emile, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Çev. Cemal Bali Akal, Ankara, Dost Kitabevi, 2012, s.32-37

⁸¹ AYMAN GÜLER, *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s.98-99

nicel sınırın hangi ölçüte göre belirleneceği açık olmadığından, siyasal toplum tanımında bu etmene de dayanılamayacağını ifade etmiştir. Tüm bunların ışığında ona göre siyasal toplum; sayısal büyüklüğü somut koşullara göre değişkenlik gösterebilen, aile ya da meslek grupları gibi ikincil toplumsal yapıların birleşmesinden oluşan, bu ikincil yapılar üzerinde otorite sahibi olan ve kendisinden üstün bir otoritenin bulunmadığı yapılara karşılık gelmektedir.⁸²

Durkheim'in devlet tanımı, başlangıçta yöneten hükümet ve yönetilen halkı birlikte içerir şekilde siyasal topluma denk düşünülmüşken düşünürün incelemesinin gelişim safhasında devlete ilişkin daha dar bir tanımlama getirilmiştir.⁸³ Buna göre devlet; siyasal toplumun içinde yer alan otorite merciinin somut karşılığı olarak bir "özel memurlar topluluğu" olarak ifade edilmiştir. İçinde bulunduğu toplumun kolektif yaşamının bünyesinde yoğunlaştığı ve düzenlendiği bir organ olarak devlet, Durkheim'in sosyolojisinde, aldığı kararlarla toplumun iradesini doğrudan yansıtmaya da toplum adına ve toplum için hareket eden bir yapı olarak düşünülmüştür. Bu perspektifte toplumu oluşturan bireylerin hak ve manevi varlık koşulları da devlet eliyle sürdürülebilmektedir.⁸⁴

1.3.8. Kuvvet Teorisi Üzerinden Devleti Tanımlamak

Oppenheimer, "fetih devleti"⁸⁵ kavramı üzerinden devlete ilişkin düşüncelerini açıklamış; fethi gerçekleştirip zafere ulaşan sınıfın mağlup edilenler üzerinde egemenlik kurduğu ve bu egemenliğin kuvvet yoluyla kabul ettirildiği bir siyasal düzen tasvir etmiştir.⁸⁶ Düşünürüne göre bu zaferin neticesi mağlup edilenlerin ekonomik olarak sömürüye uğraması olmuştur. Doğal hukuku savunanların öne sürdüğü "*sınıflı toplumun ancak mevcut olan tüm verimli toprakların paylaşılmasından sonra doğacak kıtlık sebebiyle ortaya çıkabileceği ve bu noktada bazı kimselerin -ki bunlar üst sınıf olarak kabul görür-*

⁸² DURKHEIM, Emile, **Sosyoloji Dersleri**, Çev. Ali Berkay, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.91-94

⁸³ AYMAN GÜLER, **Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet**, s.101

⁸⁴ DURKHEIM, **Sosyoloji Dersleri**, s.98-104

⁸⁵ Yazar bu kavramı "ilkel devlet" olarak da ele almış ve esasen tarihsel süreçte feodal devlet yapılanmasının bir önceki aşaması olarak değerlendirmiştir. OPPENHEIMER, Franz, **Devlet**, Çev. Alaeddin Şenel - Yavuz Sabuncu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, s.87

⁸⁶ **A.e.** s.46

diğerlerine göre kuvvet yoluyla daha fazla kazanım elde edebileceği” görüşünün aksine yaşayan tüm insanlar arasında kaba ve farazi bir coğrafi paylaşım neticesinde bile dünya üzerindeki toprakların ancak üçte biri doldurulabilmektedir. Bu da sözü edilen kıtlığın doğal değil hukuki bir kıtlık olduğunu ortaya koymaktadır. Yönetici sınıf fethini gerçekleştirmiş, kuvvet yönünden zayıf olan ve mağlup edilen sınıf ise sömürüye boyun eğme noktasında seçeneksiz bırakılmıştır.⁸⁷ Düşünürün devletin kaynağını dayandırdığı kuvvet teorisi, egemen sınıfın süregelen sömürü düzenini ortaya koyması bakımından Marksizm ve Bilimsel Sosyalizm düşüncesiyle örtüşen noktalar barındırır⁸⁸ da sömürü düzenine karşı çözüm egemen sınıfa karşı ezilen sınıfı gözetten Marksist bir perspektifte değil sınıfların uzlaşısına dayalı korporatist bir perspektifte aranmıştır.⁸⁹

1.4. MODERN DEVLET OLGUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Devlet kavramı, kimi zaman düşünürlerin zihninde yeniden üretilerek anlam kazanırken, kimi zaman da birlikte anıldığı kavramlarla beraber ait olduğu döneme ışık tutmuştur. Antik Döneme kısaca değinilerek temelde farklı düşünürlerin modern devlet yaklaşımlarına ilişkin aktarımların yapıldığı ilk bölümde, çalışmanın ileri safhalarında ele alınacak kamusallık ve suç olgularının dönüşümüne hem aracılık hem de eşlik eden modern devlet aygıtının tarihsel dönüşümüne değinmeden önce nasıl anlamlandırmalara konu olduğunu okuyucuya aktararak, takip eden başlıklarla bir köprü kurulabilmesi amaçlanmıştır.

Devlet olgusuna bugünden baktığımızda, karşımıza kendisini “potansiyel yönetim nesnesi” olarak diğer siyasal aktörlerden ayrı yerde konumlandırılan bir siyasal yapı olarak modern devletler çıkmaktadır. Jellinek’in “sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğuna egemen olan bir yapı” olarak tarif ettiği devlet, yalnızca sınırları içerisindeki toprakları değil; aynı zamanda bu sınırlara dahil toplumsal ilişkileri de idare etme ereğiyle hareket etmektedir. Devletin içinde barındırdığı ve kimi zaman da

⁸⁷ A.e. s.44-45

⁸⁸ ZABUNOĞLU, v.d., *Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1*, s.78-79

⁸⁹ OPPENHEIMER, *Devlet*, s.204-205

bir parçası olarak hareket ettiği bu ilişkiler, elbette bir tarihsel geçmişe sahiptir. Jessop modern merkezi devlete varacak bu siyasi evrimi, üç aşama üzerinden incelemiştir.⁹⁰

Siyasi evrimin ilk aşamasında, karşımızda parçalı toplumsal örgütlenmelere dayalı bir siyasi yapı bulunmaktadır. Kan bağı ya da yerleşim yeri ortaklığı üzerinden bir araya gelen bu toplulukların başında ise meşruiyetini bilgeliğine ya da kahramanlığına dayandıran bir lider figürü yer almaktadır.⁹¹ Ortada merkezi bir yapıdan söz edilemeyeceği için toplumun geneli üzerindeki etkisi sınırlı olan bu liderlerin siyasi ömrü, siyasi yapıyla aynı kadere sahip olmuş; kolektif ancak keyfi alınan kararlarla dönemin siyasi yapıları kendilerini istikrarsızlık sıfatı üzerinden tanımlamıştır.⁹² İkinci aşamada, karşımıza -ilkel düzeyde de olsa- kurumsallaşmış bir siyasi otorite çıkmaktadır. Aile ve bir arada yaşayan topluluklar üzerinden tanımlanan toplum, kendisini belirgin hale gelen toplumsal tabakalar üzerinden tanımlamaya başlamış; egemen siyasi yapı üzerindeki kontrolünü, başka bir kişi ya da grubun gaspına uğramadığı sürece, ölene dek muhafaza edebilmiştir. Mübadeleye dayalı ekonomik ilişkilerin henüz etkin hale gelmediği bu dönemde, iktidarın kurumsallaşma adımlarına karşın siyasal işbölümünün mevcut olmaması nedeniyle merkezi bir otoritenin varlığından ve toprakların geneline yayılan bir hakimiyetten söz edilemeyecektir.⁹³

Üçüncü ve son aşama ise önceki dönemlerin parçalı ve sınırlı yönetimi karşısında merkezileşmiş bürokratik bir siyasi yapı olarak modern devletin doğuşuna karşılık gelmektedir.⁹⁴ Gelişen siyasal işbölümü ve devletin şiddet tekeli üzerinden izlenebilecek olan bu dönemde; önceki dönemlerin aksine kurumsal, bütünsel ve resmi siyasi bir yapı olarak devlet, sınırları içerisindeki fiziksel ve toplumsal hakimiyeti elinde tutmaktadır.⁹⁵

⁹⁰ JESSOP, Bob, **Devlet: Dün, Bugün, Gelecek**, Çev. Atilla Güney, Ankara, Nika Yayınevi, 2021, s.190-193

⁹¹ Platon'un "filozof kral" önermesi, siyasi evrimin bu aşamasından izler barındırmaktadır. Henüz bir veraset anlayışının yerleşmediği bir siyasi yapıda liderler, sahip oldukları ayırt edici özellikler üzerinden yönetici mertebesine yükseltilmiş; bu özellikleri koruduğu ölçüde hükmünü sürebilmiştir.

⁹² JESSOP, **Devlet: Dün, Bugün, Gelecek**, s.193

⁹³ A.e. s.194

⁹⁴ A.e. s.195

⁹⁵ Siyasal iktidarın kurumsallaşmasını Alman toplumbilimci Heinrich Popitz üç temel özellik üzerinden incelemiştir: Öncelikle kurumsallaşmayla beraber siyasi iktidar, onu elinden bulundurandan ayrı, gayri şahsi bir varlık haline gelmektedir. İkinci olarak, meydana gelen kurumsallaşmayla iktidar ilişkileri, kurallara ve düzenlemelere tabi hale gelerek resmileşmektedir. Son olarak ise, önceki dönemlerin parçalı

Modern devlete uzanan tarihselliği, belirlediği siyasi evrimin üç aşaması üzerinden anlatan Jessop'a göre ulaştığı bu modern evrede devlet, bir ilişkiler alanıdır. Düşünür, devleti siyasal güçlerin biçim belirlenimli bir yoğunlaşmasının ürünü olarak tasvir etmiştir.⁹⁶ Devlet iktidarının oluşum sürecinde bireylerin talepleri kamusal kararlara dönüşmektedir. Bu noktada devletin işlevi, günümüzde, sermayenin değerlendirilmesi ve karlılığını artırmasının koşullarını sağlamak, metalaşan insan emeğinin yeniden üretimi için gerekli koşulları tesis etmek ve toplumsal bütünlüğün korunmasını sağlamaktır. Bu işlevler, devleti tek başına var etmemekte ancak meşruiyetinin devamını temin etmektedir.⁹⁷

Çalışmanın ikinci bölümünün merkezine oturtulan “kamusallık” kavramının tarihsel süreçteki gelişimi incelemeye tabi tutulurken, aynı süreçte hakim söylem olarak yükselen burjuvazinin kamusalılığı dönüştürmesine ve bunun devletteki yansımalarına da temas edilecek; kamusalılığın dönüşümünün ceza hukukundaki yansımaları irdelenirken devletin elinde bulundurduğu zor gücünün sınırı ve kullanım alanları da ortaya konacaktır. Modern kapitalist devlet olarak tezahür eden modern dönemin siyasi aygıtı, kamusalılıkla beraber bir dönüşüm geçirmiş ve içeriği hakim ideolojiyle beraber tarihsel süreçte yeniden üretilmiştir.

---

ve düzensiz iktidar ilişkileri bütünleşmektedir. POGGI, Gianfranco, **Devlet: Doğası, Değişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.24

⁹⁶ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.41

⁹⁷ A.e. s.42

2. BÖLÜM

KAMUSALLIK OLGUSU VE BURJUVA KAMUSALLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ

2.1. KAMUSALLIK KAVRAMININ KÖKENİ

Eski dönemlerden beri “bütün, genel” anlamına karşılık gelmekle beraber modern devlette gelişen yurttaşlık kavramıyla birlikte kamu sözcüğüne, bir ülkede yaşayan vatandaşların tümünü ifade etmek için de başvurulmaktadır.⁹⁸ Kamusallık kavramı ise çok daha eskilere dayanan bir geçmişe sahiptir. Çalışmamızda odaklandığımız modern devletin doğuşundan yüzyıllar önce Yunan şehir devletlerinde yani polislerde kamusallığın ve kamusal alanların ilk örneklerine rastlanmıştır.

Yunan şehir devletinde özgür vatandaşların ortak kullanımına açık polis “koine” alanları ve bireylere ait “oikos” alanları, günümüzdeki kamusal-özel alan ayrımının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Polisler⁹⁹, o dönemde aile ya da zümrelere karşılık gelen oikos’ların birleşmesiyle ortaya çıkmış siyasal yapılardır. Doğrudan polisin bir ferdi olamayan bireyler ancak bir oikos içinde yer alarak polise dahil olabilmıştır.¹⁰⁰ Kamusal alan kendisini pazar yerinde, mahkemede, mecliste gösterirken özel alan ise eve bağlı olarak varlığını sürdürmüş ve kamusal niteliğe sahip polis alanlarını beslemiştir. Özel alanın bireye bağlı değişkenliği karşısında bir özgürlük ve istikrar nişanesi olarak duran kamusal alan, genel olarak hayatın aktığı ve buna dair tartışmaların sonuca bağlandığı taraf olma özelliğine sahiptir.¹⁰¹

Weintraub, kamusallığı kamusal ve özel alanlar arasında bir karşılaştırma yaparak ele almış; kamusal alan ve özel alan ayrımı noktasında iki temel kriter üzerinden değerlendirmelerini şekillendirmiştir. İlk kriter olarak “görünürlük”, kamusal alanın açık

⁹⁸ “Kamu”, TDK GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, <https://sozluk.gov.tr/>, E.T:26.06.2023

⁹⁹ Pazara bağlı tarım ekonomisinin gelişimiyle birlikte yerleşim yerlerinin pazar çevrelerine toplanması polis adı verilen merkezi yapıları ortaya çıkarmıştır. Yunan Uygarlığında Polis ile ilgili detaylı bilgi için bkz. AĞAOĞULLARI, v.d., **Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler**, s.23-46

¹⁰⁰ SARAH B. POMEROY, **Antik Yunan’ın Kısa Tarihi**’nden aktaran KARAHAÑOĞULLARI, Onur, **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022, s.374-376

¹⁰¹ HABERMAS, Jürgen, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, 16. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.60

ve erişilebilir yapısına karşılık özel alanın gizli ve dışa kapalı yapısı üzerinden düşünürü ayrıma sevk etmiştir. İkinci kriter olarak “kolektiflik” ise, topluluğu ve ortak yararı gözetme düşüncesinden çıkmış kamusal alan ve bireye ilişkin çıkarları önceleyen özel alanın, yazara göre birbirinden ayrıldığı diğer noktadır. Weintraub’a göre birlikte değerlendirebilecek veya farklı koşullarda ele alınabilecek bu kriterler kamusal alan ve özel alanın farklı yapılarını tek bir şekilde ifade etmenin olanaksızlığını da ortaya koymaktadır.¹⁰²

John Rawls; kamusalı, kamusal akıl üzerinden ele almıştır. Düşünürün “iyi düzenlenmiş anayasal demokratik bir toplum anlayışına ait bir kavram” olarak açıkladığı kamusal akıl, ona göre kamusal alana dahil olan bireylerin algı ve yorumlama yetileriyle şekillenmektedir. Rawls kamusal aklın üç yönü itibariyle kamusalı ihtiva ettiğini öne sürmüştür. Düşünüre göre kamusal akıl, öncelikle şekil itibariyle kamusaldır; özgür ve eşit vatandaşların meydana getirdiği yani kamunun ürünü olan bir neticedir. Diğer yandan kamusal akıl, konu itibariyle kamusaldır; kamuyu ilgilendiren temel siyasal ve adalete ilişkin konuları ele alır, kamu yararını önceler. Son olarak ise kamusal akıl, doğası ve içeriği itibariyle kamusaldır; kamusal alan içinde katılım gösterip karşılıklı kamusal akıl yürütme faaliyeti içinde bulunan bireyler tarafından oluşturulup ifade edilmektedir.¹⁰³

Alman düşünürler Alexander Kluge ve Oskar Negt, kaleme aldıkları “Kamusallık ve Tecrübe” eserinde kamusalıya alternatif bir perspektiften yaklaşmışlardır. Kluge ve Negt’in düşüncesindeki kamusalı; bir yandan kendisini devlet otoritesi üzerinden geçerli kılma, diğer yandan ise kontrol ve düzenleme etkisi dolayısıyla devletin dışında konumlanma eğilimine sahip olması sebebiyle çift karakterli bir yapıdadır. Bu ikili yapı, neyin kamusal neyin özel alana dahil edileceğinin tayininde de belirleyicidir ve nesnel olarak neyin “kamu için yararlı olduğunu” ya da “kamusal bir nitelik taşıdığını” tespit etmesi olanaksızdır. Bu bağlamda kamusalının içeriğinin ve kapsamının, tecrübe kavramı üzerinden şekillendiğini belirtmişlerdir. Hegel’in “bilincin kendi üzerinde, nesnesine olduğu kadar bilgisine de uyguladığı diyalektik hareket” olarak açıkladığı

¹⁰² Özbek, Meral, Giriş: Kamusal Alanın Sınırları (içinde Kamusal Alan edt: Meral Özbek), Hil Yayın, 3.Baskı, İstanbul, 2015, s.45-46

¹⁰³ RAWLS, John, **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, Çev. Gül Evrin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.145

anlamıyla tecrübe kavramı, kamusal alanın içinde yer alan birey ve grupların sahip oldukları bilinci şekillendirmiş; kamusal alana dahil olup gerçekleştirdikleri düşünsel ve eylemsel faaliyetlerin niteliklerini tayin etmiştir. Bu bağlamda kamusalılığı şekillendiren tecrübe, hem bir üretim sürecidir hem de nesnelere görünümü ya da özünün kanuna uygunluğunu üzerinde bağlanmış toplumsal bir sözleşmedir.¹⁰⁴

İfade etmek gerekir ki; modern dönemde kamu ve onunla yeni bir belirlenime kavuşan kamusalılık, fiziki bir alanda gerçekleştirilen beşeri faaliyetlerden ziyade ortak değer üretimine dayalı bir sürece karşılık gelmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde egemen sınıfın ihtiyaç ve talepleri, devlete izafe edilen yükümlülükler çerçevesinde toplumsal bir niteliğe büründürülmüş; söz konusu ilişkilerin tarihsel süreçteki dönüşümü çerçevesinde yeniden üretilen toplumsallık üzerinden ortak değerlerin yani kamusalılığın niteliği de farklı belirlenimlerle devinimini sürdürmüştür. Modern devletin bünyesinde barındırdığı ilişkiler çerçevesinde yerine getirdiği yükümlülükleri kamu hizmeti kavramı üzerinden ele alan Karahanoğulları'na göre, var olan kapitalist mübadele ilişkileri tarafından giderilemeyen ve bu ilişkilerin devamlılığı adına ihtiyaç duyulan hususların şekillendirdiği toplumsallık kamu hizmetlerinin etkinlik göstereceği alanı ve yoğunluğu belirlemiştir; tarihin farklı dönemlerinde üretim ilişkilerinde meydana gelen sapma ve dönüşümlerle mahiyeti değişen kamu hizmetleri bir taraftan da kapitalizmin içerdiği çelişkileri göz önüne sermiştir.¹⁰⁵ Kamusalılık ve onun tarihsel süreçteki dönüşümünün anlatısını doğru bir şekilde aktarabilmek adına değinilmesi gereken ilk husus da bu çelişkilerin yeniden üretildiği devlet ve sivil toplum ilişkisinin ele alınması olacaktır.

¹⁰⁴ KLUGE, Alexander, NEGTE, Oskar, **Kamusalılık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığın Analizine Doğru**, Çev. Müge Atala, İstanbul, NotaBene Yayınları, 2018, s.76-82

¹⁰⁵ KARAHANOGULLARI, Onur, **Kamu Hizmeti(Kavram ve Hukuksal Rejim)**, 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s.3

2.2. DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

Devlet-toplum diyalektiği içinde sivil toplumun ifade ettiği anlam, geçmişten bugüne birçok düşünür tarafından irdelenmiş; kavramın devletten bağımsız bir sosyal yapıya mı karşılık geldiği, yoksa devletle bir düşünülmesi gereken bir süreci mi betimlediği sorunsalı çerçevesinde farklı sivil toplum yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu bağlamda sivil toplumun konumlandırıldığı yerin kamusal ve kamusal alanla ilişkisi de bu sorunsalın doğal bir uzantısı olarak inceleme konusu edilmiştir. Aradaki ilişkinin içeriği, düşünürlerin sivil topluma atfettiği anlamlarla birlikte şekillenmiş ve kamusalın anlamı her yeni sivil toplum yaklaşımında yeniden üretilmiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında; on sekizinci yüzyılın ortalarına değin devletle eşdeğer görülen ve toplumu oluşturan bireylerin koyulan kurallar çerçevesinde yaşadığı barışçıl ve düzenli bir siyasi birlikteliğe karşılık gelen sivil toplum kavramı¹⁰⁶, bu dönemde bir çözünme geçirmiş ve sivil toplum ile devlet ayrı iki yapı olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁰⁷

Devletin karşılık geldiği politik toplumu sivil toplumla eşdeğer gören Locke'a göre toplumun kamusal gücü, toplumu oluşturan bireylerin tikel gücünün üstündedir ve sözleşmeyle ortaya çıkarılan sivil toplum, doğa durumundaki olumsuzlukları bertaraf etmekte ve meydana gelen zarar veya anlaşmazlıkta başvurabilecek bir otoriteye vücut vererek bu muhtemel olumsuzluklardan kaçınmaktadır.¹⁰⁸ Ancak sivil toplumun bireylerin rasyonel tercihlerinin uzantısı olarak gelişim gösterdiğini belirten düşünür, bu

¹⁰⁶ Antik dönemde Aristoteles'in sivil toplum tanımı, adil ve eşit yurttaşlardan oluşan ve tikel çıkarların kamusal çıkara göre ikinci planda kaldığı bir yönetime sahip topluma karşılık gelmektedir. Orta Çağ'da etkin bir dini ve dünyevi güce sahip olan Katolik Kilisesi de sivil toplumu, kendisine zıt ve devletle eşdeğer bir yapı olarak kabul etmiştir. bkz. ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe, "**Geçmişten Günümüze Demokratikleşme Açısından Türkiye'de Sivil Toplum**", Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S.10, Aralık 2017, s.15

¹⁰⁷ Devleti hükümet olarak adlandıran ve içinde bulunduğu Anglo-Amerikan gelenek içinde devleti kendi başına eyleme gücüne sahip kişilik dışı bir yapı olarak toplumun dışında konumlandıran Thomas Paine görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: "*Toplum bizim isteklerimizin, hükümet ise bizim kötülüğümüzün ürünüdür; toplum, duygularımızı birleştirerek pozitif anlamda, hükümet ise kötülüklerimizi sınırlayarak negatif anlamda mutluluğumuzu artırır. Biri ilişkiye girmeyi teşvik eder, diğeri ayrımlar yaratır. Birincisi bir patrondur, ikincisi ise bir cezalandırıcı.*" THOMAS PAINE, **Common Sense**'den aktaran KEANE, John, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Çev. Erkan Akın, Aksu Bora, Ahmet Çiğdem, Levent Köker, Mehmet Küçük, Ayşe Nur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s.49, dipnot 6

¹⁰⁸ LOCKE, **Hükümet Üzerine İkinci Tez**, s.86

rasyonel tercihlerin kamusal alanda şekillendiğini ve sivil toplum yapısının, devletin mutlak hegemonyasından ziyade bireylerin ve grupların etkili olabildiği bir kamusal alanı ortaya çıkardığını belirtmiştir. “Farklılaşma ve özgürlük arenası” olarak ifade ettiği sivil toplum, onun kamusal düşünceyi de farklı görüş ve yaşam pratiklerine açık bir statü olarak şekillendirmiştir.¹⁰⁹

Hegel; sivil toplumu, donanımlı ve metafiziksel bir devletin ortaya çıkarılması noktasında bir uğrak olarak ele almıştır. Düşünceye göre tarihsel gelişim sürecinde sivil toplum, nihayetinde yerini devlete bırakacak bir kilometre taşıdır. Aşkın devlet¹¹⁰ olarak tarif ettiği devlet anlayışındaki sivil toplum formülü, açık bir kamusal alan-özel alan ayrımı içermektedir.¹¹¹ Buna göre sivil toplum, kamusal alanın içinde var olmuştur. Düşünür kamusal alanı “rasyonalitenin, devletin ve tarihsel ilerlemenin gerçekleştiği alan” olarak açıklamıştır. Buna karşılık özel alan ise devrimden uzak ve pasif bir durumu simgelemektedir. Tarihsel sürecin gelişimi kamusal alanda gerçekleştirilirken, özel alan bu gelişimin sürdürülebilirliği açısından bireyin yeniden kamusal alana çıkmadan önce kendini yenilediği bir durak görevi görmektedir.¹¹²

Hegel’in düşüncesinde birey, sivil toplumu oluşturan temel etmendir. Doğası gereği her birey, diğer bireylerle iletişim halindedir ve sivil topluma karakterini veren de bireylerin birbirleriyle etkileşim halinde kendilerini ortaya koymalarıyla beraber bireysellikten evrenselliğe uzanan süreçtir. Bireyin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik doğal arzusu, onu keyfiliğe ve tatmin arayışına yönelik bir döngüye sıkıştırmaktadır ancak bunun karşısına da diğer bireylerle karşılıklı etkileşime ve ihtiyaçların karşılanmasına dayalı olarak toplumu önceleyen bir evrensellik düşüncesi dikilmektedir. Sivil toplumun içerdiği

¹⁰⁹ ÇAHA, **Sivil Toplum ve Devlet**, s.42-43

¹¹⁰ Gücünü ve iktidarını hukuka değil zor kullanma yetisine dayandıran aşkın devlet anlayışı, hukuku kendisine meşruiyet zemini yaratma noktasında kullanmaktadır. Hukuki ya da toplumsal herhangi bir sınırlamadan azade bu devlet yapısı ortaya kutsal ve sorgulanamaz bir siyasi yapı çıkarırken sivil toplum ise devletin varlık koşullarının devamlılığına yarayan bir araç olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. **A.e.** s.35-36

¹¹¹ Bireyin Roma’nın son dönemlerine uzanan bir tarihten itibaren özel alanındaki yaşantısıyla kamusal alandaki yurttaşlığının iki farklı koldan ilerlediğini belirten Hegel, bu ikili duruma bireyin hem özel alanındaki benliğiyle hem de yurttaşlık vasfıyla dahil olabileceği genel nitelikteki yaşam alanlarının ortaya çıkarılmasıyla son verilebileceğini savunmuştur. KAYNAR, Mete Kaan, “**Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar**”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23, S.1, 2005, s.349

¹¹² ÇAHA, **Sivil Toplum ve Devlet**, s.36

çelişkili ve karmaşık düzen içinde bireysellikten toplumsallığa uzanan bu sürecin sonunda birey kendi menfaatini toplumun menfaatinde görmekte, güven ve sahiciliğe dayalı bu ilişki ağı nihayetinde devlet adı verilen bir siyasi yapıyla dışsallığını başka bir boyuta taşımaktadır.¹¹³

Locke ile başlayan ve Hegel'in düşüncesinde de şekillenen devletten ayrı bir sivil toplum düşüncesi, Marx tarafından eleştirilmiştir. Marx'ın sivil toplum anlayışını daha doğru bir şekilde ele almak açısından Hegel'in sivil toplum yaklaşımına getirdiği bu eleştirileri göz önünde bulundurmak faydalı olabilecektir. Hegel'in devleti sivil toplumun aşıldığı bir uğrak olarak gören anlayışına karşıt olarak Marx, devleti sivil toplumun yansıması olarak sunmuştur. Bu perspektifte sivil toplum, devlete dönüşerek sönmülenen bir yapı değildir; tüm imkan ve belirlenimleriyle beraber devletle birleşerek varlığını sürdürmektedir.¹¹⁴ “Tarihteki gerçek mücadele ve gelişme alanı” olarak ifade ettiği sivil toplumun devletten ayrı düşünülmesi, Marx'a göre özel mülkiyetin gelişim gösterdiği ve devletin bu alandan soyutlandığı bir anlayışın ürünüdür. Ancak bu ikili düşüncenin aşılması gerektiğini ifade eden düşünür, üretim ilişkilerinden oluşan toplumun ekonomik yapısının üzerinde hukuksal ve siyasal bir üstyapının inşa edildiğini savunmuştur. Bu bağlamda Marx'ın düşüncesinde ekonomik ilişkileri de içine alan sivil toplum, altyapıyı oluşturmakta ve üstyapıyı yani devleti şekillendirmektedir.¹¹⁵

Sivil toplumun içeriği ve devletle ilişkisi üzerine düşüncelerini aktaran bir diğer düşünür de Antonio Gramsci olmuştur. Marx'ın yaklaşımında olduğu gibi Gramsci de tarihsel gelişmenin uğrağı olarak sivil toplumu devlete göre öncelese de Marx'ın sivil toplumu “altyapısal bir fenomen” olarak ele almasının aksine Gramsci, sivil toplumun altyapıya değil üstyapıya dahil olduğunu savunmuştur. Düşünür, *Hapishane Defterleri* adlı eserinde bu konuya ilişkin “*Şu an için yapabileceğimiz, başlıca iki üstyapısal düzey saptamaktır: Biri 'sivil toplum' denebilecek, yani genellikle 'özel' diye adlandırılan organizmalar*

¹¹³ HEGEL, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, s.159-160

¹¹⁴ MARX, Karl, **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Çev. Kenan Somer, 3. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 2016, s.16-17

¹¹⁵ KAYNAR, **Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar**, s.350-351

*bütünü*¹¹⁶, *öbürü ise 'siyasal toplum' ya da 'Devlet'tir. Bu iki düzey, bir yandan egemen grubun tüm toplumda uyguladığı 'hegemonya' işlevine, öbür yandan devlet ve yasal hükümet aracılığıyla uygulanan 'doğrudan egemenlik' ya da yönetim işlevine tekabül eder.*" ifadelerine yer vermiştir.¹¹⁷

Sivil toplumu üstyapı olarak ele alması bakımından Hegel ile örtüşen Gramsci; bununla birlikte, Hegel'in devleti tarihsellikte en yüce ve son aşama olarak kabul eden anlayışının aksine onu bir araç olarak işlevselliği üzerinden değerlendirmiştir. Devletin kolektif çıkarları değil, egemen sınıfın taleplerini yani hegemonyayı öncelediğini savunan Gramsci'ye göre bu hegemonyaya son verilmesiyle birlikte devletin varlığı da anlamını yitirecektir.¹¹⁸

Gramsci; kamusal alanda üretilen talep ve düşüncelerin, egemen sınıf nezdindeki hegemonyanın devrimine etkisini pasif devrim kavramı üzerinden açıklamıştır. Düşünürüne göre egemen sınıf, kurduğu hegemonyanın bir tehditle karşı karşıya kalması durumunda, devlet aracılığıyla pasif devrim yoluna başvurmaktadır. Devlet iktidarının siyasal ya da iktisadi temelli kriz hallerinde yeniden düzenlenerek hegemonyayı işler kılınması olarak açıklanabilecek pasif devrim, egemen sınıfın şekillendirdiği kamusal nitelikli talepler aracılığıyla bu sınıfın dışında kalan tabakaların belli mücadele alanlarıyla sınırlandırılmasını ve bu sayede kurulan hegemonyanın zayıflamasının önüne geçilmesini içermektedir. Gerek ekonomik, gerek ise toplumsal alandaki düzenlemeler birbirini ve nihayetinde hegemonyayı besleyerek egemen sınıfın iktidarını yeniden işler kılmaktadır.¹¹⁹

Farklı perspektifler tarafından ele alınan sivil toplum olgusunun, birçok düşünür tarafından inceleme konusu edilmesi rastlantısal bir durum değildir. Bir ilişkiler alanı olarak devlet, içerisinde sınıf mücadelelerini ve bununla şekillenen toplumsal dönüşümleri barındırmaktadır. Bu noktada sivil toplum, süreçleri inceleyen bizler için

¹¹⁶ Gramsci'nin düşüncesinde sivil toplumun içeriği, egemen sınıfa karşılık gelen bir sosyal tabaka aracılığıyla kilise, sendika veya okul gibi özel kuruluşlar üzerinden toplumun geneli üzerinde kurulan bir hegemonya olarak belirlenmiştir. YILDIRIM, **Gramsci'yi Okumak**, s.168

¹¹⁷ NORBERTO BOBBIO, **Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı**, s.102 içinde KEANE, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, s.91-119

¹¹⁸ ÇAHA, **Sivil Toplum ve Devlet**, s.61

¹¹⁹ CARNOY, **Gramsci ve Devlet**, s.264

bütünsel bir projeksiyon sağlamakla birlikte; egemen sınıfın varlık koşullarını yeniden üretmek adına -devletin üretim ilişkileri içerisindeki vasfını ortadan kaldırmamakla birlikte- devletten ayrı bir sivil toplum düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Ancak devletten bağımsız bir sivil toplum düşüncesiyle; devletin içinde yer alan sınıflı toplum ile bu toplumun barındırdığı çelişki, çatışma ve mücadeleler görünmez hale gelmekte ve egemen sınıfın toplumun kalanına dayattığı varlığı üzerinden gerçekleşen sömürü soyut bir hal almaktadır.¹²⁰

2.3. ARENDT'İN KAMUSALLIK YAKLAŞIMI VE ANTİK YUNAN KENT DEVLETİNDE KAMUSALLIK

Hannah Arendt, *Vita Activa* terimini emek, iş ve eyleme karşılık gelen üç temel insan etkinliğini ifade etmek için kullanmıştır. Bunlardan ilk olarak emeği; “insan bedeninin biyolojik yaşam süresine karşılık gelen etkinlik” olarak tanımlamış, emeğin varlığını sadece bireyin değil aynı zamanda türün de devamlılığı açısından hayati olarak nitelendirmiştir. İkinci etkinlik olarak iş, insanın ölümlü doğasının ötesinde varoluşunun doğa dışı etkinliği olarak tanımlanmıştır. Bu etkinliğin sonucu da insan ürünü ve dünyevi bir “şeyler dünyasını” meydana getirmektedir. Son olarak eylem ise Arendt'e göre insanın bireyselliğinin ötesinde diğer insanlarla kurduğu ilişkiye tekabül etmektedir. Her insanın özü itibarıyla bir diğerinden farklı olması çoğulluğu meydana getirmekte, bu çoğul yapı da insani eylemlerin ve ilişkilerin yönünü belirlemektedir. Her türlü siyasi yapının koşulunu çoğulluğun oluşturması düsturundan hareketle, iki insan arasındaki ilişki de siyasi yapıların kurulması ve korunması noktasına varacak insan eylemlerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.¹²¹

Arendt'in *Vita Activa* kavramı, esasen dünyanın varlığını sürdürmesini insan etkinliğine bağlayan ve insanların birlikte yaşamalarını bu etkinliklerin devamlılığının şartı olarak gören bir yaklaşım ile şekillenmiştir. Bu etkinliklerden yalnızca eylem, insana özgüdür ve düşünürün kamusal düşünceyi geliştiren ana damar da insanın eylemlerinden

¹²⁰ ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.433

¹²¹ ARENDT, Hannah, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.35-37

beslenmiştir.¹²² Düşünüre göre insanın kendisine ait özel alanı dışında bir kamusal alanın ortaya çıkması, insan doğasının bir yansımasıdır. Bir toplum içinde yaşamını sürdüren ve doğadaki diğer canlılardan farklı olarak içinde bulunduğu toplumla iletişim içinde olma ve çevresine kim olduğunu gösterme ihtiyacı hisseden insan, kamusal alanda yer alarak bu varoluşsal ereğini gerçekleştirebilmiştir.¹²³ Arendt, kamusallık ve kamusal alan-özel alan ayrımına ilişkin çalışmalarını temelde Antik Yunan kent devletlerine¹²⁴ dayandırarak somutlaştırmıştır. Düşünürün kamusallık yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi açısından bu döneme mercek tutmak faydalı olacaktır.

Antik Yunan düşüncesinde kamusallık, dönemin siyasal örgütlenmesinde vücut bulmuştur. Ev ve aileye karşılık gelen oikos alanlarının dışında ve daha önemlisi ona karşıt olarak gelişen kamusallık, kent devletlerinin kuruluşuyla birlikte yurttaşa özel yaşamın dışında farklı bir varoluş imkanı sunmuş; yurttaşın kent devletindeki yaşamı belirgin bir özel olan(idion) ve kamusal olan(koinon) ayrımı içinde gelişim göstermiştir.¹²⁵ Bu ayrımın bir yanında özel alanlar zorunluluğu, emeği, şiddeti ve faniliği temsil etmekteyken diğer tarafta kent devletinin içindeki kamusal alanlar özgürlüğün, eylemin, konuşmanın ve ölümsüzlüğün taşıyıcısı durumundadır.¹²⁶ Bir eşitsizlik hali olan ailenin¹²⁷ aksine Antik Yunan kamusal alanlarında eşitlik hüküm sürmüştür. Fakat bu eşitlik hali de ancak polis alanına dahil olabilen erkek yurttaşlar arasındaki bir statüdür; kadınların, kölelerin ve yabancıların polis alanlarına dahil olmasına izin verilmemiştir.

¹²² A.e. s.57-58

¹²³ YILMAZ, Zafer, **Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.9-10

¹²⁴ Arendt için kent devleti(polis), hem tarihsel hem de normatif bir olgudur. İnsan etkinlikleri ve kamusallık gibi kavramlara ilişkin düşüncelerini polis üzerinden açıklayan düşünür, Antik dönem şehir devletinin durum ve koşullarını kendi modern yaklaşımına uyarlayarak kamusallığa dair sorunsallara yanıt aramıştır. Siyaset felsefesi açısından polisi "bir yaşam biçimi olarak mükemmeliyete ve görkeme ulaşma, eylem ve söylem yoluyla ölümsüzleşme" olarak ifade eden Arendt, kamusallık düşüncesini de bu yaşam biçiminin sürdürüldüğü alana özgülemiştir. BERKTAY, Fatmagül, "**Çoğulluk Yeryüzünün Yasasıdır**", (içinde) Kamusal Alan (ed. Meral Özbek), İstanbul, Hil Yayın, 2015, s.710-711

¹²⁵ ARENDT, **İnsanlık Durumu**, s.60

¹²⁶ ZABCI, Filiz Çulha, **Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997, s.130

¹²⁷ Polis alanında var olabilmenin koşulu olarak erkek bireyin ev üzerinde hakimiyetini kurmuş ve zorunlu görev dağılımı çerçevesinde hanedeki kadın, köle ve çocuk üzerinde söz sahibi olması aranmıştır. bkz. ARENDT, **İnsanlık Durumu**, s.67-68

Bu bakımdan bahsi geçen eşit olma hali; Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin doğal eşitlik anlayışından “kurmaca” olması yönüyle ayrılmaktadır.¹²⁸

Kent devleti projeksiyonuyla kamusalılığı ele alan Arendt, bu terimi iki farklı anlamda değerlendirmiştir. Birinci olarak; kamusalılık, kamu alanında meydana gelen ve herkes tarafından görülüp duyulabilecek bir aleniyete sahip olma haline karşılık gelmektedir. Bireyin özel alanında sahip olduğu gizliliğin aksine kamusalılık, toplumun refakatinde bir yaşamı simgelemekte ve bu bir arada olma hali bireyin yaşamını görünür ve dolayısıyla zamanın düşüncesinde gerçek kılmaktadır. Diğer yandan kamusalılık; bireyin benliğinin dışında herkes için müşterek bir dünyaya karşılık gelen kamu alanını simgelemektedir. Düşünür bahsi geçen dünyayı; fiziki ve organik bir anlamda değil, insan ürünü olan bir yer anlamında tahayyül etmiş ve insanın dünyasındaki kamusalılığı, toplumun fertlerinin bir arada olup karşılıklı etkileşime girmeleriyle aralarında kurulan bağ olarak açıklamıştır. Bu kamusal bağ bir anda ortaya çıkmamış; toplumun bir arada olma halinin kamusalılık içeren bir niteliğe bürünmesi, söz konusu ilişkilerin sürekli hale gelip yinelenmesiyle mümkün olabilmıştır.¹²⁹

Arendt, modern dönemle birlikte, hem kamusal hem de özel alana ait özellikler taşıyan yeni bir saha olarak toplumsal alanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Toplumsal alan, Antik Yunan döneminden o güne kadar var olan kamusal/özel alan ayrımını daraltmış ve önceden özel alanın içinde yer aldığı kabul edilen birtakım meseleler kamusal alanın konusu haline gelmiştir. Bunların başında da ekonomik meseleler gelmektedir. Hane içi bir konu olarak görülen ekonomik faaliyet süreçleri, özel alanın zorunluluğundan kurtulmuş ve kamusal alan içinde “özgürleşerek¹³⁰” genel bir mesele haline bürünmüştür.

¹²⁸ ÖCAL, Seyran Başak, **Hannah Arendt’te Kamusal Alan Kavramının Epistemolojik Temelleri** (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006, s.21

¹²⁹ ARENDT, **İnsanlık Durumu**, s.93-98

¹³⁰ İktisadi meselelerin kamusal alanın konusu haline getirilmesini Arendt ve Marx birbirinden farklı yaklaşımlarla eleştirmiştir. Arendt, kamusal yani siyasal olarak addettiği alanda ekonomik meselelerin yer almasına, ekonomik faaliyetlerin herkesi ilgilendiren bir yapısının bulunmaması nedeniyle karşı çıkmaktadır. Ona göre ekonomik meselelerin kamusal alana sirayet etmesi, Vita Activa’da kamusalığın temelini oluşturduğunu düşündüğü eylem etkinliğinin eski önemini yitirerek iş ve emek etkinlikleriyle sentez bir yapıya bürünmesine ve kamusal yapının bozulmasına neden olmaktadır. Marx ise ekonomik meselelerin ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin kamusal alana taşınmasını, emek bölümü ve yabancılaşma kavramları üzerinden ele almıştır. Çok yönlü yapısı nedeniyle kendi ihtiyaçlarının tümünü karşılamaya muktedir olan insanın, belli ihtiyaçların belli kişilerce karşılanması üzerine yaptığı iş dağılımı, emek bölümü kavramının kısa bir tanımı olarak kabul edilebilecektir. İlk olarak aile içinde görülen emek bölümü, ekonomik faaliyetlerin hanenin konusu olmaktan çıkmasıyla birlikte toplumun geneline yayılmıştır. Marx,

Emeğin kamusal alanın meselesi haline gelmesini Arendt “toplumsal alanın yaşam süreci içinde kendi kamusal hakimiyetini kurması” olarak nitelendirmiştir.¹³¹

Moderniteye eleştirel yaklaşan Arendt’e göre bu çağın siyaseti ve siyasal eylemleri, tikel çıkarlar uğruna araç haline getirilip özlerini kaybetmişlerdir. Düşünürün Antik Yunan temellendirmeleri “geçmişe bağlı kalma” suçlamalarına maruz bırakılsa da esasen gerçek endişesi, moderniteyle birlikte başkalaşan yapıları eski haline döndürebilmek adına bir yol gösterici aramasından kaynaklanmaktadır.¹³²

2.4. RES PUBLİCA KAVRAMI VE KAMUSALLIK

Latince “kamusal şeyler” anlamına gelen *res publica* kavramı, kamusallığın gelişim ve dönüşümünün takip edilebilmesi açısından önemli bir duraktır. Bugün bu kavramın yarattığı çağrışım, bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet olsa da tarihsel kökenine baktığımızda kavramın önceleri doğrudan devlete karşılık geldiği görülebilecektir. M.Ö 510 ve M.Ö 27 yılları arasında Roma devletinde cumhuriyet yönetimi hakim olmuş; bu dönemin devletini önceki monarşi döneminden ayırmak adına *Res publica* kavramı Roma devletine izafe edilmiştir.¹³³ Bu dönemin düşünürlerinden Cicero, *Res publica*’yı kamuya ait şey ve eylemlere karşılık gelebilecek şekilde geniş bir perspektifte ele almış, kamusallığın meydana geldiği devleti¹³⁴ de “*Res publica, res populi*” (*Devlet halkın*

---

değişen ilişkilere ve artan nüfusa bağlı ihtiyaçların da artması nedeniyle insanlar arasında emek bölümünün geliştiğini ve bunun da yabancılaşmaya neden olduğunu belirtmiştir. Emek bölümüyle birlikte emeğin ve ürünlerin eşitsiz dağılımı, beraberinde eşitsiz bir mülkiyet ilişkisini doğurmuştur. Emek bölümünü insanın çok yönlü doğasına aykırı bulan ve ancak üretimin kolaylaşması adına insanlar arasında gönüllü olarak gerçekleştirilebileceğini kabul eden Marx, aksi halde eşitsiz bir mülkiyet ilişkisi çerçevesinde üretim araçlarına sahip insanlar ile hayatlarını idame ettirebilmek için üretim araçları sahiplerine emeklerini sunan insanların ortaya çıkacağını belirtmiştir. Bu düzenin hakim olduğu kapitalist üretim sisteminde emeğini sunan insan, kendi ihtiyacından bağımsız bir üretim gerçekleştirdiği için hem emeğine hem de çalışması sonucu ortaya çıkan ürüne yabancılaşmıştır. Bunun da ötesinde, artık emekçinin eseri olmaktan çıkan ürün, ücret formunu alarak hayatını idame ettirebilme noktasında emekçiyi kontrolü altına almıştır. ÇINAR, Meral Uğur, “**Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: Ya da, Modern Çağ’da İnsanca Bir Yaşam Mümkün mü?**”, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, S.2, 2016, s.

¹³¹ A.e. s.

¹³² Aristoteles, poliste varlık gösteren toplumun “zoon politikon” (toplumsal hayvan) olarak kavramlaştırdığı insanlardan oluştuğunu ifade etmiştir. Ailenin temsil ettiği ev hayatına karşın insanın toplumsal bir varlık olduğunu ve doğası gereği kamusal alanda yer almaya meyilli olduğunu savunan düşünür, konuşma ve etkileşim üzerinden kamusal insanın ikinci tanımını da “zoon legon ekhon” (konuşmaya muktedir varlık) olarak yapmıştır. ARENDT, **İnsanlık Durumu**, s.62-63

¹³³ A.e. s.78

¹³⁴ Cicero; devletin bir halk unsuru olduğunu belirterek bu unsuru oluşturan kişilerin alelade olarak bir araya gelmediklerini, çoğunluğun üzerinde anlaştığı ortak yararın bu birlikteliği kurup devam ettirdiğini

malıdır) şeklinde topluma yani kamuya mal ederek kavramı devletin kendisine karşılık gelecek şekilde genişletmiştir.¹³⁵

Modern devlet teorisinin gelişimi içerisinde Bodin de *Res publica*'yı ailelerin ve dolayısıyla toplumun ortak çıkarları doğrultusunda egemen bir güç tarafından yürütülen doğru bir yönetim olarak açıklamış, Cicero'yla paralel şekilde kamunun ortak mesele ve menfaatlerini ön plana çıkarmıştır.¹³⁶ Kavramın günümüzde cumhuriyet yönetim biçimine karşılık olarak kabul edilmesi ise her ne kadar Macchiavelli tarafından "imparatorluğun karşıtı" olarak kullanılsa da esasen Montesquieu'nun "halkın kendi kendini yönettiği" bir sistem tasviri sonrasında gerçekleşmiştir.¹³⁷

Kamusallığın gelişimi ve bu sayede devlette yaşayan bireylerin -en azından çoğunluğa tekabül edebilecek bir kesimin- ortak mesele ve çıkarlarının gözetilmesinin yanında Roma'da *res publica*, Yunan toplumunda ise polis devleti bireyin dünyevi geçiciliğine karşı toplumda var olup iz bırakabildiği bir yapı olarak önem arz etmektedir.¹³⁸ Antikiteden modern döneme geçişle beraber ise kamusallık kendi özünü muhafaza etmekle birlikte ciddi bir yapısal dönüşüm geçirmiştir. Modern devletin gelişimi ve her dönem yeniden biçimlenen üretim ilişkileriyle birlikte değerlendirilebilecek bu dönüşüm; genel olarak devlet içindeki ilişkilerin, çalışma özelinde ise suç kavramının kamusal niteliğinin ortaya konulabilmesi adına yol gösterici olacaktır.

2.5. MODERN ÖNCESİ DÖNEMDE KAMUSALLIK

Modern öncesi dönemde Ortaçağ feodal toplumuna bakıldığında halen kurumsal olarak ayrılmış bir kamusal alandan(olan) ve özel alandan(olan) bahsedilemeyecektir. Bunun nedeni, toprak egemenliği sisteminin henüz feodal beyler ve toprağa bağlı çalışan topluluklar nezdinde ilerlemesi ve özel toprak mülkiyetinin gelişmemesine bağlı olarak

---

ifade etmiştir. Düşünürün sözünü ettiği ortak yarar, hem devleti bir arada tutan kamusal karakteri temsil ederken hem de devletin halka yani kamuya mal edilmesinin haklı bir gerekçesini ortaya koymuştur. CICERO, *Devlet Üzerine*, s.137

¹³⁵ AĞAOĞULLARI, v.d., *Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler*, s.181

¹³⁶ AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, s.73

¹³⁷ ARENDT, *İnsanlık Durumu*, s.78

¹³⁸ A.e. s.100

bunun çevresinde şekillenen üretim ilişkileridir.¹³⁹ Basit şekilde ifade etmek gerekirse savaşı, çalışan ve dua edenler olarak üç sınıfa ayrılmış feodal toplumun bireyleri toplumsal görevlerini toprağa bağlı üretim ilişkisindeki yerlerine göre yüklenmekte; ruhban sınıfını dışarıda bıraktığımızda toprağın sahibi lord ve toprağa bağlı olarak üretim faaliyetini sürdüren serfler toplumsal ilişkinin iki ana yakasını temsil etmektedir. Zenginliğin yegâne anahtarı olarak kabul edilen toprak; sahibine siyasi, sosyal ve ekonomik bir güç verirken yaşamlarını idame ettirebilmek adına lordun toprağını işleyen köylüler de toprağa ve dolayısıyla lorda bağımlı bir konumda bulunmaktadır. Toprak üzerinden yürütülen bu siyasi ve ekonomik ilişkide serf, emeğini lorda sunma yükümlülüğü taşıırken lord da savaş ve barış dönemlerinde serfin güvenliğini sağlamak gibi belli yükümlülükleri yerine getirmekle mükelleftir.¹⁴⁰

Diğer yandan Ortaçağda bu iki alan, sosyal ve ekonomik anlamda birbiriyle iç içe gelişim göstermekteyse de özellikle siyasal düzlemde kamusallık vurgusunun ön plana çıktığı örneklere rastlamak mümkündür.¹⁴¹ Dönemin prenslerinin ve toprak beylerinin konumu düşünüldüğünde kamusal ya da özel olarak nitelenemeyecek tarafsız bir statüde oldukları söylenebilecekse de iktidarı elinde bulunduran statü sahibi yöneticiler, kendilerini “daha yüksek bir erkin temsilcisi olarak” kamusal bir görünümde dışavurmuşlardır.¹⁴² Kamusalığın toplumun geneline değil egemene karşılık geldiği bu düzlemde, kamu erki adına hareket eden iktidar sahibi “temsili kamu” olarak nitelendirilmiştir. Antik dönem

¹³⁹ “Toprağı kamusal alan olarak ele alırsak, aile reisi tarafından evde kullanılan iktidar, ikinci dereceden bir kamusal iktidar halini alır; bu iktidar, açık ki, tabii olduğu toprak iktidarına göre özel denebilecek bir iktidardır - ne var ki, bu ‘özel’lik, bir modern hukuk düzeninde olabileceğinden çok farklı bir anlam taşır. O zaman ‘özel’ ve ‘kamusal’ egemenlik yetkilerinin, ikisi de tek bir iktidardan kaynaklanacak, toprak ve araziye bağlı olacak ve kazanılmış özel haklar olarak ele alınacak şekilde sıkı sıkıya bütünleşmiş olmaları, bana anlaşılır görünüyor.” BRUNNER, **Land und Herrschaft**, s.386’dan aktaran HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.63

¹⁴⁰ Feodal toplumun genel yapısı kilise ve soylunun toprak egemenliğini elinde bulundurduğu, çalışan köylünün ise toprak üzerinde emeğini sunarak kazandığı ücret ile hayatını sürdürdüğü bir ilişki içermektedir. Huberman’ın da kitabında alıntılacağı gibi “Feodal sistem, son kertede, çok zaman hayali olan bir koruma karşılığında çalışan sınıfları aylak sınıfların insafına bırakan ve toprağı işleyenlere değil, gasp etmeyi becerebilenlere veren bir örgütlenmeye dayanırdı.” Feodal toplum yapısı ve değişen üretim ilişkileriyle birlikte modern döneme doğru yaşanan dönüşüme ilişkin detaylı bilgi için bkz. HUBERMAN, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Murat Belge, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014,

¹⁴¹ Gerek kralın gerek ise feodal erklerin iktidatlarını temsili bir kamusallıkla dışsallaştırma gereksinimlerinin, aralarındaki egemenlik mücadelesinden ve kendi otoritelerini tesis etme ihtiyacından öngeldiği söylenebilecektir. KLUGE, NEG, **Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalığın Analizine Doğru**, s.167

¹⁴² HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.64-65

kamusallık anlayışının nitelikleriyle bağdaşmayan iktidar erki temelli bu kamu modeli, egemenin temsiliyetini meşru gösteren bir statü olarak var olmuş ve toplumun geneline temsil edilme imkanı tanımamıştır.¹⁴³

Statü sahibi kişilerin vasıflarına bağlı olarak sürdürülen; giyim, işaret, jest ve hitabet gibi sembollerle somutlaşan Orta Çağ'ın temsili kamusu, rönesans etkisiyle aristokrat sınıfın toprak üzerindeki egemenliğinin sarsılmasına bağlı olarak monarkların tekeline geçmiştir. Toprağa dayalı feodal iktidarını kaybetmeye başlayan aristokrasi, öncesine göre daha dışa kapalı bir yaşam tarzını benimseyerek “nezih muhit” olarak adlandırdıkları alanlarla sınırlı bir hayat sürmeye başlamış; kamu önündeki temsil gücünü yitiren soylu kesim karşısında temsili kamunun taşıyıcılığı saray tarafından üstlenilmiştir. 18.yüzyılın sonuna değin devam eden feodal çözünme sürecinin sonucunda toprağa bağlı yapının unsurları da ayrılmıştır: Reform hareketleri sonrası özel bir özerklik alanının konusu haline gelen din, kilisenin etkinliğini devlet aygıtının dışında kurumsallaştırmıştır. Diğer yandan, feodal beyin şahsi mal varlığı kavramı ortaya çıkmış ve bu servet kamu bütçesinden ayrı olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Bürokrasi, ordu ve yargının bir bölümü, iktidar erkinin şahsi varlığının dışında kurumsallaşıp nesnelleşme sürecine girmiştir. Şehirlerdeki ticari faaliyetleri düzenleyen korporasyonlar ve mesleki zümreler de ticari bir özel özerkliğin konusu olarak devletin dışında bir alanda varlık göstermiştir. Modern anlamda kamusal-özel alan ayrışması da bu dönemde kendisini göstermeye başlamıştır.¹⁴⁴

Erken kapitalist mübadele iktisadının gelişimiyle birlikte merkezi devletler kurulmaya başlamış; feodal ve aristokrat karakterli temsili kamunun yerini söz konusu merkezi nitelikli devletlerin kamusal otoriteleri almıştır.¹⁴⁵ Bodin'in tarifindeki gibi “süreklilik” karakterine sahip olan devletlerin sahip olduğu kamusal otorite, Jessop'un tabiriyle “ilişkiler alanı”ndaki sürekliliğin bekçisi olarak üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlama

¹⁴³ YÜKSELBABA, Ülker, **Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusalılık İlkesinden İletişimsel Kamusalığa Geçiş**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s.53

¹⁴⁴ Latince “özel” kelimesine karşılık gelen “privatus”un Almanca karşılığı “privat” 16.yüzyılın ortaları itibarıyla kullanılmaya başlamıştır. HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.70-71

¹⁴⁵ ÖZBEK, Meral(ed.), **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2015, s.98

görevini üstlenmiştir. Modern dönemin kamusalılığı da devlet ve üretim ilişkilerinde etkin rol oynayan ticari aktörlerin öne çıkardığı yeni tabaka arasında gelişim göstermiştir.

Feodalizmin çözülmesiyle kapitalizmin gelişmesini birbirinden ayrı süreçler olarak değerlendiren Maurice Dobb, ticaret ve tüccar sermayesinin gelişimi ile nüfus hareketlerinin bu çözülmeye etkili olsa da dışsal etkenler olarak ancak içsel etkenlere göre ikincil planda ele alınabileceğini savunmuştur. Ona göre çözümlenin esas nedeni, feodalizmin bir üretim sistemi olarak etkinliğinin yetersiz olması ve egemen sınıfın sermaye birikim ihtiyacına karşılık verememesidir. Ekonomik etkinliğin yetersiz kalması, gelirlerin artırılması noktasında serflerin çalışma süre ve koşullarında daha sert tedbirleri beraberinde getirmiş; bunun sonucunda toprağa dayalı ekonomik sistemde emeğini sunan üreticilerin önce verimi düşmüş, sonra ise toprağı terk etmeye varan bir kriz süreci başlamış ve bu ekonomik sürecin sonunda, diğer sosyal ve siyasal etmenlerle de birlikte çözümlenme gerçekleşmiştir.¹⁴⁶

Dobb; kapitalizmin yükselişini ise birikim sürecinin başlarına ve küçük üretim tarzına dayandırarak düşüncesini şekillendirmiştir. Kapitalizmi açıklarken Marksist izleği¹⁴⁷ takip eden Dobb, üreticilerin kapitaliste dönüştüğü bir devrimle birlikte feodalizmden kapitalizme geçişin gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu geçişte, feodal üretim tarzının verimsizliğine karşı, çalışanlar üzerindeki baskının artırılması yerine üretim tarzı değiştirilerek sermaye birikiminin sağlanması adına yapısal bir çözüm geliştirilmiştir. Dobb'a göre 16. ve özellikle 17. yüzyıl itibarıyla kapitalist üretim sisteminde üreticilerin arasından ortaya çıkan kapitalist sınıf, hem sınıai hem de tarımsal etkinliklerin yürütülmesi noktasında etkin rol oynamıştır. Sanayi bazında üretim faaliyetlerinin dönüşümünün yanında küçük kapitalistlere dönüşen görece zengin köylülerin, feodal lordların kontrolündeki toprakları kiralamasıyla ve çitleme hareketleri sonucunda topraktan

¹⁴⁶ DOBB, Maurice, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s.441-442

¹⁴⁷ Marx, feodal üretim tarzından geçişin iki şekilde sağlanabileceğini ifade etmiştir: Ya üretici tarımsal ekonomi ve Orta Çağ'ın kent ekonomisine bağlı el zanaatıyla uğraşmak yerine tüccar ve kapitalist bir kimliğe bürünecek, ya da tüccar üretim üzerinde doğrudan bir egemenlik kuracaktır. MARX, **Kapital III**'den aktaran DOBB, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, s.443

bağımsızlaşarak “özgür” hale gelen serflerin ücret temelli bir anlayışla çalıştırılmasıyla - proleterleşmeyle- kapitalist sistem hem köyde hem de kentte gelişim göstermiştir.¹⁴⁸

Yukarıda da açıklandığı gibi, modern devlete kadar özel alandan ayrılmış ve kendi başına kurumsallaşmış bir kamusal alandan söz edebilmek mümkün değildir. Habermas, modern devletin gelişimiyle paralel olarak dönüşen ekonomik faaliyetlerin niteliğini, kamusal alanın dönüşümü noktasında nirengi noktası olarak kabul etmiştir. Dar anlamda devlete ilişkin şeylere karşılık geldiği kabul edilen kamusal alan, modern devletle birlikte artık meşru güç kullanma tekeline sahip siyasi bir yapıda vücut bulmuş ve yeni birikim ekonomisinin gerekleri mal ve haber dolaşımı bakımından sürekliliği sağlama ödevini devlete yüklemiştir. Kurulan bu yeni ilişkide devlet asli egemenliğe sahiptir ve devlette yaşayan bireylerle yani halkla kamusal alan ve durumlarda sürekli bir etkileşim içindedir.¹⁴⁹

2.6. ÜRETİM İLİŞKİLERİYLE DÖNÜŞEN YENİ BİR KAMUSALLIK ANLAYIŞI: HABERMAS DÜŞÜNCESİNDE BURJUVA KAMUSALLIĞININ GELİŞİMİ

2.6.1. Burjuva Kamusal Alanının Ortaya Çıkışı

Devletin coğrafyasında yürütülen iktisadi faaliyetlerin özel alanın sınırlarını aşmasıyla üretim ilişkisine dahil bireyler ve değerler, genel menfaatin konusu haline gelmiş; Antik dönemin *Res publicae* bu yeni dönemde egemenliğini üretim üzerindeki kamusal düzenleme ve denetlemeyi sağlamak için kullanmaya başlamıştır. Bu yeni üretim ilişkisinde, toplumun merkezinde bulunan ve kamusal alanın konusu haline gelen iktisadi faaliyeti yürüten bir tabaka kendini önceki dönemlerde olmadığı kadar etkin kılmıştır. Burjuva kelimesi, etimolojik olarak, şehirli orta sınıfa karşılık gelmektedir.¹⁵⁰ Tarihe

¹⁴⁸ İngiltere’de 16.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar etkin bir dönüşüme yol açan çitleme hareketleriyle beraber, bir Orta Çağ alışkanlığı olan tarım arazilerinin ve toprakların ortak kullanılması yöntemi terkedilerek bunların özel mülkiyetin konusu haline gelmeleri sağlanmış; bu sayede hem devletin hem de büyük toprak sahibi soyluların gücü zayıflatılarak yükselişteki kapitalist anlayışın ve buna bağlı toplumsal dönüşüm sürecinin önü açılmıştır. HOBBSAWM, Eric, **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şener, 11. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2013, s.58-59

¹⁴⁹ HABERMAS, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, s.80

¹⁵⁰ “Burjuva” Nişanyan Sözlük www.nisanyansozluk.com , E.T:20.12.2023

bakıldığında aristokrasi sınıfına dahil bir soylunun konumunu, temsil ettiği değer; bir burjuvanın konumunu ise ürettiğinin önem derecesi belirlemiştir. Soylu kişinin statüsünü muhafaza etmesi için ispat etmesi gereken herhangi bir şey yokken burjuva ise varlığını ancak sahip olduğu bilgi, beceri ve serveti ölçüsünde sürdürebilmiştir.¹⁵¹ Modern döneme kadar toplum içinde kamusal bir aktör olarak ön plana çıkamayan burjuva sınıfı, merkantilizmin¹⁵² etkili olduğu bu dönemin üretim ilişkilerindeki etkinliğiyle birlikte kamusal karakterini de elde etmiştir.¹⁵³

Burjuva sınıfının etkinliğiyle birlikte devletin karşısında bir özne olarak varlık kazanan toplum, kamu dışında bir özel alanı meydana getirmiş ve özel alana sahip bireylerin aynı zamanda iktisadi yeniden üretim sürecinde kamusal alanda var olmaları sebebiyle devlet karşısında akıl yürüten ve etkin bir kamu ortaya çıkarılmıştır. Habermas'ın “burjuva kamusu” olarak adlandırdığı bu topluluk, özel alanı düzenleme misyonu yüklenmiş ve bu alandaki etkinliğini sürekli kılmak adına egemen karşısında siyasi ve hukuki kazanım elde etme yoluna gitmiştir. Devlet ile toplum arasına konumlandırılan ve toplum nezdinde üretilen kamuoyunu devlete iletecek bir köprü işlevi gören bu kamusal gövdeli özel yapı, egemenin eylemlerini kamusal taleplerle şekillendirme ve denetleme işlevi görmüştür.¹⁵⁴

Kamusal tartışmanın siyasette etkin kılınmasıyla başlayacak sürecin sonunda parlamenter monarşi ve egemen, hakimiyetini zamanla -gücünü kamuoyundan alan- kamuyla paylaşmak durumunda kalmıştır. Sürecin belirleyici öğelerinden biri olan kamu oyu kavramı(ideal olarak), eğitim ve iletişim kanallarıyla bilgi sahibi haline gelen toplumun

¹⁵¹ Hobsbawm, burjuva tabakasını “doğumun ve statünün kazandırdığı geleneksel güçten ve nüfuzdan bağımsız bir güç ve nüfuz sahibi kişilerden oluşan bir yapı” olarak tanımlamıştır. HOBBSAWM, Eric, **Sermaye Çağı: 1848-1875**, Çev. Bahadır Sina Şener, 7. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2019, s.266

¹⁵² Merkantilizm, zenginlik ölçütünün topraktan değerli madenlere kayışını simgeleyen bir anlayış olarak 17.yüzyıldan itibaren dünya sahnesinde etkin olmuştur. Eldeki zenginliği artırmanın ve hazineyi büyütmenin doğal aracı olarak dış ticarete önem veren bu anlayış, ithal edilenden fazlasının dışarıya ihraç edilmesi ve para ile değerli maden birikiminin sağlanmasını amaçlamıştır. Bu birikim rejiminin sürdürülebilmesi adına tüccar ve imalatçıların talepleri doğrultusunda devlet yeni bir ticaret dengesi kurmuş ve bu doğrultuda ulusal ekonomiler ortaya çıkmaya başlamıştır. MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akinhay-Derya Kömürcü, 5. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2021, s.488

¹⁵³ Zenginliğin ölçüsü olarak yalnızca toprak mülkiyetini baz alan eski feodal dönemin aksine ticaret ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla bir mübadele aracı olarak paranın varlığı önem kazanmıştır. Huberman'ın da ifade ettiği gibi ticaretin yaygınlaştığı bu dönem “alarak ve satarak yaşayan” yeni bir orta sınıfın ön plana çıkmasına tanık olmuş ve servet anlayışının odağının topraktan para mülkiyetine kayması bu orta sınıfa rahip ve soyluların yanında yönetime katılma imkanı tanımıştır. HUBERMAN, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, s.47

¹⁵⁴ YÜKSELBABA, **Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusalılık İlkesinden İletişimsel Kamusalığa Geçiş**, s.57

yürüttüğü kamusal tartışma sonucunda ortaya çıkan kanaat olarak açıklanabilecektir.¹⁵⁵ Burjuva toplumunun gelişimiyle paralel olarak ortaya çıkan kamuoyu kavramı; İngilizcede *public opinion*, Türkçe kökeninde ise *efkar-ı umumiye* olarak adlandırılmıştır.¹⁵⁶ Kavrama iki dilde de kamusal kanaate karşılık gelecek şekilde yer verilmesi, kamuoyunun oluşum ve gelişim sürecine dair ipuçları vermektedir. Bu bağlamda hem bir düşünsel sürece hem de bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ideye karşılık gelen kamuoyu kavramı, devlet karşısında kamusal taleplerin dile getirilmesi ve belli bir ölçüde de olsa iktidarın eylem ve söylemlerinin kontrol edilmesi işlevini yerine getirmektedir.¹⁵⁷

2.6.2. Üretim İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Siyasal ve Sosyal Dönüşüm

Kapitalist formasyonda üretim ilişkilerinin gelişimi ile mal ve haber dolaşımının sağlanması noktasındaki gereksinimler, haberleşme ağının da gelişimini zorunlu kılmıştır. Bunun ilk adımı olarak, o güne değin ticari haberleşmeler için kullanılan ilkel mektup dolaşım sisteminin yerini kuryelerle birlikte örgütlenen profesyonel bir haberleşme sistemi almış; ticari faaliyetlerin işlerliğini sağlaması sebebiyle özellikle büyük ticaret şehirlerinde örgütlenen bu sistemler haber dolaşımının merkezi haline gelmiştir. Ancak altını çizmek gerekir ki dönemin haberleşme ağı, kamusal bir nitelik taşımaktan oldukça uzaktır. Tacirlerin aralarında mahremiyet ilişkisi içinde yürüttükleri mektuplaşmalar ve eski döneme dayanan saray içi yönetsel yazışmalar dışında varolan tek basın kaynağı “siyasal gazeteler” olmuştur. İlk önce haftalık, 17.yüzyılın ortalarından itibaren ise günlük olarak abonelik usulüyle faaliyet gösteren bu gazeteler, özel haberleşme ağının içerdiği ayrıntılı haberler arasından bazı haberlerin seçilerek elle

¹⁵⁵ HABERMAS, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, s.147

¹⁵⁶ ÖZBEK, *Giriş: Kamusal Alanın Sınırları*, içinde ÖZBEK, *Kamusal Alan*, s.44, dipnot 31

¹⁵⁷ Kant’a göre kamuoyu, siyaseti ahlak adına rasyonalize etme işlevini yerine getirmektedir. Burjuva kamusunun tartışma ve değerlendirme süreçleri sonunda bireylerin bir araya gelerek ortaya çıkardığı kamusal akıl, devlete karşı kamusal talep formunda iletilmekte ve bu talepler doğrultusunda yönetim, ahlaki olanı siyasete izafe etme konusunda yönlendirilmektedir. Marx’a göre ise kamuoyu, yanlış bilincin tezahürüdür. Egemen sınıfın çıkarları üzerinde yükselen ve bu çıkarların taşıyıcısı işlevine sahip olan kavram, özünü gizler biçimde kendisini toplumun genelinin çıkarı olarak dışavurmaktadır. HABERMAS, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, s.227

yazılması sonucu kamuyla buluşabilmiş; bu dönemde kamusal haberleşme ancak özel haberleşme ağının müsaade ettiği ölçüde varlık gösterebilmiştir.¹⁵⁸

Bir kitle iletişim aracına yani gerçek anlamda basın sıfatı kazanabilecek kamusal bir haberleşme ağına erişim ise ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru mümkün olabilmektedir. Kapitalist mübadele ilişkisinde mal dolaşımına hizmet eden haberleşme, zamanla metalaşmış ve iletişimini yürüttüğü sistemin içinde yer alan bir ürün haline gelmiştir. Bu durum haberleşme maliyetlerini gündeme getirmiş ve karlılığı artırmak adına mektupla abonelere iletilen haberlerin yerini düzenli olarak basılan ve anonim olarak satışa sunulan gazeteler almıştır. Bu dönemde henüz gelişmekte olan basın, yönetimin kontrolünde faaliyet gösterebilmiş; ilk başlarda belirli haberlerle birlikte hükümet emirlerini de yayımlama aracı olarak işlev gören gazeteler, geline nokta hangi haberlerin halkın yararına olacağına belirlendiği bir hükümet denetimi altına girmiş ve bir nevi yönetimin resmi yayın organı haline gelmiştir.¹⁵⁹

Belirtilen şartlarda gelişim gösteren kamusal iletişim, genel olarak halkın tümüne yayım yapan bir organ olsa da yayılan haberin alıcıları olarak “tahsilli bir zümre” ön plana çıkmıştır. Üretim ilişkileri içerisinde etkin bulunmalarının yanı sıra, içinde buldukları toplumda yüksek okur yazarlık oranına sahip olmalarıyla da ön plana çıkan burjuva sınıfı, bu anlamda kamusallığın taşıyıcısı olarak belirmiştir. Kamuya yani toplumun geneline hitap eden bir kamusal anlayışı çerçevesinde; saraylarda aristokrasinin başı çektiği eğlence ve sohbetlerin karşısına şehirde kahvehanelerde, tiyatrolarda ya da meydanlarda tartışan, konuşan ve etkileşime giren bir toplum konumlandırılmıştır. Katılım ve paylaşım dayalı bir edebi kamu formunda başlayan bu süreç, zaman içinde toplumun “genel” çıkarlarının öncelenerek tartışıldığı ve mevcut sorunların giderilmesi adına üretilen taleplerin devlet nezdinde duyurulmaya çalışıldığı siyasi bir kamuya dönüşümle sonuçlanmıştır.¹⁶⁰

Siyasi bir sığata sahip olmayan ve dönemin mevcut düzeninde siyasi müzakerenin tarafları olan prenslerin ve feodal tabakaların(daha sonraki dönemde hükümdarlar ile

---

¹⁵⁸ A.e. s.76-83

¹⁵⁹ A.e. s.84-85

¹⁶⁰ A.e. s.86-88

aristokrasinin) yanında etkin olma şansı elde edemeyen burjuva sınıfı, akıl yürüten kamusal bir topluluk halini almasıyla birlikte yönetime etki edebilir ve müzakere sürecine dolaylı da olsa dahil olabilir hale gelmeye başlamıştır. Kamusal otoriteye karşı basını etkili bir araç olarak değerlendiren burjuva sınıfı, emek ve meta mübadelesinin şekillendirdiği toplumsal ilişkilerin tartışıldığı ve kamusal taleplere dönüştürüldüğü bir “burjuva kamusal alanı”nı etkin kılmıştır. Egemen tarafından yerine getirilen eylemlerin kamusal taleplerle denetlenmesiyle birlikte burjuva kamusu, mevcut iktidarın meşruiyet zeminini değiştirmekle kalmamış; iktidarın yapısal dönüşümünü sağlayacak süreci de başlatmıştır.¹⁶¹

Egemen monarkın yetkilerinin kısıtlanması ve başka erklerle paylaşılması, dolaşıma dayalı kapitalist sistemin etkin olduğu bir siyasi yapı için elverişli değildir. Bunun nedeni, sistemin temelini oluşturan özel mülkiyetin ve buna ilişkin gerçekleştirilen tasarrufların özel alanın konusu olarak görülmesidir. Dolayısıyla siyasetin dışında yer aldığı kabul edilen mülkiyet ilişkilerinin gelişimiyle birlikte egemenliğin burjuva sınıfının eline geçmesi de söz konusu olamayacaktır. Bu bağlamda siyasi iktidara ilişkin yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesi noktasında burjuvazinin temel motivasyonu, kamusal karakterini kullanarak egemen sınıf konumuna gelebilmektir.¹⁶²

İktidar ilişkilerinin yapısal dönüşümüyle bunu değiştirme işlevine sahip bir araç olarak kullanılan kamusal alanın yapısal dönüşümünün birbiriyle paralel süreçler olarak ilerlediği kanaatindeyiz. Bu nedenle öncelikle bu dönemdeki kamu-özel ayırımına değinmek, sürecin gelişiminin ve özellikle ulaşmak istediğimiz nokta olarak hukuk sistemindeki dönüşümün doğru bir şekilde anlatılabilmesi adına yol gösterici olacaktır.

Modern dönemle birlikte ekonomik ilişkiler hanenin dışına çıkmış, bu da iki farklı ayırımı gündeme getirmiştir. Kamuyla özel arasındaki karşıtlığa denk düşen devlet ve toplum diyalektiği bir tarafta dururken, diğer yanda yeni ekonomik ve sosyal ilişkilerle birlikte toplum içinde çekirdek aile ile kapitalist mal mübadelesinin cereyan ettiği ekonomik alan birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrışma sonrası aile, özel alanın içerisinde “mahremiyet alanı” olarak ifade edilerek yeni bir düzeyde konumlandırılmış; Antik dönemin özel alanının

¹⁶¹ ÖZBEK, **Kamusal Alan**, s.98-99

¹⁶² HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.94-95

gizliliği, burjuva kamusalındaki mahremiyetle birlikte daha da yoğunlaşmıştır. Topluma dair bu ikili değerlendirmeye birlikte mahremiyet alanında yani ailedeki “insan” rolü ile ekonomik alanda ticaret ve mülkiyet ilişkisinin bir parçası olan “mülk sahibi” rolü tek bireyde özdeşleşmiştir.¹⁶³

Dönemin burjuva kamusalının şekillendirdiği kamusal ve özel alanın niteliklerini ortaya koymak açısından önem teşkil eden esas ayırım ise devlet ve topluma ilişkindir. Burjuva kamusalına göre; bir kamu erki olarak devlet, kamusal alanın içinde konumlanmaktadır. Mahremiyet alanı olarak dönüşüm geçiren ailenin alanı ise özel alana dahildir. Diğer yandan, mal mübadelesi ile toplumsal emeğin alanını kapsayan burjuva toplumu özel alanın içinde olmakla birlikte kamusal bir niteliğe sahiptir.

Ailenin içinde gelişen mahremiyet alanının özneli olarak insanlar, sahip oldukları öznellikte birlikte o zaman için siyaset dışı görülen bir kamuyu teşkil etmişlerdir. Edebi kamu olarak adlandırılan bu kamusal yapı, temelde burjuva sınıfının bir “okuryazar topluluğu” olduğu argümanı ile tutarlılık göstermektedir. Gelişen basın ve yayıncılığın yanı sıra kamusal olarak kullanıma açık okuma salonları, tiyatrolar, müzeler vb. yerler, kamusal tartışma ve değerlendirmelerin meskeni haline gelmiş; bu kamusal dönemin kültürünün yeniden üretimini gerçekleştirme işlevi görmüştür. Edebi kamunun burjuvazi içinde gelişimiyle beraber oluşan kamuoyu, kamusal taleplere izafe edilerek devlete ulaştırılmış; edebi kamunun bu işlevi kazanmasıyla beraber, siyasal kamu olarak adlandırılmaya başlanan ve burjuva toplumunun kamusal taleplerle iktidarı dönüştürme mücadelesi verdiği bir egemenlik sahası ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴

---

¹⁶³ HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.95; Kluge ve Negt; burjuva kamusalılığı için, Marx’ın topluma dair yapmış olduğu “hem yersel hem de göksel bir çift varoluş” tanımından hareketle, “çiftdeğerli” nitelemesinde bulunmuştur. Gerek Marx’ın gerek ise Kluge ve Negt’in nitelemelerinin dayanağı, insanın bir yandan toplumun diğer fertleriyle etkileşime girerek kamusal alanda; diğer yandan ise kendi benliği ve mahremiyeti içinde kalarak özel alanda sürdürdüğü yaşam düzeni olmuştur. Bu kamusalılık düzeni içinde insan; bir yanıyla kamusal alan aracılığıyla devlete dahilken, diğer yanıyla özel alanında kendini devletin dışında konumlandırmıştır. Ancak buradaki konumlandırma var olan maddi zemine değil, burjuvazinin yeniden inşa ettiği zemine göre bir konumlandırma yapılmış olmasıdır. KLUGE, NEGTE, **Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığın Analizine Doğru**, s.75 dipnot 3

¹⁶⁴ HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.96-98

2.6.3. Kamusalığın Dönüşümü Çerçevesinde Hukuksal Dönüşüm

Bu noktada en çarpıcı değişim olarak hukuk sisteminin burjuva kamusalığı ile dönüşümü gösterilebilecektir. O güne değin etkin olan statü hukuku, hem yeni üretim ilişkileri bakımından burjuvazinin ulaşmak istediği düzeyde bir birikim rejimini ortaya çıkaramamakta, hem de statü olarak doğuştan üstün aristokrasi karşısında burjuva tabakasının etkinlik alanını kısıtlayamamaktadır. Burjuva kamusu tarafından elde edilen önemli bir kazanım olan hak temelli hukuk sistemi, herkese eşit şekilde uygulanacak genel ve soyut yasalar üzerinden hukuk düzenini tanımlamış; hukukun yegane meşru kaynağı olarak da siyasi bilinci toplum tarafından üretilen kamu oyuna dayandırmıştır.¹⁶⁵ Bu hukuksal dönüşüm başlangıcı; halihazırda egemen sınıfın tahtına göz diken burjuvazinin, aristokrasi hegemonyasını kırıp gücü tekeline alması noktasında önemli bir yol ayrımına sebep olmuştur.

2.6.3.1. Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Koyduğu kurallara kendisi de tabi olan, kuralı koyma ve uygulama noktasında işbölümü esasına dayanan, kurallara aykırılık halinde düzeltici mekanizmalarını devreye sokan bir siyasi yapı olarak hukuk devleti¹⁶⁶; yasalarla yönetilen bir toplum modeli fikrine dayanmaktadır. Siyasal politikaların meşruiyetini hukuk eliyle sağlamaya dayanan bu devlet kurgusunda; hukuk önceki dönemlerin aksine din ve politikayla değil, toplumsal bir altyapı üzerinden şekillendirilmektedir.¹⁶⁷

Değişen sınıf dengelerinin bir sonucu olarak üretilen hukuk devleti olgusu, modern bir yapıya denk düşse de benimsediği ilkeler bakımından Antik Yunan'a uzanan bir kökene sahiptir. Antik Yunan siyasi düşüncesi; ahlak kavramı üzerinde yükselmiş ve siyasete dair ele alınan konular, ahlaki açıdan ölçülerek toplum için "en iyi"de karar kılınmıştır. Dönemin ana sorunsalı olarak göze çarpan "ahlaki açıdan en iyi yönetime ulaşmak ve onu sürdürebilmek" konusu kapsamında topluma dair ahlaki düzenlemelerin belirlenmesine

¹⁶⁵ A.e. s.130

¹⁶⁶ KARAHANOGULLARI, *İdare Hukuku*, s.19

¹⁶⁷ ÖZCAN, Mehmet Tevfik, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, 2. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2017, s.79

öncelikli verilmiş; dönemin düşünürleri toplumun ortak yararı için fikirlerini sunmuştur. Bu fikirler çerçevesinde gözetilen ahlaki değerler, yasa olarak dış dünyaya yansıtılmıştır. O dönemde yurttaşlar açısından “modern anlamda” temel hak ve özgürlüklerden söz etmek mümkün olmasa da ortak iyiyi gerçekleştirme üzerine kurulu siyasi düşünce, yurttaşları egemenin orantısız müdahalelerine karşı yasa yoluyla gözetmiştir. Siyasi ilişkinin diğer tarafında yer alan yurttaşlar da toplumun bir ferdi olmalarının yüklediği sorumluluğa binaen yasalara aykırı davranmamaya gayret göstermiştir.¹⁶⁸ Kuşkusuz idealize bir siyasi düzene dayanan bu anlatı, kavramın modern dönemde aldığı belirlenimle birebir örtüşmese de aktüel kavramların tarihselliği hakkında fikir edinmek bakımından faydalı olabilecektir.¹⁶⁹

Burjuva hegemonyasının tesisi için geçmişte statüden doğan ilişkileri atıl hale getirip “şeklen” herkesi yasalar karşısında eşit düzleme getiren hukuk devleti, üç temel ilkenin üzerinde yükselmiştir. İlk olarak, kimsenin yargı eliyle öngörülemez bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaması adına mahkemeler tarafından kanunun hilafına karar verilemeyeceği düzenlenmesi getirilerek geçmişte verilen keyfi kararların önüne set çekilmesi amaçlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak, kanunda belirtilen yaptırımlar dışında bireyin can ve mal bütünlüğüne dokunulamayacağı düzenlenmiştir. İkinci olarak; herhangi bir statü ya da mevki gözetmeksizin kanunlara herkesin uyması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak ise toplumun hukuki ruha uygun hareket etmesi gerektiği buyrulmuştur. Bu son maddenin bizi ulaştıracağı olgu, hukukun üstünlüğü ilkesidir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ “Hukuk devleti modern bir kavram olsa da siyasi iktidarın yasalarla yönetmesinin bir ideal olarak ortaya konmasının kökenleri Antik Yunan’a dek uzanır.” Hukuk devletinin tarihsel gelişimi ve toplumsal süreçlerde karşılık geldiği farklı belirlenimler için bkz. ÖZENÇ, Berke **Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016,

¹⁶⁹ Modern anlamda hukuk devleti kavramı ise Magna Carta’ya uzanan bir tarihselliğe dayansa da tarihsel bir kabule göre ilk kez, İngiltere’de 1608’de tahta çıkan İskoç kralı IV. James’in döneminde kullanılmıştır. Yakalanıp başkente götürülen bir grup hırsızın da içinde bulunduğu kabileyle başkente doğru seyahat eden kral, kendisine tabi olan halkına gücünü hatırlatmak adına henüz başkente varmadan yanlarında olan hırsızların buldukları yerde idam edilmesini emir buyurmuş; bu emre Başyargıç Lord Coke tarafından “Kral insanlara değil, tanrıya ve hukuka tabidir” denilerek karşı çıkmıştır. Yargıcın o günkü itirazı, hırsızların akıbetini değiştirmemiş olsa da hukuk devleti anlayışının somutlaştırılması noktasında tarihe bir not düşülmüştür. ÖZCAN, **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, s.194

¹⁷⁰ Hukuk devletinin ortaya koyduğu ilkeler, hukuk belirlenimli bir toplumsallık yaratma kaygısına sahiptir. Koyulan kanunlar çerçevesinde öngörülebilir bir toplumsal düzeni olağan hale getirmek istenirken, modern öncesi dönemin çatışma teamülüne dayanan yapısı ise mümkün olduğu ölçüde istisna ve dolayısıyla olağanüstü bir statüye indirgenmek istenmiştir. **A.e.** s.196-197

Hukuk devletinin dayandırıldığı temel argüman olarak “hukukun üstünlüğü ilkesi”; yönetilenleri ve aynı zamanda yönetenleri hukuka tabi kılarak devleti hukuk üzerinden tanımlayan bir soyutlamadır. Bu noktada, statü hukuku yerine hakkı temel alan bir hukuk sistemini ve hukukun üstünlüğü ilkesini savunan aydınlanma döneminin ünlü düşünürlerinden Beccaria, bireylerin statüsünün yerine hakkı nirengi noktası kabul ederek bunun üzerine kurulu bir hukuk düzenini idealize etmiştir. Toplumun uyması gereken düzenleyici kuralların üç temel kaynaktan doğacağını ifade eden Beccaria; bu kaynakları, tanrısal emirlere dayanan vahiy, doğa yasaları ve toplumsal sözleşme olarak saymıştır. Ona göre üç düzenleyici kaynak da insanı gözetir kabul edilse de toplum sözleşme; diğer iki kaynağın(tanrısal ve doğal) stabil halinin aksine toplumun geçirdiği gelişim ve dönüşüm süreçlerinde toplumu gözeterek, onun yararına ve ihtiyacına göre kendini şekillendirebileceğinden düşünür nezdinde öne çıkmaktadır.¹⁷¹

Hakkı temel alan ve hukukun üstünlüğü prensibi üzerinden hareket eden Beccaria’ya göre; saygınlık, maddi güç ya da başka bir statü belirtisi gözetilmeksizin herkes aynı yasalara tabi olacaktır. Kanuna dayanan bir eşitliğin göstergesi olan bu hukuk sistemi, ancak herkesi aynı düzeyde gözettiği sürece meşru kalabilecektir. Düşünüre göre bu prensipler, insana sonradan bahşedilen bir haklar bütünü olmaktan öte, onun nesillerdir süren kalıcı ilişkilerinde var olan temel bir hakkıdır. Hak temeli üzerinden yükselen bu hukuk sisteminin soyluluğa hanel getirmeyeceğini savunan Beccaria, statüye bağlı ayırımın ortadan kaldırıldığı hukuk sisteminin hem kanunları hem de toplumu daha saygın kılacağını ifade etmiştir.¹⁷²

Kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürdüğü hukuk anlayışıyla beraber öne sürülen “hukukun üstünlüğü ilkesi”; liberal perspektifte devletin var olan toplumsal sınıflar arasında tarafsız bir konumda olduğu, yasaların egemen sınıfın aleyhine dahi olsa uygulanacağı ve kanunların öngörülebilir ve açık olduğu önermesiyle tarih sahnesine çıkmıştır. Ancak bu önerme şekil olarak uygun olmakla birlikte, devletin tarafsızlığına, sözleşmelerle bireylerin haklarının eşit olarak gözetileceğine ya da egemen sınıflar ile sömürülen sınıf arasında çıkar dengesi kurulacağına dair bir ispat gücüne sahip

¹⁷¹ BECCARIA, Cesare, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. Sami Selçuk, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023, s.17-20

¹⁷² A.e. s.107-108

olmadığından gerçeği yansıtmaktan uzaktır.¹⁷³ Buna paralel olarak hukuk devletinin bir gereği olarak soyut ve belirli hukuki normların düzenlenmesi, ilk bakışta çifte standart uygulamaların ortadan kalkacağını düşündürse de üretim ilişkilerinden kopuk normatif düzenlemeler, sınıf çatışmasından doğan toplumsal çelişkileri giderici bir etkiye sahip olmayacağından, sorunlu yapı ve çelişkilerin yeniden üretiminden başka bir sonuç doğurmayacaktır.

2.6.3.2. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Kanunları “nesnelerin doğasından kaynaklanan zorunlu ilişkiler¹⁷⁴” olarak tanımlayan Montesquieu’nün düşüncesinde kanunların işlevi, yalnızca düzenleyicilik ve karşısına konulan yasaklardan ibaret değildir; aynı zamanda devlet ve bireyler arasındaki ilişkileri geliştirmeye ve hem devlete hem de bireylere farklı haklar kazandırmaya da ehildir. Bu ehliyetin kaynağını iki yönlü bir ilişkide açıklayan Montesquieu, toplumun kanunlar tarafından biçimlendirildiği gibi kanunların da toplum tarafından biçimlendirildiğini ifade etmiştir. Yani egemen tarafından konulan kurallar, sadece onun yani kanun koyucunun eseri olmamakta, içinde bulunduğu ve koyduğu kuralların muhatabı olacak toplum tarafından da bu kuralların içeriği şekillendirilmektedir.¹⁷⁵ Hukuk düzeninin kamusal içeriğini açık bir biçimde ortaya koyan bu ifadeler, kamusal alanda üretilen fikir ve taleplerin devlet nezdindeki hukuki politikalara yansiyarak nasıl dışsallık kazandığını da açıklamaktadır.

Montesquieu, devlet içinde hukuka dair uygulama farklılıklarını ortaya koyabilmek ve kendi düşüncesini idealize edebilmek adına, üç farklı yönetim biçimini hukuka ve kanunlara yaklaşımı üzerinden karşılaştırma yoluna gitmiştir.¹⁷⁶ Bu bağlamda istibdat, monarşi ve cumhuriyet yönetim biçimlerine dayalı devletlerin genel özellikleri ile

¹⁷³ COLLINS, **Marksizm ve Hukuk**, s.198-199

¹⁷⁴ MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhü Üzerine**, Çev. Berna Günen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.3

¹⁷⁵ GÜRKAN, Ülker, “**Montesquieu Ve Kanunların Ruhü (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme)**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.40, S.1-4, 1988, s.14-16

¹⁷⁶ Montesquieu’nun Aristoteles’den esinlendiği devlet ve yönetim biçimine ilişkin sınıflandırmasını Durkheim, bir “toplum sınıflaması” olarak adlandırmıştır. Montesquieu’nun eserini kaleme aldığı 18.yüzyılda belirgin bir devlet ve toplum ayırımına henüz rastlanmadığından devlet yönetimi de toplum karakteristiği içinde değerlendirilmiş ve düşünür yönetim biçimlerini sınıflandırdığı eserinde aslında toplumu sınıflandırarak incelemiştir. **A.e.** s.20

özellikle hukuk ve topluma yaklaşımları arasındaki farklılıklar, düşünürün eserinin taşıyıcı kolonları olarak işlev görmüştür.

Montesquieu, istibdata dayalı devletlerde yapısal anlamda kanunların bulunmadığını, egemenin ve ondan aldığı yetkiyle hakimin kendi kendisinin kanunu olduğunu belirtmiştir. Monarşiye dayalı devlette, kanunlar mevcuttur ve hakimler de bu kanunlarla bağlı olarak emredileni yerine getirmiştir ancak belirgin olmayan bir düzenleme söz konusu olduğunda kanunun ruhu uyarınca karar verme yetkisi hakime ait olmuştur. Cumhuriyet yönetim biçiminin hüküm sürdüğü devletlerde ise düşünüre göre, yönetimin yapısı kanunlara uymayı gerektirmektedir ve toplumdaki bireylerin canı, malı veya şerefini konu alan uyuşmazlıklarda bu kanunlar birey aleyhine sonuç doğuracak şekilde yorumlanamayacaktır.¹⁷⁷

Bu çerçevede Montesquieu'ye göre zamanın ideal yönetim biçimi, “doğası gereği devleti sabit ve yerleşik yasalarla yöneten tek kişinin iktidarı” olarak tanımladığı monarşidir.¹⁷⁸ Yönetimin klasik içeriğinde, kanunlara dayanarak hükmeden bir monark ve ona buyruğu altında olmak şartıyla kanunlar tarafından aracı bir güç olarak konumlandırılan soylu ve ruhban sınıfı mevcuttur. Özellikle ön plana çıkan “doğal” ara güç olarak soylu sınıfı, monarkın yönetimde aşırılığa kapılmaması noktasında emniyet görevi görmekte; bunun yanı sıra monark ve halk arasındaki ilişkide de tarafların birbirine zarar vermesini engelleyici bir görev üstlenmektedir.¹⁷⁹

Düşünürün kuvvetler ayrılığı ilkesinin üzerinden süreci ve tarihsel grupların konumunu anlatmak mümkün olabilecektir. Devletin sahip olduğu yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının birbirlerine karşı belli ölçüde bağımsız olan farklı organlarca icra edilmesi¹⁸⁰ olarak tanımlanabilecek olan kuvvetler ayrılığı ilkesi, Montesquieu ile özdeşleşmiş ve günümüzde dahi gerek hukuk gerek ise siyaset ve ilgili disiplinlere dair yapılan çalışmalarda başvurulan temel bir ilke halini almıştır.

¹⁷⁷ MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu Üzerine**, s.95-96

¹⁷⁸ ALTHUSSER, Louis, **Montesquieu: Siyaset ve Tarih**, Çev. Alp Tümertekin, 2. Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları, 2018, s.70

¹⁷⁹ **A.e.** s.79

¹⁸⁰ TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2014, s.469

Anayasa hukukçusu Charles Eisenmann'ın bir “mitos¹⁸¹ olarak nitelendirdiği kuvvetler ayrılığı ilkesi, ona göre Montesquieu'nün teorisini aşan bir şekilde yorumlanarak yanlış çıkarımlara sebebiyet verilmiştir. Montesquieu'nün, güçler ayrılığının katı bir şekilde uygulanması gerektiğini ve kendine özgü işlevleri bulunan bu üç alanın hiçbir şekilde bir diğerinin alanını ihlal etmeyeceğini ifade ettiğini öne süren bu yanlış çıkarımların aksine Eisenmann; Montesquieu'nün böyle katı bir ayrıma sahip olmadığını, daha da önemlisi Düşünürün sözü edilen erkleri ayırmaktan çok bir düzenleme içine soktuğunu ve bu düzenleme içinde erklerin birbirinin alanının içine dahil olabildiği kimi durumların mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Daha da önemlisi Montesquieu'nün yargı erkine ilişkin görüşlerinin açıklanması olmuştur. Düşünürün esas kabulü, “*iki gücün(erkin) ama üç güç odağının*” olduğu yönündedir. Esas iki güce karşılık gelen yasama ve yürütmenin yanında yargı, önüne gelen uyuşmazlığa ilişkin yalnızca mevcut yasayı uygulamakla mükelleftir.¹⁸²

Bu bağlamda Montesquieu düşüncesinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin somut karşılığı; üç temel güç odağı olarak monark, soylu sınıfı ve halk arasında yapılan güç paylaşımına ilişkin düzenlemedir. Söz konusu düzenlemede iki temel husus dışlanmıştır. Bunlardan ilki, yasamanın yürütme faaliyetine dahil olmasına ilişkindir. Montesquieu, yasama tarafından gerçekleştirilecek böyle bir gasp halinde monarşinin cumhuriyete dönüşme tehlikesi geçirip yok olmakla karşı karşıya kalabileceğini ifade etmiştir. Buna karşın, düşünüre göre yürütmenin yani monarkın yasama erkinin alanına dahil olması durumunda monarşinin varlık koşullarını devam ettirebileceğini savunmuştur. İkinci dışlama konusu ise yargı erkinin monarkın eline geçmesine ilişkindir. Düşünürün, monarşinin despotizme dönüşmesiyle sonuçlanacağını öngördüğü bu durum, monarkın yargı gücünü kullanmasıyla monarşinin yasa dayalı yönetim özünün ortadan kalkacağı düşüncesine dayanmaktadır.¹⁸³

Kuvvetler ayrılığının ortaya çıkardığı güç paylaşımının tarihsel süreçte hangi güç odağının lehine bir durum yarattığının ortaya konulması, esasen önceki başlıklarda kamusalığın yapısal dönüşümüne değindiğimiz ve burjuva devrimiyle birlikte idealize

¹⁸¹ (Yunanca) Mit, söylence, öykü

¹⁸² ALTHUSSER, **Montesquieu: Siyaset ve Tarih**, s.96-99

¹⁸³ MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu Üzerine**, s.100

edilen burjuva kamusalılığı anlatısının desteklenmesi ve ceza hukukuna taşıyacağımız kamusalılık olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi adına önemli görülmektedir. Kuvvetler ayrılığının monarşiye dayalı yönetim biçiminde benimsenmesi ve gerçekleştirilen güç dağılımı sonrası, düşünürün de eserini kaleme aldığı 18.yüzyılda egemen hale gelen görüş, soyluluğa karşı konumlanan bir mutlak monarşi ve feodal soylu sınıfın gücünü kırabilmek adına monarkın soylu olmayan burjuva kesimiyle kurduğu ilişkidir. Bu ilişki, burjuvanın yeniden ürettiği kamusalılık düşüncesi üzerinden kamuoyu vasıtasıyla siyasi alanda söz sahibi olmaya başladığı ve ekonomik gücünü siyasi kazanımlarla pekiştirdiği bir dönemin önemli dönemeçlerinden biri olarak kabul edilebilecektir.¹⁸⁴

Çalışmanın bu bölümünde tarihsel sürecine ve ana hatlarıyla özelliklerine değinilen kamusalılık olgusu, burjuva sınıfının egemenliğinde yeniden üretilen bir içeriğe sahip olmuş; bu sınıf mücadelesi sürecinde hakim bir konuma yükselmek adına dönüştürülen alanların başında da hukuk gelmiştir. Yukarıdaki anlatıları tarihsel olarak örneklemek gerekirse; İngiltere’de 17.yüzyılda yaşanan mezhep savaşlarının sonlandırılmasının ardından yeni bir anayasa yürürlüğe girmiş ve esasında burjuva devrimiyle gerçekleştirilmek istenen hak temelli hukuk sisteminin unsurları olan “Habeas Corpus”, “Declaration of Rights” gibi kazanımlar devletin yargı sistemine entegre edilmiştir.¹⁸⁵

Kamusalılık olgusunun tarihsel çizgisi Antik Yunan’dan modern döneme değin takip edilirken, dönüşen kurumların ve çalışmanın son bölümündeki ele alınacak kamusal suç olgusunun dönüşümünün daha bütünsel aktarılabilmesi adına Habermas’ın kamusalılık anlatısı önemli bir işlev görmektedir. Ancak idealize bir burjuva kamusalılığı tasvir eden bu anlatı, sınıflı toplumun çelişkilerini ve hakim ideolojinin kamusal dönüşümü nasıl ve hangi saiklerle gerçekleştirdiğini aktarma noktasında haklı eleştirilere maruz kalmıştır.

¹⁸⁴ Althusser bu siyasi dönüşümün mantığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Mutlak monarşi bir erek olmadığı gibi, feodal sömürü rejiminin ereğinin peşinde de değildi. Tam tersine, sözü edilen dönemde, feodal sömürü rejiminin vazgeçilmez siyasal aygıtıydı. Mutlak monarşinin ortaya çıkışıyla değışen şey, feodal sömürü rejimi değil, bu rejimin siyasal egemenlik biçimidir. Cermen yanlıları tarafından yüceltilen ve siyasal ayrıcalıklara sahip feodal beylerin, kendilerini kralın derebeyi haline getiren bu bağımsızlıktan yararlandıkları ilkel monarşinin yerini, merkezileşmiş, egemen ve mutlak bir monarşi almıştı.” ALTHUSSER, **Montesquieu: Siyaset ve Tarih**, s.112

¹⁸⁵ HABERMAS, **Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü**, s.140

2.7. BURJUVA KAMUSALLIĞININ İDEALİZE EDİLMESİNE İLİŞKİN ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

2.7.1. Nancy Fraser

Nancy Fraser, Habermas tarafından idealize edildiğini belirttiği burjuva kamusalılığı yaklaşımına ilişkin eleştirilerini dört sorunsal üzerinden dile getirmiştir. Fraser ilk olarak, bireylerin burjuva kamusal alanında gerçekleşen müzakere süreçlerine dahil olabilmeleri için toplumsal yönden eşit olmalarına gerek olmadığı varsayımına karşı çıkmıştır. Sınıflı toplumlarda egemen tabaka ile diğer tabakaların arasında var olan eşitsiz güç dengesi, beraberinde birbirinden farklı üslup ve tarzları meydana getirmiş ve bu tarz farklılığı, egemen sınıfın dışında kalan tabakaların burjuva kamusal alanında marjinalize edildiği bir toplum düzeniyle neticelenmiştir. Bu kültürel dışlama, burjuva kamusal alanın ekonomi politik karakterinden kaynaklandığı gibi onu beslemekte ve alanın erişilebilirliğinin kısıtlılığını sürekli hale getirmektedir. Geline nokta da Fraser, toplumsal eşitsizliğin denklem dışında bırakılarak kamusal alanın herkes için erişilebilir olduğu düşüncesinin olgusal bir gerçekliğe dayanmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁶

Fraser'ın ikinci eleştirisi, Habermas'ın kamusalılığı tek ve kuşatıcı bir kamusal alan üzerinden idealize etmesine ilişkindir. Önceki sorunsala dair toplumsal eşitsizliği, kamusalılığın önünde duran büyük bir barikat olarak değerlendiren ve bu alanın geçişkenliğinin mevcut durumda genele yayılmasının ekonomi politik açıdan imkansızlığını vurgulayan Fraser; tek ve kapsayıcı bir kamusal alan modelinde toplumsal eşitsizliğin bu etkilerinin güçlenerek devam edeceğini belirtmiştir. Egemen sınıfın dışında kalan tabakalar, ihtiyaç ve isteklerini dile getirebilecekleri bir kamusal alandan yoksun kaldıkça hayatlarını idame ettirebilme ve kendilerini geliştirebilme imkanına sahip olamamış; bu durum yazarın ifadesiyle “daha güçsüz olanları, daha güçlü olarak yansıtan sahte bir ‘biz’ içinde eriterek” eşitsizliğin zayıf tarafında yer alanlar üzerindeki tahakkümü yoğunlaştırmıştır. Kamusal alan, yalnızca fikirler üzerine müzakerelerin yürütüldüğü bir talep ve düşünce imkanı değildir. Kamusal alan, bu alana dahil olan birey

---

¹⁸⁶ FRASER, Nancy, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, içinde Kamusal Alan (Der: Meral Özbek), İstanbul, Hil Yayınları, 2004, s.103-133

ve grupların kendi kimliklerini hem yeniden üretme hem de dışavurma olanağını haiz olduğu ölçüde katılımcı niteliğini taşımaktadır ve eşitsizliğin süregeldiği toplumlarda Fraser'a göre bu katılımı mümkün kılabilmenin yegane yolu, farklı düşünceler ve ihtiyaçlara hitap edebilecek birden çok kamunun tek bir kamu modellemesine tercih edilmesi olacaktır.¹⁸⁷

Yazar tarafından getirilen üçüncü eleştiri, kamusal alanın sınırının çizilmesi ve kamusal ya da özel alan kapsamına dahil edilecek meselelerin belirlenmesi sorunsalına odaklanmaktadır. Kamusal alan, ortak meseleleri içermeye iddiasıyla yapılaşmıştır ve hangi meselelerin genele hitap edeceği noktasında belirleyici merci kuşkusuz ki kamusal alanın katılımcılarından başkası olmayacaktır. Habermas'ın burjuva kamusal alanı, bireylerin tercihlerinin toplamından ziyade herkese hitap edecek "ortak bir iyiyi" geliştirmeyi amaçlamıştır. Onun idealinde katılımcılar, kamusal müzakere sürecine dahil olarak bireyselliklerini bir kenara bırakmakta ve ortak yararları için kolektif bir çaba içine girmektedir. Ancak toplumda var olan eşitsizlik, kamusal alana dahil olmanın dışında bu alanın içinde etkin olabilmek bakımından da kendisini göstermektedir ve "genel" sıfatını haiz meselelerin neler olduğu, bu eşitsizlik içerisinde yürütülecek söylem mücadelesi sonucunda belirlenmektedir. Diğer yandan bu kamusal model, katılımcıların bireysel ve sınıfsal çıkarlarını göz ardı eden bir varsayıma dayandığından "ortak iyi" olduğu iddia edilen olguların içeriğine dair isabetli bir yargıya da varılamamaktadır. Toplumdaki eşitsiz düzenin yansıması olarak, kamusal alandaki müzakere süreçleri ve varılan sonuçlar da egemenlik ilişkilerine göre şekillenmektedir. Özel alanın içinde yer aldığı değerlendirilen ekonomik alan örneğinde; üretim ilişkilerine dair meselelerin ve elde edilen çıkarların kamunun dışında bir mesele olarak ele alınmasının, toplumsal eşitsizlik düzleminde var olan sınıfsal ve bağımlı ilişkilerin yeniden üretimine ve kalıcılığın neden olacağı Fraser tarafından vurgulanmıştır.¹⁸⁸

Fraser, ele aldığı son sorunsalda ise demokratik bir kamusal alanın var olabilmesi için sivil toplum ve devletin birbirinden ayrı olarak kurumsallaşması gerektiği varsayımına ilişkin eleştirilerini sunmuştur. Sivil toplum kavramını iki farklı ele alış üzerinden

---

¹⁸⁷ A.e. s.117-122

¹⁸⁸ A.e. s.123-127

değerlendiren yazar; özel mülkiyet esasına dayalı kapitalist ekonominin sivil toplumla özdeş görüldüğü hallerde sivil(ekonomik) toplumun devletten ayrı düşünülmesinin, önceki eleştirilerinde yer verdiği toplumsal eşitsizlik nedeniyle katılım imkanının kısıtlandığı bir kamusal alana sebep olacağını ifade etmiştir. Sivil toplum kavramının diğer ele alınmış şeklinin ise kamusal alanı “bir kamu oluşturmak üzere toplanan özel bireyler gövdesi” şeklinde açıklayan Habermas eksenindeki kamusallıkla daha ilintili olduğunu belirten Fraser, sivil toplumu ekonomik ya da yönetime dair bir karakter içermeyen hükümet-dışı bir yapı olarak değerlendirmeye almıştır. Bu perspektifte kamusal alan, devletin karşısına onu denetleyen ve karar alma mekanizmalarını etkileyen bir yapı olarak konumlandırılmıştır. Kamusal alanın devletin dışında konumlandırılması ve gücünün kamuoyu oluşturarak etki yaratmakla sınırlı kabul edilmesi, karar verme sürecini “şeklen de olsa” devlete yüklediğinden özerk yapısının muhafaza edilebilmesini sağlamıştır. Aksi durumda çizginin öte yanına geçip karar mekanizması işleten bir kamusal alan, kendi ürettiği eleştirel söylemin hedefi haline gelebilecektir. Parlamenter egemenliğin ortaya çıkışı üzerinden güçlü kamu-zayıf kamu diyalektiğini inceleyen Fraser, güçlü kamu olarak nitelendirdiği parlamentonun müzakere sonucu ürettiği fikirleri karar alıp uygulayabilmesi nedeniyle sivil toplum ve devlet yapılarının iç içe geçeceğini belirtmiştir. Habermas’ın burjuva kamusunun da esas aldığı ayrımın karşın sivil toplum ve devleti birlikte düşünüp, demokratik ve eşitlikçi bir toplum için öngördüğü kendi kendini yönetme ve düzenlenen normlar arası uyum ilkelerinin yerine getirilmesinin elzem olduğunu vurgulayarak görüşlerini matuf kıldığı burjuva kamusalılığına ilişkin eleştirilerini sonlandırmıştır.¹⁸⁹

2.7.2. Alexander Kluge & Oskar Negt

Alman Frankfurt Okulu geleneği içinde yer alan Alexander Kluge ve Oskar Negt, “Kamusal ve Tecrübe” adlı eserlerinde hem özel hem de kamusal alanda gözetilen bireysel çıkarların ve bunun karşısında “göz ardı edilen egemen olmayan sınıflara dair kolektif ihtiyaçların” göz önünde bulundurulduğu bir düzlemde, Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusalılığına alternatif bir projeksiyon olarak “proleter kamusalılığı” kavramını ele almıştır. Burjuva kamusal alanı içerisinde sınıfsal çıkarlar doğrultusunda

---

¹⁸⁹ A.e. s.127-131

üretile taleplerin aksine proleter kamusal alan, egemen sınıfın dışında kalan bireylerin bir araya gelip kamuya dahil olabilecekleri bir imkan alanı yaratmaktadır. Burjuva toplumunun yeniden ürettiği toplumsal yapıda genellikle altkültür olarak yer alsalar da kapitalist sistem içerisindeki emeğe bağımlı üretim ilişkileri nedeniyle baskıyla yok sayılamayan tabakalar, bu kamusal alan projeksiyonunda varlık gösterebilecektir. Aslına bakılırsa, tek ve ideal bir kamusal alan(kamusallık) üzerine anlattısını geliştirmiş olan Habermas da kitabının önsözünde burjuva kamusalılığı dışında kamusal niteliğe sahip ve farklı çıkarları gözetilen bir “plebyen kamusalılık¹⁹⁰¹⁹¹” tanımlaması yapmış ancak kamusalılığın yapısal dönüşümünü anlattığı kitabının içeriğinde bu kamusalılık türüne yer vermemiştir.

Yazarların kamuoyu, kamu hizmetleri, basın, meydanlar gibi pratiklere karşılık geldiğini düşündükleri kamusalılık; toplumun her üyesini doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren “genel bir toplumsal tecrübe ufku” olarak tanımlanmıştır. Onlara göre toplumsallaşan insan ve özel hayatın daralan biçimlerle varlığını sürdürmesi diyalektiği üzerinde yükselen kamusalılık, üretim ilişkileri çerçevesinde özel olarak nitelendirilen ilişkiler kuran insanın toplum ile arasındaki bağın kurulması ihtiyacına yanıt vermektedir.¹⁹²

Kluge ve Negt; proleter kamusalılık incelemesiyle hem göz ardı edilmiş bir somut gerçekliğe ışık tutmuş, hem de modern dönemle birlikte kapitalist üretim biçimi içerisinde şekillenen hakim burjuva toplum yapısının içindeki çelişiklere dikkat çekmiştir.¹⁹³ Bu anlamda dile getirilen çelişiklerden biri, burjuva kamusalılığının toplumun tüm üyelerinin katılımını içerdiği ve buna bağlı olarak kolektif bir irade imal etme yetisine sahip olduğu iddiasıdır. Bir önceki başlıkta Nancy Fraser tarafından da dile getirildiğini aktardığımız

¹⁹⁰ Habermas, “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” kitabının 1990 baskısına yazdığı önsözde Fransız Devriminin Jakoben evresinde ve İngiltere’deki Çartist hareketlerde plebyen kamuya dair emarelerin mevcut olduğunu belirtmesine ve onu hegemonik kamunun yanında (teğetlenmiş durumda) konumlandırmasına karşın plebyen kamusalılık için “toplumsal önkoşulları ortadan kalkmış bir burjuva kamusu” tanımlamasını yapmıştır. HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s.19

¹⁹¹ Kluge ve Negt, Habermas’ın “proleter” yerine “plebyen” kavramını kullanmasını proleteryanın tarihsel süreç içinde burjuvazi ya da lümpen proleter ögeleri içermeyen ayrı bir kamusal yapı oluşturmamasına bağlamıştır. Ancak bugüne değin kamusalılık ölçütleri içerisinde yer verilmeyen bir kamusal alana değinmek isteyen yazarlar; bu bağlamda burjuva kamusalılığının bir türü olmayan, aksine kökleri üretim sürecine dayanan “proleter kamusalılık” kavramını tercih etmişlerdir. KLUGE, NEGTE, **Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığın Analizine Doğru**, s.64

¹⁹² A.e. s.74

¹⁹³ a.e. s.64

bu çelişki, kamusal alan içindeki egemen sınıf etkisinin ve diğer sınıfların hem kamusal alana dahil olabilme hem de fikir üretebilme noktasında vermek durumunda olduğu eşitsiz mücadelenin yok sayılmasının bir tezahürüdür. Kluge ve Negt, burjuvazinin yapı itibarıyla kendi sınıfının çıkarlarını feda edecek bir kamusal etkileşim sürecine girmeyeceğini; dolayısıyla özel(sınıfsal) çıkarların genel çıkarlarla ortak bir noktada buluşmasının, burjuva kamusal alanının genel yapısı olarak nitelendirilmesinin dönemin somut koşullarıyla bağdaşmadığını belirtmiştir.¹⁹⁴

2.8. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Tikelliğe karşı tümelliği, durağanlığa karşı devinimi simgeleyen kamusal olgusu, eski dönemlerin pazar yerlerinde ya da kent meydanlarında varlığını hissettiren bir katılım ve etkileşim haline denk düşerken; günümüz koşullarında ise hem fiziksel hem de zihinsel sınırları aşarak toplumsal hayatın birçok yönüne sirayet eden bir içerikle yeniden belirlenmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin şekillendirdiği ve egemen sınıfın talep ve ihtiyaçlarının genel bir görünümde yeniden üretilip toplumsallık kazandırıldığı bu yeni belirlenimde kamusal, yaratılan ortak değerlere karşılık gelmektedir. Kamusalın yeni belirlenimine varan dönüşüm süreci, şüphesiz ki dönüşüme etki eden tarihsel koşullardan ve bu dönüşümün meydana geldiği yapıdan bağımsız incelenemeyecektir. Devlet aygıtı, tarih boyunca kamusal alanda yoğunlaşmıştır; geçmişte antik dönemin parçalı ve kurumsallaşmamış devleti de bugün üretim ilişkileri çerçevesinde yeni bir forma kavuşmuş modern devlet de bu kamusal karakteri muhafaza etmektedir. Bu bağlamda modern devletin dönüşümündeki temel uğraklar da, geçirdiği dönüşüm ve barındırdığı tarihsellik, çalışmada kamusalın dönüşümüyle birlikte ele alınmıştır.

Kurumsallaşan ve gayri şahsi bir niteliğe kavuşan devlet, merkantilizmin etkili olduğu üretim ilişkileriyle beraber modern kapitalist devlet yapısıyla yeni bir dışallık kazanmıştır. Bu yeni modern kapitalist devlet içeriğinde, ekonomik ilişkiler kamusal alanın konusu haline gelmiş ve yeni ekonomik düzende ön plana çıkan burjuva sınıfı da bu sayede kamusal alanda kendisini etkin kılmıştır. Üretim ilişkilerinde rol almalarının yanında, faaliyet gösterdikleri kamusal alanı da kendi biçim belirlenimlerinde siyasal

---

¹⁹⁴ A.e. s.86

talep üreten ve toplumu devletin karşısında konumlandıran bir hale büründüren burjuva sınıfı, iktidarın meşruiyet anlayışını değiştirerek kamusal taleplerle devletin politikalarını şekillendirmeye başlamıştır.

Burjuva kamusalının siyasi etkinlik alanını artırmasının bir diğer yansıması ise kamusal taleplerin normativate edilmesi ve devletin koruması altına alınması düşüncesi olmuştur. Bu anlamda, toplumu ve içinde yer alan ilişkileri bir arada tutma noktasında kapitalist modern devlet, statüye dayalı üstünlükleri bertaraf eden ve burjuvazinin ekonomik kazanımını siyasi kazanımlarla sağlamlaştıran bir formasyonda hukuk devleti olarak normatif bir belirlenim içinde anlamını yeniden üretmiştir. Sunulduğu formasyon çerçevesinde, hem usul hem de esas yönünden devletin her türlü işlem ve eyleminde hukuka bağlı olduğu bir yapıya karşılık gelen hukuk devleti; kendisini şekillendiren ideoloji ve üretim ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda esasen modern devletin elinde bulunan meşru şiddet tekelinin ve yaptırım gücünün kurumsallaşmış bir karşılığı olarak ifade edilebilecektir.¹⁹⁵ Toplumdaki bireylerden ayrı ve onların üzerinde konumlanan bir kamusal otorite olarak hukuk devletinin işlevi, birbiriyle çelişen ve dolayısıyla aralarında çatışma bulunan çıkarları düzenlemek ve bunların ihlale uğraması halinde yaptırım gücünü ortaya koymak olmuştur.

Bu anlamda kapitalist devlet formasyonu, içerisinde temel bir paradoks barındırmaktadır. Buna göre, bir topluluk olarak kendisi de toplumsal oluşumun içinde yer alan devlet, aynı zamanda parçası olduğu toplumsal oluşumu bir arada tutma görevini de üstlenmiş bulunmaktadır.¹⁹⁶

Kamusal alana dönemin verili koşullarında hakim olmaya başlayan burjuva kamusalının ve buna bağlı olarak modern kapitalist devletin burjuva egemenliğinde yükselişine giden sürecin incelendiği bu bölümde, dönemin kamusalının doğru bir şekilde aktarılabilmesi adına, öncelikle Habermas çizgisinde idealize edilen burjuva kamusalığı ile bunun dönüştürdüğü siyasal ve sosyal yapılar irdelenmiş; bölümün sonunda ise bu kamusalık anlayışına getirilen bazı eleştirilere yer verilmiştir. Bu

¹⁹⁵ ÖZKAZANÇ, *Devletin Örgütlenmesi, (içinde) Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, s.155

¹⁹⁶ JESSOP, Bob, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, Çev. Ahmet Özcan, Ankara, Epos Yayınları, 2008, s.483

eleştirilerde de dile getirildiği gibi burjuva kamusalılığı, her türlü sınıfsal çelişki ve çatışmadan soyutlanarak idealize edilmiş bir içeriğe sahiptir ve bu içeriğe sahip bir kamusal alanın herkesin katılımına açık olduğu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır.

Meşru şiddet tekeli elinde bulunduran modern kapitalist hukuk devleti, düzeni ve varlık koşullarının devamlılığını sağlamak adına “son çare olarak” cezalandırma yetkisine başvurur. Kamusal alanda konumlanan devlet aygıtının suç olarak belirlediği fiiller de kuşkusuz kamusal menfaatin tezahür ettiği normları içermektedir. Bu bağlamda kamusal anlatımız suçun kamusalılığı üzerinden detaylandırılacak ve özellikle Avrupa coğrafyasında cereyan eden suç düzenlemeleri kronolojik bir yaklaşımla ele alınarak suçun kamusal karakteri mercek altına alınacaktır.

3. BÖLÜM

SUÇUN KAMUSALLIĞI VE DEVLETİN MAĞDUR SIFATI

3.1. SUÇUN KAMUSALLIĞI

3.1.1. İlkel Dönemde Suça Yaklaşım

Suç ve ceza kavramları, tarihte devletin varlığı ve dönüşümüyle paralel olarak gelişimini sürdürmüşse de bu olguların ortaya çıkışı, devletli toplumlardan eskiye dayanmaktadır. Hukuki kurumların toplumun genel kültürünün bir yansıması olduğu görüşünden hareketle, henüz ilkel düzeyde dahi kurumsal siyasi yapıların var olmadığı; aile, kabile veya aşiret halinde yaşayan toplumlarda da mevcut toplumsal yapı doğrultusunda bir ceza hukuku sistemi teşkil edilmiştir.¹⁹⁷

Devlet öncesi ilkel dönemdeki ceza hukuku, “insana özgü adalet” ile “tanrıya özgü adalet” anlayışlarının birlikte yürüdüğü bir yapı içermektedir. Bu dönemde işlenen suçlara kötü ruhların etkisiyle gerçekleştirilmiş fiiller olarak bakılmış; bu fiillere karşı uygulanan yaptırımlarda caydırıcılık unsuru ön planda tutulmuştur. Bu inanç doğrultusunda devlet öncesi toplumlarda suç işleyen kişiye verilen cezanın amacı, ona acı çektirmekten ziyade tanrıların öfkesini yatıştırmak ve bu sayede kendilerini tanrısal bir gazaptan korumak; bununla beraber de cezanın suç işleyen kişi üzerinde yaratacağı etkiyle birlikte bir caydırıcılık tesis etmektir.¹⁹⁸

Dönemin inanç üzerinden şekillenen ceza anlayışının yanında toplumsal yaşamın muhafaza edilmesi de cezalandırmada önemsenen hususlardan bir olmuştur. İlkel toplumlarda toplumsal yaşamın devamlılığı, iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda işlenen suç ve buna karşı gösterilen tepki

---

¹⁹⁷ DÖNMEZER, Sulhi, ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:1**, 15. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2022, s.47

¹⁹⁸ SELÇUK, Sami, **Suç Hukuku Doğmatığı ve/ya Grameri, III.Kitap: Suç Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2022, s.34-35

olarak uygulanan yaptırım “iletişimin geçici olarak barışçı biçimlerden uzaklaşması” olarak ifade edilmiştir.¹⁹⁹

Parçalı ve kurumsallıktan uzak ilkel toplumlarda, kişilerin zarar görmesine karşı geliştirilmiş sosyal normların ihlal edilmesi halinde iki farklı yaptırım usulü öngörülmüştür. Toplumsal tepki olarak adlandırılan ilk yaptırım türü, işlenen suç sebebiyle toplumun genelinin zarar gördüğü gerekçesine dayanmış ve kişi hakkında mensubu olduğu toplum tarafından bir yaptırıma başvurulmuştur. Negatif karşılıklılık olarak ifade edilen ikinci yaptırım türü ise işlenen suçla belirli bir kişi ya da grubun zarar görmesi veya varlığının tehlikeye düşürülmesi halinde öngörülen yaptırımları ifade etmektedir. Bu kapsama dahil olan suçlar; öldürme, yaralama ve hırsızlık olarak örneklendirilebilecektir.²⁰⁰

İşlenen suça verilen karşılık, faile ya da failin mensup olduğu gruba aynı ölçüde bir zarar verme mantığına dayanmaktadır. Kısasa ve öç almaya dayanan bu cezalandırma mantığı, hukuk tesis eden bir otoritenin yoksunluğunun göstergesidir. Karşılığın muhatabı olarak yalnızca failin değil, aynı zamanda mensubu olduğu grubun da sorumluluğuna gidilmesi ise dönemin kolektif sorumluluğa dayanan ceza anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu anlayışın dayanağı, işlenen suçun zarar gören grup ve toplum üzerinde yarattığı etki üzerinden açıklanmıştır. Buna göre, ihlalin türüne bakılmaksızın, işlenen suçla fail tarafından ortaya çıkarılan zarar, grubun zayıflamasına yol açmakta; suçun meydana gelmesi nedeniyle grubun da dahil olduğu toplumdaki denge bozulmaktadır.²⁰¹

Cezalandırmada gözetilen ve kolektif sorumluluğa varan bu anlayış, ilkel toplum düzeyindeki kamusal yaklaşıma örnek olarak gösterilebilecektir. Öç alma ve kolektif sorumluluk temellerine dayalı ilkel anlayış sonrası kurumsal ceza hukuku bağlamında değerlendirilebilecek örnekler, Antik dönemle birlikte kendisini göstermeye başlamıştır.

¹⁹⁹ ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol: Hukuk Dışı Mekanizmalar ve İlkel Hukuk**, 2. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s.283

²⁰⁰ A.e. s.283-284

²⁰¹ A.e. s.284-286

3.1.2. Antik Roma'da Suça Yaklaşım

Antik Roma'da ceza, suçun gerekli sonucu olarak görülmüştür. Kötülük olarak nitelendirilen eylemler suç vasfını haiz olmuş, bu bağlamda ceza hukuku iki temel düşünce etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki, yapılan kötülüğe karşı intikam ile karşılık verilmesi; diğeri ise bireyin kendisinden daha yüksek bir otoriteye tabi olmasıdır. Birey tarafından güdülen intikam duygusu, kolayca kısıtlanabilir olmaması sebebiyle otoriteyi zayıflatma eğilimindedir ve bu yüzden ceza hukukuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada otoritenin başı, cezalandırmayı kısmen ya da tamamen birey adına uygulamak istemiştir. Kimi eylemler bakımından ise devlet, fiilin kendisine yapıldığını varsayıp yapan kişiyi düşman ilan ederek yaptırım uygulamıştır.²⁰²

Kötülüğü gerçekleştiren bireyin cezalandırılmasıyla işlenen suça karşı intikam alınmış olur ancak bu intikam bireyin içgüdüsünün dışavurumu olarak değil, daha yüksek bir idealin hizmetkarı olarak gerçekleştirilir. Bu noktada, ilk dönemlerde din devreye girmiştir. Cezalandırmanın dini olarak ele alınmasında; suç işleyen kişiye verilen cezayla, vatanın kutsal toprağını arındırma ve tanruların öfkesini yatıştırma düşüncesi söz konusu olmuştur.²⁰³ İşlenen suçun tanrının kutsallığına karşı olması halinde genellikle rahiplik makamı intikamı kendisi almakta yani cezalandırmayı bizzat yürütmektedir. Rahipliğin toplumda baskın hale geldiği yerde tanrılara böyle bir bağlılık duyulması anlaşılır sayılabilecektir. Bununla birlikte, Roma Ceza Hukuku'nun teokratik bir temele dayandığını söylemek pek mümkün değildir. O dönemde suç olarak düzenlenen ve ceza yaptırımıyla karşılanan eylemler, tanrılara ilişkin olmaktan ziyade aile ve sivil toplumun çıkarı ile mülkiyeti gözetmektedir.²⁰⁴

²⁰² VON BAR, Carl Ludwig, **A History of Continental Criminal Law**, Çev. Thomas S. Bell, Cilt:6, Boston, Association of American Law Schools, 1916, s.10-12

²⁰³ İktidarını ve dünyevi düzeni korumak isteyen Kilisenin ceza hukukuna etkisi, ceza kavramına mağdurun uğradığı zarara ilişkin bir eşdeğer olmanın yanı sıra tanrısal ve soyut bir nitelik kazandırmak şeklinde olmuştur. Böylece kamusal düzen yani sınıf egemenliğini sağlayacak bir araç olarak ceza ön plana çıkmıştır. PASUKANIS, Evgeny B., **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, Çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s.182

²⁰⁴ Müşterisine karşı iyiniyet yükümlülüğünü ihlal eden patron, babasına karşı hatalı davranışta bulunan evlat vb., bkz **VON BAR, A History of Continental Criminal Law**, s.10

3.1.2.1. Delictum Publica(Kamusal Suçlar)

3.1.2.1.1. Perduellio(Vatana İhanet Suçu)

Tarihsel süreçte devletin asli görevi, egemen olduğu topraklar ve onun üzerinde yaşayan toplumun iç ve dış tehlikelere karşı korunması olmuştur. Bir taraftan egemenlik sahası dışındaki düşmanlara karşı mücadele verilmiş, diğer yandan ise iç barışın sağlanabilmesi adına çeşitli düzenlemeler öngörülmüştür. Ceza hukuku, devletin sayılan bu yükümlülükleri hakkıyla yerine getirebilmesi adına önemli bir işlev üstlenmiş; devletin dönüşümüyle birlikte, işlenen suç karşısında cezalandırma da dönüşüm geçirmiştir. İlk taraflar arasındaki öç alma mücadelesinin temsili olan cezalar, önce tanrısal temelli bir öç alma haline, sonrasında ise kamusal bir öç alma kurumuna dönüşmüştür. Bu kamusallık ise kaynağını devletin re'sen cezalandırma yetkisini kullandığı ve delictum publicum (kamusal suç) olarak adlandırılan eylemlerin belirlenmesinden almıştır.²⁰⁵

Kökünü Roma'ya dayanan delictum publicum (kamusal suç) kavramı, kendisini ilk olarak "perduellio" olarak adlandırılan vatana ihanet suçlarıyla sınırlı olarak göstermiştir. *Perduellis*(düşman) ve *bellum*(savaş) kelimelerinden türeyen *perduellio* suçları, Romalılara karşı silahlanmak, düşmanla işbirliği içinde bulunmak ve askerden kaçmak gibi eylemleri içeren kamusal bir suç grubu olarak değerlendirilmiş ve devlet tarafından ağır yaptırımlarla karşılanmıştır.²⁰⁶ Bunun yanında toplumun ahlakını korumayı görev edinen devlet; düşkünlüğü, büyücülüğü, zimmeti, tefeciliği vb. suçları da "perduellio" kapsamında değerlendirmiştir.²⁰⁷

Kuruluş dönemine bakıldığında Roma İmparatorluğu, o topraklar üzerinde yaşayan ailelerin birliğini içeren federatif karakterli bir siyasi yapı olarak göze çarpmaktadır. Bu yapı içinde ailenin bütünlüğü, devletin bütünlüğü açısından hayati görülmüş; ailenin başı

²⁰⁵ Bireysel adaletten devlet eliyle adaletin sağlanmasına geçiş noktasında ortak mülkiyet anlayışının yerini bireysel mülkiyete bırakması da etkili olmuştur. SELÇUK, **Suç Hukuku Doğmatığı ve/ya Grameri, III.Kitap: Suç Politikası**, s.49

²⁰⁶ Romalılara karşı silahlanmak, düşmanla işbirliği içinde bulunmak ve askerden kaçmak gibi eylemler perduellio kapsamında vatana ihanet suçu olarak değerlendirilmiştir. Roma döneminde devlete karşı işlenen suçlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. GÜRTEN, Kadir, "Roma'da Devlete Karşı İşlenen Bazı Suçlar ve Cezaları", Ankara Barosu Dergisi, C.75, S.3, 2017, s.53-79

²⁰⁷ VON BAR, **A History of Continental Criminal Law**, s.16

olan pater familias'ın²⁰⁸ otoritesine karşı işlenen bir suç, devlete ihanet etmekle eşdeğer tutulmuştur.²⁰⁹ Perduellio yani Roma'da vatana ihanet suçları da temelde bu patriarkal eğilimden türemiştir. Aile içi çatışma hali, ailelerin bileşiminden teşkil edilen devlette yöneten-yönetilen ilişkisine yansımış; aile içindeki pater familias otoritesi, siyasi yapının nüfuz alanının genişlemesi ve geçirdiği dönüşümle birlikte vatana karşı işlenen kötülüklerin cezalandırıldığı kanuni düzenlemelere izafe edilerek devlet tarafından cezalandırılmaya layık görülen vatana ihanet suçları ortaya çıkmıştır.²¹⁰

Roma'da işlenen perduellio suçlarına karşı uzun bir süre ölüm cezasına hükmedilmiş; sonraki dönemlerde ise failin sürgün edilmesi, para cezasına çarptırılması, öldükten sonra gömülmemesi, devlet tarafından malvarlığına el konulması gibi alternatif yaptırımlara yönelinmiştir.²¹¹ Yaptırımların belirlenmesinde kralın takdiri etkili olmuş, kralın bedeninde vücut bulan dönemin devleti izlediği suç siyaseti uyarınca kamusal nitelikteki suçlara uyguladığı yaptırımın türünü ve mahiyetini belirlemiştir.

3.1.2.1.2. Lese Majeste

Roma'da *lese majeste* başlığı altında imparatora ve devlete karşı suçlar düzenlenmiştir.²¹² Devlet, elle tutulan ve belli tanımı olan bir dış varlık değildir ama aynı anda her yerde olabilecek şekilde tasarlanmıştır. Bu devlet tanımlamasından hareketle, vatana ihanet de belirsiz bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Devlet ile onu yönetenler, mutlak güç

²⁰⁸ Pater familias, Roma'da aile reisi statüsüne sahip bireyleri ifade etmek için kullanılmış bir kavramdır. O dönemde eş, çocuklar ve köleler üzerinde mutlak otorite sahipliğine denk gelen bu statü, pater familias'a otoritesi altında bulunan kişileri cezalandırma yetkisi de tanımıştır. **A.e.** s.23

²⁰⁹ ARSLAN, Uğur, "**Vatana İhanet Kavramı ve Suçu**", Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.4, S.1, 2021, s.54

²¹⁰ Özek'e göre Roma'da devlete karşı suçların çıkış noktası, sınıflı toplumdaki patrici-pleb çatışması bağlamında egemen durumdaki patricilerin konumlarını sağlamlaştırma ihtiyacı olmuştur. Dönemin toprak üzerinden tanımlanan ekonomik ilişkilerini barındıran devlet, var olan sınıfsal çelişkileri giderebilmek adına, toplumun fertleri tarafından ifa edilen birtakım eylemleri kendisine karşı işlenmiş addederek cezalandırmıştır. ÖZEK, Çetin, **Devlet Başkanına Karşı Suçlar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s.14-15

²¹¹ GÜRTEN, **Roma'da Devlete Karşı İşlenen Bazı Suçlar ve Cezaları**, s.75

²¹² Siyasal suç tanımının genişlediği bu dönemde hem devlete karşı ihanet ve ayaklanma niteliğindeki eylemler, hem de imparatora yöneltilen maddi ve manevi saldırılar cezalandırmaya konu edilmiştir. Devlet ile ona egemen imparatoru özdeşleştiren dönemin zihniyetinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan bu cezai düzenlemeler, zaman içinde etki alanını genişleterek hem devlete hem de devletin dünyevi yansımaları olarak imparatorun kişiliğine hukuk düzeni üzerinden kutsiyet atfeder hale gelmiştir. BAYRAKTAR, Köksal, **Siyasal Suç**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s.7

sahibidir ve bu mutlak gücün muhafazası için gerek içerideki gerek ise dışarıdaki otorite ceza hukukunun da yardımıyla sağlanmak istenmiştir. Bu otoritenin sağlanması uğruna devlet eliyle işlenen cinayetler de *lese majeste* suçlamalarının ardına gizlenmiştir.²¹³

O dönemde Hristiyanlara uygulanan baskı ve zulmün de *lese majeste* cezalandırmalarıyla bir ilişkisi söz konusudur. Dini kendi kazanımları için bir araç olarak kullanan yönetenler, başka dinlerin ülke içinde yayılmasına kayıtsız kalamamıştır. Roma’da, dönemin genel ruhunun aksine, ortaya çıkan yeni inanç ve tarikatlara doğrudan zulmedilmemiş ancak ahlak açısından yıkıcı veya genel olarak tehlikeli görülen bir durum ortaya çıktığında bir baskı aygıtı olarak yargılama yoluna başvurulmuştur. Böyle bir ortamda Hristiyanlar, toplumdaki gelenekçi insanların ve daha da önemlisi yöneticilerin şüphe ve nefretini çekmiştir. Buna sebep olarak, kendilerini diğer vatandaşlardan ayırarak halk festivallerine katılmamaları, yerel tanrılara ibadet etmemeleri ve en önemlisi imparatorun tanrısal yetkilerini reddetmeleri gösterilebilecektir. Hristiyanlar zaman içerisinde belli bir destek kazanmıştır ve bu desteğin kırılması adına batıl inançlar gibi suçlamalarla “*publici hoster*²¹⁴” haline getirilerek yargılamaya tabi tutulmuşlardır.²¹⁵

Lese majeste suçlamasının bir diğer önemli boyutu da cezalandırmada gözetilen sınıf ayırımına ilişkindir. Normal şartlarda gerek kamusal gerek ise özel nitelikli suçlamalar bakımından sınıf farklılıklarına göre muamele edilmiş; yüksek zümre için en ağır olarak sürgün gibi cezalar öngörülürken, düşük zümredeki suçlulara ölüm ve bedensel ceza gibi ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak suçun niteliği “*lese majeste*” yani imparatora ve imparatorluğa karşı olduğunda söz konusu bu ayırım ortadan kalkmış ve bu suça sebebiyet veren ağır durumlarda fail bakımından genellikle ölüm cezası öngörülmüştür.²¹⁶

3.1.3. Antik Cermen’de Suça Yaklaşım

İlkel Cermen Ceza Hukukuna göre ise suçlu, ya bireyin ya da toplumun düşmanıdır. Ancak özellikle topluma karşı suçlarda kamu cezası fikri ön plana çıkmıştır. Cinayet gibi

²¹³ VON BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s.41-42

²¹⁴ (Latince) “Toplum Düşmanı”

²¹⁵ VON BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s.43-44

²¹⁶ *A.e.*, s.46

suçlarda bireysel öç ön plandayken, vatana ihanet ya da düşman tarafa geçme gibi suçlar devlet tarafından cezalandırma konusu yapılmıştır.²¹⁷

Bireysel suçlar bakımından tarafların uzlaşması ve bu uzlaşmanın edimi olarak suçlu tarafından barış parası denilen bir ödemede bulunulması yaygın olarak görülmüştür. Böyle bir anlaşmanın sağlanamaması halinde ise suçlu, yargı eliyle karşı tarafa teslim edilerek cezalandırma hakkı onlara tanınabilmiştir. Bunun nedeni, krala ve topluma karşı yöneltilmeyen suçların genel barışın ihlali olarak görülmemesidir. Yalnızca özel bir barış ilişkisinin ihlali söz konusudur ve bu da özel suçlara sebebiyet vermektedir. Bu dönemde en çok önem verilen özel suçlar olarak cinayet, bireysel yaralanma ve mülkiyetin ihlali suçları sayılabilecektir.²¹⁸

Merovenjler döneminde; Hristiyan düşüncenin etkisindeki güçlü krallık kendisini adaletin yüce koruyucusu olarak görmüş, saldırı öncelikle bireyleri hedef almış ve kral ya da topluma herhangi bir tehditte bulunulmamış olsa bile işlenen suçu kendi otoritesinin ihlali saymıştır. Bu dönemde hırsızlık ve ensest ilişki gibi suçlar bakımından ölüm cezası öngörülmüş, yalancı şahitlik suçuna karşılık ise el kesme yaptırımını uygulanabilmiştir. (Ancak para ödeyerek bu cezadan kurtulmak mümkün olmuştur.) Daha sonra başa geçen Karolenj hanedanı döneminde ise krallar tarafından keyfi uygulamalarda bulunulsa da daha hafif suçlar için daha hafif ancak “harmiscara” denen küçük düşürücü cezalar öngörülmüştür.²¹⁹

İlkel Cermen Ceza Hukuku’na, kamu cezalarından daha da etkili olarak “bannus regius” yani kraliyet yasağı kavramı eklenmiştir. Roma Hukuku’nda düzenlenen “lese majeste” suçlarıyla benzerlik gösteren bu tür suçlara karşılık ciddi anlamda ağır para cezaları öngörülmüş ve cezaların ödenmemesi halinde bu durum da ağır cezayı gerektiren ayrı bir suça vücut vermiştir.²²⁰

---

²¹⁷ A.e., s.57-58

²¹⁸ A.e., s.60-61

²¹⁹ A.e., s.71-72

²²⁰ A.e., s.73-74

3.1.4. Orta Çağ'da Suça Yaklaşım

3.1.4.1. Orta Çağ Avrupası Barış Hareketleri

Modern devletlerde barış, genel kabul gören ve devlet güvencesi altına alınmış bir statüdür. Buna karşılık odağımızı Orta Çağ'a çevirdiğimizde aynı tespiti yapabilmek oldukça güçtür.²²¹ Günümüzde olağan durum görülen şiddetsizlik hali, Orta Çağ Avrupası için imtiyazlı ya da olağanüstü durumlara özgü bir tavır olarak kabul edilmiştir. Gerek şahıslar, gerek gruplar, gerek ise toplumlar arası süregelen çatışmaların arasında kamusal bir düzenin inşa edilebilmesi için gerekli olan barış statüsünü sağlamak adına çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Genellikle hususi, ilahi ya da yurt genelini kapsan çeşitli düzenlemelerle tezahür eden barış hareketleri, kamusal düzeyde suça yaklaşım ve suç kavramının anlamlandırılması noktasında tarihsel bir yol gösterici olarak ele alınabilecektir.²²²

O dönemde görülen uygulamalardan en yaygını *pax domus* (hane barışı) olarak adlandırılan barış hareketidir. Devlet içindeki barışın sağlanmasını haneden başlatma düşüncesine sahip bu hareketle, dışarıdan gelebilecek bir şiddete karşı hane halkının ve hatta şiddet anında hanede ziyaretçi olarak bulunan kimselerin korunması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde; pazar yeri ve panayırıldaki mübadele ilişkisinin devamlılığına ilişkin düzenlenen ya da toplum içinde ruhban sınıfının korunmasını amaçlayan barış hareketlerinden söz edilebileceği gibi kralın emri ya da onayıyla hayata geçen hususi barış statülerine de rastlanmıştır.²²³

---

²²¹ Pasukanis, hukuksal ilişkilerin doğasında barış halinin varsayılan bir durum olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, hukuk ve hukuk düzeni kavramları bir tutularak hukuksal ilişki kavramına doğuştan “örgütlenmiş ve iyi düzenlenmiş” bir içerik atfedilerek kavramların tarihsel süreç içindeki dönüşümleri göz ardı edilmektedir. Soyut bir hukuki perspektifte düşünülenin aksine barış statüsünün varlığından, hukuksal gelişim sürecinin başında söz edilemeyecektir. Düşünürü göre bu statünün ihtiyaç haline gelmesi ise mübadele ilişkilerinin yaygınlaşmasına paralel bir sürecin sonucudur. PASUKANIS, **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, s.137-138

²²² OZANSÜ, Mehmet Cemil, **Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014, s.171

²²³ A.e. s.175

Papalığın önderliğinde gerçekleştirilen dönemin ilahi barış hareketleri, *treuga*²²⁴ adı verilen anlaşmalarla bağitlanmış, genelde yılın belli zamanlarını kapsayan ve aforoz gibi dinsel cezalarla karşılık verilen “tanrı barışları” uygulanmıştır. Genel olarak *faidus* adı verilen kan gütme saikinin önüne geçmeyi hedefleyen ilahi barış hareketleri, ilan edilen tanrı barışının sürdürülebilmesi adına yalnızca dini ya da dünyevi iktidar erklerini yetkili kılmamış, tüm topluma olası bir ihlali bastırma noktasında hareket alanı tanınmıştır.²²⁵

Ortaçağ’a değin saldırıya uğrayan kişilere kendi öcünü alması açısından tanınan bir hak olarak kabul edilen *faidus* kavramının içeriği; bu dönemden moderniteye uzanan gelişim sürecinde, mülki egemenliğin bir tezahürü olarak yükselen devlet aygıtıyla birlikte, herkes adına ve kamu yararı için engellenmesi gereken gayrimeşru eylemlerin yani suçların muhatabı olarak bireyin yerini devletin aldığı bir zihniyet değişimiyle yeniden şekillenmiştir. Tebaasının gasp edilen hakkına ilişkin *faidus*’u kendi eliyle yürütmek ve yeni ihlallerin önüne set çekmek isteyen devlet, bunu dünyevileştirdiği hukuk düzeniyle sağlamayı amaçlamıştır. Tanrı önünde barışa dair yemin verdirmeye usulünün getirilmesiyle barışın korunmasına dair tüm toplumun muhatabı olduğu bir sözleşme düzenlenmiş; barışı ihlal eden yani suç işleyen kişiler sözleşmeye aykırı davrandıkları gerekçesiyle devlet eliyle cezalandırılabilmiştir.²²⁶

²²⁴ Bu anlaşmaların başlıklandırılmasında barış anlamına gelen *pax* kelimesi yerine ateşkes anlamına gelen *treuga* kelimesi kullanılmıştır. O dönemde *pax* genelde kalıcı barışlara, *treuga* ise belirli bir zaman dilimiyle sınırlı barış hallerine karşılık gelecek bir anlama sahiptir **a.e.** s.177

²²⁵ Köln Kilise Bölgesi için düzenlenen 1083 tarihli Tanrı Barış’ında “*Mukaddes barışın ihlalcilerine yukarıda anılan cezaları tatbik etmek sadece kontların, memurların veya iktidar sahiplerinin inhisarında değil tüm halkın müşterek kudretindedir. Cezalandırırken itinayla hareket edip nefret ve dostluk veya adalete denk düşmeyen sair sebeplerin ortaya çıkmasına izin verilmemeli, saklanabilen suçları dahi saklamayarak bunları hevesle alenileştirmelidir. Yakalanan suçluları serbest bırakmak için asla para kabul edilmemeli veya suçlulara yataklık yapmaya çalışılmamalıdır; zira bunu yapan kendi ruhunu yargılayacak tahammül edilmez bir mahkemeyi davet etmiş olacaktır. Tüm müminler unutmamalıdır ki, bu barış insanlarla değil Tanrıyla ahdedilmiştir ve bu nedenle katiyetle tatbik edilecektir.*” İfadelerine yer verilmiştir. Kanaatimizce barış metninde yer alan bu ifadeler yalnızca dinsel bir kural ve müeyyide sistemi olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda Orta Çağ’ın barış ihlali olarak değerlendirildiği suç kavramının kamusal niteliğine ayna tutan bir uygulama olarak da ele alınmalıdır. İlgili barış metninin çevirisi için bkz. **A.e.** s.139-141

²²⁶ Cezalandırma anlamında herkese eşit muamele uygulama prensibini benimsemesi ve barışın korunması adına kendini sınıflar üstü bir yere konumlandırması bakımından gelişen süreç, “mutlak” devletin ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilecektir. Bu devlet yapısı içerisinde, giderek gücünü kaybeden feodalizme karşı yükselen burjuvazinin talepleri meşru bir zemine yayılıp devlet politikası halini alacak ve eski dönemin cezalandırma erklerinden biri olan feodal güçler, hukukun üstünlüğü ilkesi altında kriminalize edilerek bastırılacaktır. **A.e.** s.178-182

Tüm bunların ışığında barış hareketleri, şiddete karşı hukuki bir set çekmeyi hedefleyen ve bu doğrultuda düzenlemeler içeren çabalar bütünü olarak ifade edilebilir. Devletin bir siyasi yapı olarak toplumda etkinliğini hissettirmesiyle paralel olarak kişilerin birbirlerinden intikam almasının önüne geçmek ve şiddetin muhatabı olarak failin karşısına devleti koymak amaçlanmıştır. Şiddeti engelleme noktasında barış üzerine yemin verdirmek, olası bir barış bozucu şiddet eylemine karşı devlete müdahil olma hakkı tanımış; toplumda yer alan bireylerin verdiği bu yeminler onları ortak bir hukuk düzenine tabi hale getirmiştir. Bu bağlamda barış hareketleri, şiddet eylemlerinin yani suçların kamusal niteliğini ortaya koyması açısından da büyük öneme sahiptir.

3.1.4.2. Orta Çağ Ceza Adaleti Anlayışının Dışsallığı: Azap ve İşkence

Genel statü olarak çatışma ve kargaşanın hüküm sürdüğü Orta Çağ'da, otoriteyi sağlamak adına ceza hukuku önemli bir araç olarak öne çıkmıştır. Dönemin ceza hukuku anlayışında işlenen suç, failin eylemiyle neden olduğu zarar ve ihlal ettiği kural için cezalandırılmakla birlikte, öncelikle kuralı koyan iradeye karşı bir tepki olarak kabul edildiğinden ceza yaptırımıyla karşılanmıştır.²²⁷ Dönemin dini ve dünyevi iktidarlarına karşılık gelen kilise ve devlet, cezalandırma yetkisini elinde tutan ve infazları gerçekleştiren başlıca kurumlardır.

Orta Çağ'da işkence ve azapla özdeşleştirilen kurumların başında kuşkusuz dönemin kilise yapılanması gelmektedir. İşlenen suçu tanrıya karşı bir hareket olarak ele alan ve tanrının öfkesini yatıştırıp kutsal toprağı arındırma saikiyle cezalandırma yoluna giden kilise, gerek kişilere yapılan suçlamaların mahiyeti gerek ise hem yargılama hem de infaz sürecinde başvurulan yöntemler nedeniyle döneminde kötü bir üne sahiptir. Hristiyan inancının toplumda iyiden iyiye karşılık bulduğu ve bundan aldığı yetkiyle dünyevi alandaki baskısını artırdığı dönemde kilisenin baskı aygıtı olarak karşımıza engizisyon kurumu çıkmaktadır. Latince "araştırmak, soruşturmak" anlamına gelen *inquirō*

²²⁷ FOUCAULT, Michel, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s.58

kelimesinden türetilen engizisyon, kilise tarafından sapkın addedilen düşüncelerle eylemleri soruşturma ve cezalandırma görevini üstlenmiştir.²²⁸

Engizisyon soruşturmalarının genel mantığı, suçlanan kişiye işlediği iddia edilen sapkınlığı itiraf ettirmeye dayanmıştır. Bu çerçevede suç ikrarını elde edebilmek için işkenceye dayalı sorgu usullerine başvurmaktan geri durulmamış; gerek fiziksel şiddetle gerek ise isnat edilen suça ilişkin elde delillerin bulunduğu dair söylemlerle suçlanan kişinin ikrarda bulunup mahkum edilmesinin önü açılmıştır.²²⁹ Ölüme mahkum edilen sanıkların cezası, kamuya açık meydanlarda infaz edilmiş; edilen duaların ve engizisyonu yücelten vaazların ardından sanıklar burada darağacında, yakılarak ya da başka şekillerde idam edilmiştir.²³⁰

Devletin merkezileşmesine giden süreçte, kilisenin tasarladığı engizisyon usulüne benzer şekilde dünyevi iktidar sahipleri de fiziksel yaptırım gerektiren suçlar bakımından kamuya açık bir cezalandırma sistemini benimsemiştir. İşlenen suçla ihlal edilen yasaya karşı o yasayı tesis eden egemen tarafından karşılık verme amacı güdülmüş; bir ayin havasına büründürülen kamusal infaz törenlerinde mahkuma çektirilen azap²³¹ yoluyla egemenin üstünlüğü feodal yapılanmalar ve toplum nezdinde pekiştirilmiştir.²³²

Gerçekleştirilen ceza ayinlerinde toplumun konumlandırıldığı yer de dikkat çekicidir. Mahkumun infazı özellikle kamusal meydanlarda gerçekleştirilerek topluma bu cezalandırma anına tanık olma hakkı tanınmıştır. Bu hak kimi zaman tanıklık etmenin

²²⁸ AĞAOĞULLARI, v.d., **Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler**, s.216

²²⁹ SCOTT, George Ryley, **İşkencenin Tarihi**, Çev. Hamide Koyukan, Ankara, Dost Kitabevi, 2001, s.83

²³⁰ Engizisyon tarafından ölüm cezasına çarptırılan sanıkların infaz merasimi, Latince iman yasası anlamına gelen “*auto da fe*” olarak adlandırılmıştır. Sanığın tutsaklıktan kurtuluşu olarak da değerlendirilen bu merasimler, yalnızca pazar günleri tertip edilmiş ve kamusal bir infaz gerçekleştirmenin yanı sıra halkın bir araya gelme şansı elde etmesine vesile olması nedeniyle de önemsenmiştir. **A.e.** s.87-89

²³¹ Azap; kavramsal olarak “acı veren bedeni ceza” olarak açıklansa da onu sıradan bir fiziksellikten ayıran, sistematik ve planlı bir acı çektirme özüne sahip olmasıdır. Bu sebeple cezalandırılan tarafından mahkuma çektirilen azap, sona erme anında hayatın binlerce ölüme bölünerek mahkumun seçkin bir ızdırapla karşı karşıya bırakılması olarak ifade edilmiştir. Mahkuma uygulanan azabın iki temel özelliği bulunmaktadır: Öncelikle azap çektirme yaptırımı, mahkumla herhangi bir uzlaşma olmaksızın onu işlediği suç nedeniyle lekemeye yöneliktir. İkinci olarak ise mahkuma çektirilen azap, görünür olmalı ve işlenen suç sonrası adaletin yeniden tesis edildiğini topluma işaret etmelidir. Tüm bunlardan hareketle, bu dönemde suçlanan kişilere uygulanan cezaların vahşet içermesinin yanında, cezaların infazının bir nümayişe çevrilmesi de - genellikle- toplumda kabul gören bir alışkanlığa dönüştüğü söylenebilecektir. FOUCAULT, **Hapishanenin Doğuşu**, s.41-42

²³² **A.e.** s.60

ötesine geçmiş, infaz edilmeden önce teşhir olması adına kalabalığın arasında dolaştırılan mahkuma hakaret ederek ya da saldırarak meydandaki ahali de bu azap sürecinin bir parçası olmuştur.²³³ Diğer yandan ise uygulanan her ağır ceza, beraberinde toplumun içinden yükselebilecek bir isyan riskini barındırmıştır. Bir kişinin haksız yere suçlanması ya da kişi hakkında öngörülen cezanın, suç ile kıyaslandığında orantısız bir ağırlık içermesi nedeniyle bazı infazların icrasına tepki gösterilmiş; toplumun tepkisi mahkumu celladın elinden kurtarmak, mahkumun affını sağlamak, yargıçlara ya da cellatlara karşı ayaklanmak biçimlerinde dışsallaşmıştır. Bu durumların önüne geçebilmek adına alınan önlem; işlediği suç karşısında kişiye çektirilecek azabın şeklini, uzunluğunu, ağırlığını ve diğer niteliklerini bir düzenlemeyle suçun işlenmesinden önce detaylı şekilde ortaya koymak olmuştur.²³⁴ Bu düzenlemeler, o dönemde hala istisnai olarak ve yalnızca olası isyanların önüne geçmek adına yapılmış olsa da, sonraki dönemlerde ceza hukukunda etkin olacak kanunilik ve hukuki öngörülebilirlik ilkelerinin ruhunu taşıyan yasama faaliyetleri olarak kabul edilebilecektir.

İşlenen suç karşısında faillere verilen cezalar ve bu cezaların infaz biçimleri açıkça göstermektedir ki; Orta Çağ düşüncesindeki hakim ceza adaleti anlayışı, suç fiiliyle meydana gelen ihlal karşısında adaleti sağlamaktan ziyade egemenin gücünü topluma karşı dışavurmasını sağlamayı önclemiştir. Büyük bir gösterişe sahne olan bu “azap çektirme ayinleri”nin gerçekleştirilmesiyle beraber egemen temsili kamusallığını pekiştirmiştir. Modern dönemle birlikte bu anlayış, dönemin düşünürleri tarafından yoğun bir şekilde eleştirilecek; yeni kamusalılıkta şekillenen hak temelli hukukla beraber cezalar daha insancıl hale getirilerek ceza adaleti anlayışı dönüştürülecektir.

3.1.5. Modern Hukuk Devleti Perspektifinde Ceza Hukuku

Modern dönem öncesi toplumlarda, suçu statü ya da akrabalık gibi sosyal ilişkilerle bağdaştırılarak değerlendirilen ve soyut bir suç tanımıyla bağdaşmayacak şekilde fail ile mağdurun sosyal statülerini göz önünde bulundurarak yaptırım uygulamayı esas alan bir ceza siyaseti hakimdir. Bu minvalde ilerleyen statü temelli ceza hukukundan hukukun

---

²³³ A.e. s.71-72

²³⁴ A.e. s.73-74

üstünlüğünü ve hak temelini esas alan ceza hukukuna geçiş ise 18. yüzyılın sonlarında yaşanmıştır. Bu dönemde söylemleriyle etkili olan Beccaria'nın yaklaşımı; suç ve cezada kanunilik ilkesine riayet edilmesi, cezaların daha ılımlı olması, işkence gibi insanlık dışı ve keyfi muamelelerin ortadan kaldırılması ve cezaların suç ile orantılı olması üzerine gelişmiştir.²³⁵ Beccaria hakimlik görevini ise “yurttaşların eylemlerini incelemek ve bunların konulan yasalara aykırı olup olmadığına karar verme”ye indirgemıştır. Bu söylem esasen suçun, failin tüm niteliklerinden arı olarak ele alınmasını destekleyen bir düşüncenin ürünüdür.²³⁶

Orta Çağ'ın ilahi bir kaynağa dayandırılan ve suçu işlenen bir günah olarak kabul eden ceza hukuku anlayışına karşı çıkan Beccaria, egemenliğin kaynağının sekülerleşmesine bağlı olarak egemenin cezalandırma erkini de dünyevi bir zemine oturtmuştur. Bu yeni anlayışta cezaya layık bir fiil icra eden kişi, artık günahkar değil toplumsal sözleşmeye uymayan bir bireydir. Beccaria'nın ceza hukukuna yaklaşımında fail ve mağdur ilişkisi, toplumsal sözleşme üzerinden kurulmuş; cezalandırmada göz önünde bulundurulacak failin amacının ya da işlediği günahın büyüklüğü ölçütü yerini topluma verilen zarar ölçütüne bırakmıştır. Toplumun her bir ferдинin taraf olduğu kabul edilen toplumsal sözleşmeyle herkesin özgürlük ve güvenliğini teminatı altına alan devlet, toplumsal düzenin korunması ve bireylerin haklarına karşı gelebilecek tehditlerin savuşturulması noktasında ceza hukukuna başvurmuştur. İşte aydınlanma sonrası dönemin ceza hukukuna ruhunu veren anlayış böyle özetlenebilecektir.²³⁷

²³⁵ Egemenliğin ve onun yasama gücünden doğan kanunların “her bireyin özel özgürlüğünün küçük parçalarının yalnızca bir toplamı” olduğunu ifade eden Beccaria, buna paralel olarak toplumda ortaya çıkan genel iradenin de temsil gücünü bireylerin tümünün iradelerinin birleşimine karşılık gelmesinden aldığını belirtmiştir. Bu kümülatif iradenin, işlenen bir suça karşılık toplumun içinden birinin öldürülmesiyle sonuçlanacak bir yaptırıma cevaz vermeyeceğini; dolayısıyla ölüm cezasının hukuksal bir temelden yoksun olduğunu söyleyen düşünür, iki gerekçe bakımından düşüncesine şerh düşmüştür. İlk olarak; faile özgürlüğünü kısıtlayacak bir yaptırım uygulanmasına karşın hala toplumun ve devletin güvenliği sağlanamıyorsa, bu kişi bakımından ölüm cezasına bir zorunluluk olarak başvurulabilecektir. İkinci olarak ise; failin varlığı, otoriteyi sarsacak ve toplumda isyana yol açacak bir nitelik taşımaktaysa yine ölüm cezasının uygulanması zorunlu kabul edilebilecektir. Parçayı bütüne, bireyi devlete karşı önceleyen düşüncesine karşın Beccaria'nın ölüm cezası bakımından istisna kabul ettiği haller, esasında kamusal alanın muhafazasını sağlamaya yöneliktir ve söylemle biçimi değişse de suç kavramının sahip olduğu kamusal alanı işaret etmektedir. BECCARIA, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, s.135-136

²³⁶ LEA, John, **Crime and Modernity: Continuities in Left Realist Criminology**, London, Thousand Oaks and New Delhi, Sage Publications, 2002, s.32

²³⁷ AKSOY RETORNAZ, Emine Eylem, “**Beccaria'nın Hapis Cezasına Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme**”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.112, 2014, s.96

Kriminalize etme eyleminin soyutlaştırılması; hukukun üstünlüğünün benimsenmesi ve statüye dayalı ayrımlardan uzaklaşarak hak temelli bir ceza hukukunun etkin kılınması sebebiyle ilk bakışta olumlu bir kazanım olarak kabul edilse de bu eylemi dönemin hakim ideolojisinden ve iktidar pratiklerinden bağımsız görmek mümkün değildir. Toplumsal iktidar ilişkileri ekseninde hukuk, ideolojiye bağlı olarak şekillenmekte; ideolojinin hukuka izafe edilmesi ise devlet eliyle gerçekleştirilmektedir.²³⁸

Yurttaşların haklarına ancak yasaların verdiği yetki çerçevesinde müdahale edebilen, işlem ve eylemlerinde öngörülebilir olan, yargısal denetimine imkan tanınan, yani özetle kendisini hukukla sınırlayan bir devlet modellemesi; önceki dönemlerin baskıcı ve kendisini hayatın herhangi bir alanında herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan gasp ya da şiddet yoluyla gösteren devlet örneğiyle kıyaslandığında, toplumsal bir kazanım ve tercih edilebilir bir siyasi yapı olarak görülebilecektir. Diğer yandan, devleti yasaya tabi bir aygıtı indirgeyen bu anlayış beraberinde egemene gerçek ideolojisini gizleyebileceği bir alan açmaktadır. Devletin ve devlet üzerinden hakim ideolojinin varlık koşullarını muhafaza edebilmek adına sahip olduğu güç yerli yerinde durmaktadır. Üstelik önceki dönemlerde egemenin iradesine bağlı olarak uygulanan baskı, artık kendisine cevaz veren bir norm üzerinden meşru olarak icra edilmektedir.²³⁹

3.1.6. Modern Devletle Birlikte Yeniden Üretilen Zor Kavramı

Burjuvazinin egemenliğinde yükselen kapitalizmin ve mülkiyet anlayışının toplumdaki yansımalarından biri de pazar ilişkileri doğrultusunda dönüşen toplumsal ilişkiler noktasında görülmüştür. Kapitalist mübadele sürecinde irade sahibi ve özerk özneler olarak birbirleriyle ilişkiye giren bireyler pazarın kendine has kuralları çerçevesinde hareket alanlarını belirlerken, geleneksel otorite anlayışına tezat oluşturan bu durum devletin mecburi dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Burjuva hegemonyasına bağlı kamusal alanda üretilen talepler doğrultusunda sermaye birikim sürecinin varlık koşullarını sağlayabilmek adına devlet, elinde bulundurduğu “zor” gücünün içeriğini ve

²³⁸ ÖZDEMİR, Ali Murat, **Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, s.177

²³⁹ SANCAR, Mithat, **“Devlet Aklı” Kısılacında Hukuk Devleti**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.44-45

kullanımını yeniden belirleme yoluna gitmiştir. Bu dönem itibariyle ceza hukukunun dönüşümü de bu kamusalılık üzerinden okunabilecektir.

Zor kavramı; bir kişiden başka bir kişiye yönelen, şiddet içerikli buyruk olarak tanımlanabilecektir.²⁴⁰ Modern döneme değin içeriği ve şiddeti karşısındaki muhatabına göre belirlenen bu buyruk, soyut ve genel nitelikten yoksun olması sebebiyle topluma hakim ideolojiyle şekillenen ilişkilerle uyumlu değildir. Önceki bölümlerde de üzerinde durduğumuz hak temelli ve hukukun üstünlüğünü esas alan anlayış, işte bu noktada “zor”u da burjuva kamusalılığında yeniden üretmiştir.

Siyasal(kamusal) alan ile ekonomik(özel) alanın ayrı konumlandırıldığı kapitalist düzende, ekonomik zor ve ekonomi dışı(siyasal) zor da birbirinden ayrı iki kavram olarak sunulmuştur. Ancak bu ayrımın yalnızca biçimsel bir nitelik taşıdığı ve içsel olarak iki kavram arasında bir birliktelik olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu iki alanın yaşam şartları diğerine bağlı olarak devam etmekte ve ekonomik zor ile ekonomi dışı zorun yeniden üretimi karşılıklı olarak sağlanmaktadır.²⁴¹

Feodal toplum ve öncesinde ekonomik zor ve ekonomi dışı zor baskı unsurları birlikte yer alırken, kapitalist toplumsal biçimde ise siyasi/hukuki alan ekonomik alanın dışında bırakılarak -biçimsel olarak- ekonomik ve ekonomi dışı zor baskı unsurları birbirlerinden ayrı konumlandırılmıştır. Prekapitalist dönemde ticaretin işlerliği, ekonomi dışı zora dayalı olarak düzenlenmekte ve gerçekleştirilmektedir. Bu durumun somut yansıması olarak ticaret yollarının denetimi ve askeri kontrol mekanizmaları örnek verilebilecektir. Kapitalist döneme gelindiğinde ise, üretim araçlarından yoksun bir sınıfın varlığıyla beraber ekonomi dışı zorun “somut” bir baskı unsuru olmaktan çıkarıldığı yeni bir toplumsal düzene geçilmiştir.²⁴²

²⁴⁰ PASUKANIS, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, s.147

²⁴¹ KINACI, Yusuf Ziya, *Kapitalizmde Ekonomi-Dışı Zorun Somutluklarından Biri Olarak Ceza Siyaseti (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2018, s.10; Siyasal alanın yani devletin ekonomik alanın dışında konumlandırılmasının, dönüşen üretim ilişkilerinin kurgusundan kaynaklandığını ifade eden Karahanoğulları; bu kurgunun, devletin toplumsal düzeni koruma ve üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlama noktasında siyasal zor aracılığıyla sürdürdüğü etkinliğinde bir değişime yol açmadığını belirtmiştir. KARAHANOGULLARI, *İdare Hukuku*, s.2

²⁴² TILLY, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, s.87-90

Her ne kadar kapitalist sınıfın sözleşme aracılığıyla işçiden talep ettikleri ekonomik alan içinde konumlandırıldığı için siyasi olarak algılanmasa da esasen, kapitalist ve üretici arasında bir zorlama ilişkisi ve yaptırım gücü içeren bu talepler açıkça siyasal nitelik taşımaktadır. Bu noktada karşımıza “siyasal olanın özelleşmesi” kavramı çıkmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinde toplumsal gerçekliğin bir kenara bırakılarak kapitalistler karşısında üretici konumunda bulunan sınıfın da “eşit ve özgür birey” olarak konumlandırılmaları, siyasal taleplerin ekonomik alan içinde eritilerek üretici üzerinde şeklen siyasetin dışında “saf ekonomik” bir tahakküm aracı yaratılması sonucunu doğurmuştur. Bu saf ekonomik olarak nitelendirilen baskı araçlarına işçinin işten çıkarılması, çalışılan fabrikanın kapatılması, ücret kesintisinde bulunulması gibi örnekler vermek mümkündür. Siyasetin dışında konumlandırılan bu saf ekonomik baskı araçlarının, önceki dönemlerde kullanılan siyasal-ekonomi dışı zor baskı unsurlarından daha etkili olduğu söylenebilecektir. Bu anlamda ekonomi dışı zorun konumu da tüm bu üretim ilişkileri zincirinin dışında değildir. Eski dönemde belirgin bir baskı aracı olarak üretimin ve ticaretin devamlılığını sağlayan ekonomi dışı zor, kapitalist dönemde ekonomik alanın işlerliğini güvence altına alan ve onu tamamlayan bir pozisyona geçmiştir.²⁴³

Bu bağlamda, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde ceza hukuku da ekonomik alanın tamamlayıcısı konumunda biçimsel siyasal alanın içinde değerlendirilmiştir. Merkezileşmiş devlet, üretim ilişkilerinin düzenlenmesi ve esasında sınıfsal konumların yeniden üretimi amacıyla cezalandırma yetkisine başvurmuş ve tahakküm ilişkilerine ilişkin düzenleyici görevini “son çare olarak” ceza hukuku aracılığıyla ifa etmiştir.

3.1.7. Kapitalist Üretim İlişkileri Çerçevesinde Ceza Hukukunun Dönüşümü ve Neoliberal Dönemin Ceza Hukukunda Rasyonel Birey

Suçun kamusal özünün modern görünümünde devlet, suç kontrolü olgusu üzerinden cezalandırmaya ilişkin politikalarını dışavurmuştur. Devlet suç kontrolüyle birlikte; hem sermaye birikim sürecinin karlı bir şekilde devinimini sürdürmesini, hem de otoritesini

---

²⁴³ KINACI, *Kapitalizmde Ekonomi-Dışı Zorun Somutluklarından Biri Olarak Ceza Siyaseti (Yüksek Lisans Tezi)*, s.57-58

sağlamayı amaçlamıştır.²⁴⁴ Ancak devletin suç olgusuna yaklaşımını şekillendiren kapitalist üretim ilişkileri statik bir yapıya sahip değildir; dolayısıyla birikim rejiminin değişen dinamikleri uyarınca dönemin düzenleme tercihleri de değişim göstermiştir.²⁴⁵

Burjuva hegemonyasının devlet üzerinde etkisini artırarak sürdürdüğü 18.yüzyıl itibariyle cezalandırmanın temeli, özdenetim ve burjuva mülkiyeti üzerinden tanımlanmıştır. İşlenen suça karşı cezalandırıcı olmaktan öte düzenleyici bir tepki gösterilmesini esas alan bu dönemin suç politikası; hapisane, akıl hastanesi, okul, fabrika gibi kuruluşların çoğaltılarak topluma ilişkin disiplin merkezleri olma saikiyle bu alanları ideolojik bir işleve büründürmüştür.²⁴⁶

18.yüzyıldan 19.yüzyıla geçiş sürecinde; mülkiyet hakkının ve bireyin bu hakkının korunmasını önceleyen anlayışın gelişmesiyle birlikte suçun tanımlanması bakımından daha soyutlaşmış bir ceza hukuku sistemi ile karşılaşmıştır. Buna karşılık, mülkiyet hakkının ceza hukukuna bir başka yansıması ise önceden suç sayılmayan ancak özellikle burjuva mülkiyeti bakımından tehdit oluşturabilecek eylemlerin bu dönemde cezalandırılmaya başlanması olmuştur. Bu eylemlerin cezalandırılmasının altında yatan temel sebeplerden biri de aslında bunların kapitalizmin ilerlemesine karşı bir direniş olarak algılanmasıdır. Toplumsal suç olarak adlandırılan bu eylemler bütünü, esasen köylü ve işçi sınıfı göz önünde bulundurarak yapılan düzenlemeler olmuş; burjuva egemenliğinin ceza hukukundaki baskı aygıtı işlevini yürüten toplumsal suçlarla birlikte eski dönemin aksine katiller, hırsızlar ve tecavüzcüler değil; kaçakçılar, sahteciler ve para tacirleri cezalandırmanın ilgi odağı haline gelmiştir.²⁴⁷

19.yüzyıldan 20.yüzyıla uzanan dönemde ise egemen ile toplum arasındaki çatışma kurumsallaşmıştır. Bu dönemde yönetim faaliyetlerinin amacı sosyal ve ekonomik süreçlerin korunması olarak belirlenmiştir. Hem sermaye piyasalarının kararlılığını koruma hem de emeğin dönüşümü adına egemenliğin demokratikleştirilmesi yoluna başvurulmuştur. Çatışma ve çelişkileri halen içinde barındıran devlet aygıtında, bir

²⁴⁴ LEA, *Crime and Modernity: Continuities in Left Realist Criminology*, s.24-25

²⁴⁵ ÖZDEMİR, *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, s.181

²⁴⁶ LEA, *Crime and Modernity: Continuities in Left Realist Criminology*, s.30-31

²⁴⁷ A.e., s.36

tarafından hukukun üstünlüğü ve hak temelli bir cezalandırma sistemi söz konusuysen; diğer yandan ise suç kontrolünün sınıf ve cinsiyet gözetilerek genişletilmesi ve kamusal düzeni sağlamak gerekçesiyle belli kesimler üzerinde baskının artırılması yoluna başvurulmuştur.²⁴⁸

Egemen burjuva toplumunun dışında örgütlenen ve kendi alternatif kamusal alanları üzerinden seslerini duyurabilmeleri kabil hale gelen işçi sınıfı, erken kapitalist dönemin dinamiklerini yeniden üretme noktasında devlet nezdinde bir krize yol açmıştır. 19.yüzyılın sonu itibarıyla Wagner'e göre modernizmin uğradığı bu ilk kriz, yeni bir istikrar ve düzen belirlenimini mecbur kılmıştır. Bu belirlenimin sonucunda ortaya çıkan "refah devleti" düşüncesini, "uzlaşma dayalı bir yapı" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Krize yol açan emek ve sermaye çatışmasının sonucunda, eski yerini yeniyeye bırakmış; kolektif çabaya dayalı bir uzlaşma sonucu yeni bir toplumsal düzen inşa edilmiştir.²⁴⁹

Siyasi yapının bu yeni belirlenimine karşılık gelen ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yaygınlaşan bir siyasi yaklaşım olarak refah devleti; izlediği ceza siyaseti bağlamında da farklı bir anlayışı temsil etmiştir. Klasik liberal sistemin "gece bekçisi" konumunda bulunan devlet aygıtı, refah devleti anlayışıyla beraber üretim sürecine müdahil olan ve vatandaşlarını sosyal haklar içeren politikalarla gözetip toplumsal yaşamı şekillendiren bir yapıya bürünmüş; dönemin faile yaklaşımı onu ıslah edip yeniden topluma kazandırma üzerine şekillenmiştir. Bu anlayışın neticesinde cezalar ödetici değil, ıslah edici bir niteliğe bürünmüştür.²⁵⁰

---

²⁴⁸ Bu döneme dair suçun marjinalleşmesi konusuna değinmek gerekirse; Lombroso'yla beraber teorik bir temele ulaşan pozitivist yaklaşım, kendisini sermaye birikim sürecinde özellikle işçi sınıfına yapılan baskıda somutlaştırmıştır. Teoride belirlenen suçlu insan kavramına göre, belli gruplar suç faaliyetlerine karışmaları açısından halihazırda tehlikelidir ve suçun önlenmesi adına bu kişi ya da gruplar hakkında belli güvenlik tedbirlerine başvurulmalıdır. İşte bu dönemde işçi sınıfı da bu teoriye dayanarak kriminalize edilmiş; tehlikeli kabul edilme gerekçeleri herhangi bir mantiki ve somut bir delile dayanmasa da uygulanan ceza ve tedbirlerle birlikte işçi sınıfı tarafından kapitalizmin sert etkilerine karşı gösterilen tepkiler bastırılmıştır. **A.e.** s.40-41

²⁴⁹ WAGNER, Peter, **Modernliğin Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.143-148

²⁵⁰ ÖZDEMİR, Ali Murat, KETİZMEN, Muammer(der), **Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2014, s.153

Refah devletiyle beraber elde edilen kazanımlar, işçi sınıfının mücadelesinin neticesi olarak görülmekle beraber, bu kazanımların egemen sınıfın hegemonya krizini aşmak adına verdiği birtakım ödünlerden ibaret olduğu ve refah devletinin uzun vadede işçi sınıfının aleyhine sonuç doğuran bir olgu olduğu değerlendirmelerine de rastlamak mümkündür²⁵¹. Yine de bu dilemmden bağımsız olarak, refah devleti anlayışı, toplumdaki sefaleti azaltma ve varolan eşitsizliği yumuşatma noktasında önemli politikalar üretmiştir. Ancak krizle başlamış olan bu dönem, yine bir krizle son bulmuş²⁵²; refah devleti anlayışı, yerini modern devletin karşı karşıya kaldığı ikinci bir kriz neticesinde “neoliberalizm” olarak ifade edilen ve günümüze değin sürececek olan ideolojiye bırakmıştır.

1980’lerden sonra yaşanan siyasal ve toplumsal değişmelerin yanı sıra “ekonomi ve sermayenin küreselleşmesi” sonucunda ortaya çıkan neoliberalizm; insan haysiyeti ve bireysel hürriyet ideallerini ‘medeniyetin merkezi değerleri’ durumuna getirme saikiyle sunulmuş, erken kapitalist dönemin “bırakınız yapsınlar” sözüyle özdeşleşen güvenlik devleti yerine müdahaleci devlet anlayışı hakim kılınmıştır.²⁵³ Bu yeni anlayışta neoliberal devlet, rekabet ilişkilerinin tam ortasında küresel bir piyasa aktörü olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda, toplumla piyasa arasında bir çelişki olması halinde piyasanın menfaatlerine üstünlük tanınmış, sermayenin uluslararasılaşmasıyla birlikte ülke içindeki üretim faaliyetlerine dahil olan dış kapitalistin gözetildiği regülasyonlar yapılmış ve refah devletindeki sosyal hakların doğal sahibi vatandaşlık anlayışından(sosyal vatandaş) bu hakları elde etmek için belirli yükümlülükleri yerine getirmesi gereken aktif vatandaşlık anlayışına dönülmüştür.²⁵⁴

²⁵¹ Collins; elde edilen kazanımların, dinamik bir işçi sınıfının örgütlenmesi bakımından sakınca teşkil ettiğini belirtmiştir. Ona göre refah devletinin öngördüğü sosyal ve ekonomik haklarla işçi sınıfının maruz kaldığı ekonomik krizin etkileri hafifletilmektedir ancak yalnızca “sınırlı bir bağımsızlık” sağlayan bu önlemler, üretim ilişkilerinin meydana getirdiği eşitsizliği gidermediği gibi kazanımların yarattığı yanılısamayla sınıf bilincinin oluşmasını da geciktirmiştir. COLLINS, **Markisizm ve Hukuk**, s.186-187

²⁵² 1974-1975 iktisadi krizinin yarattığı etki ve artan grev ve lokavt eylemleri olarak dışsallaşan üretim ilişkilerinin ve sermaye birikim sürecinin sonuna gelindiğine işaret etmiştir. WAGNER, **Modernliğin Sosyolojisi**, s.227-230

²⁵³ HARVEY, David, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, 2. Baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2015, s.72

²⁵⁴ KETİZMEN, Muammer, **Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalet: Türk Ceza Hukukunda Uzlaştırma**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022, s.74-77

Refah devletinin krizi ve neoliberalizm düşüncesinin etkin kılınmasıyla birlikte kaçınılmaz olarak bu dönemin eylem ve söyleminden yeşeren ceza hukuku anlayışında da dönüşüm meydana gelmiştir. İlk olarak, faili suça iten nedenler olarak görülen ekonomik, toplumsal ve psikolojik etmenler inceleme dışı bırakılmış; fail tarafından işlenen suçun onun rasyonel iradesinin bir sonucu olduğu anlayışı ceza hukukunda hakim kılınmıştır. Buna bağlı olarak; cezalandırmanın ıslah edici işleve sahip olması gerektiği düşüncesinden uzaklaşarak failin işlediği suça tepki olarak, ödetici ve yeniden suç işlemesini önleyici nitelikte cezalar öngörülmüştür. Ceza adaleti anlayışındaki bu zihinsel dönüşümün temelinde sermayenin uluslararasılaşması olgusu yatmaktadır. Önceki dönemlerde emek gücünü kar maksimizasyonunu sağlayacak düzeyde bir ücret karşılığında piyasaya sunması ve kapitalist üretim biçimi içerisinde kendi yeniden üretimini sağlayarak artık değer üretimine katkı sağlaması beklenen birey, sermayenin ülke sınırlarını aşarak ihtiyaç duyduğu emek gücünü dünyanın herhangi bir yerinden daha uygun maliyetle alabilecek noktaya gelmesinin ardından sistem içindeki önemini yitirmiştir.²⁵⁵

Bu dönemde, devleti sivil toplumun karşısında konumlandırın ve bireyselliği ön plana çıkartan plüralist söylemler ceza hukukunu şekillendirmiştir. Devletin içinde yer alan hiyerarşik ilişki alanından bağımsız, eşitlikçi bir alan yaratma önermesine dayanan bu yaklaşımda liberal söylemler dönemin üretim ilişkilerinin yeniden ürettiği anlamıyla ve sınıfsal çelişkilerden yalıtık olarak kullanılmıştır. Plüralist anlayışın ceza hukuku bağlamındaki kamusal etkisi ise ön plana çıkarılan bireysel rasyonalite üzerinden gözlemlenebilecektir.²⁵⁶

Toplumu oluşturan bireylerin davranışlarını belirleme noktasında bireysel menfaatlerini gözeterek hareket ettikleri kabulüne dayanan “rasyonel seçim kuramı”, birey üzerinden topluma doğru tümevarımsal bir çözümleme yaparak bireyin geleceğini ve menfaatini düşünerek atacağı adımların kümülatif olarak değerlendirilmesini ve bunun sonucunda ortaya bir toplum projeksiyonu çıkarılmasını amaçlayan bir araştırma faaliyeti olarak

---

²⁵⁵ A.e. s.33-34

²⁵⁶ Neoliberal düşüncenin etkinliğiyle paralel olarak 1980 sonrası yaygınlık kazanan plüralist anlayış için bkz. ÖZDEMİR, v.d., **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, s.353-439

ifade edilmiştir.²⁵⁷ Toplumu bireylerin basit bir toplamı olarak ele alan bu anlayış, belirli sosyal ve iktisadi varsayımlar üzerinden kendini tanımlamıştır. Öncelikle, bireyin rasyonel hareket etme eğiliminin, onun içkin doğasına ait bir olgu olduğu savunulmuştur. Bu varsayımın konu edindiği birey, içten gelen güdüleriyle karşısına çıkan seçenekler arasında “öz-çıkar”ına en uygun olanı seçme yetisine sahiptir. Diğer yandan, ilgili kurama göre birey, antisosyal ve faydacı bir içkinliğe sahip olduğundan kamu menfaatini gözeten hareketler irrasyonel olarak değerlendirilmiştir. Politik toplum-sivil toplum ayrımı üzerinden sivil toplumu yani ekonomik ilişkileri ön plana çıkararak kuram çerçevesinde, politik topluma karşılık gelen devlet ise bireye göre ikinci planda ve esasında birey için verimsiz bir yapı olarak görülmüştür.²⁵⁸

Bu kuramın ceza hukukundaki yansıması ise kararlarını rasyonel süzgeçten geçirerek alan bir fail tipleştirmesi olmuştur. Bu bağlamda; meydana getirdiği eylemlerde kendi çıkarını önceleyecek olan fail, kendisi için en iyi olduğunu düşündüğü şeyi tercih edecek; bu tutarlı ve analitik düzlemde gerçekleştirilen eylemler, suç teşkil etmeleri halinde tereddüte mahal vermeden failin iradesinin bir ürünü olarak değerlendirilerek cezalandırılabilir.²⁵⁹

Özellikle 1980 sonrası neoliberalizm düşüncesiyle şekillenen ve sosyal politikanın alanından çıkarılarak “iradesi ön planda bir birey düşüncesine” dayandırılan özerk bir alanda yeniden üretilen ceza hukuku anlayışı, rasyonel seçim kuramı ve temelinde yatan bireyci düşünceyle de ilintili olarak gelişim göstermiştir. Bu dönemle birlikte ceza hukuku anlayışı; suça sebebiyet veren failin hukuka aykırılığı ve suçun işlenmesinin topluma yansımalarının incelenmesinden, fail ve mağduru içeren iki öznel ve bu öznelerin arasında geçen bir ihlal faaliyeti olarak suçun yarattığı etkinin taraflar arasında müzakere edilerek giderilebileceği inancına sahip bir faaliyete dönüştürülmüştür. Bu

---

²⁵⁷ A.e. 461

²⁵⁸ A.e. s.464-466

²⁵⁹ A.e. s.466; Hukuku “özgür iradenin mevcudiyeti” olarak tanımlayan Hegel, özgürlüğün eşitleyici bir işleve sahip olduğunu; bu bağlamda özgür ortamdaki bireyin de toplumdaki konumunu ve işlevini kendi seçimleriyle belirlediğini ifade etmiştir. Hegel’in bu görüşü, rasyonel seçim kuramının altında yatan mantıkla bağdaşır niteliktedir. HEGEL, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, s.103-106

dönüşüme örnek olarak, yaptırıma yani cezalandırmaya dayanan adalet anlayışına karşı onarıcı adalet anlayışı söyleminin geliştirilmesi gösterilebilecektir.²⁶⁰

Suç ile haksız fiili ayıran temel ölçüt, bunlara karşılık uygulanan yaptırımdır. Yani yaptırımın türü, ihlalin mahiyetin karakterize eden bir işlev görmektedir. Bu noktada suça karakterini veren, onun cezayla karşılanan bir ihlal olarak düzenlenmiş olmasıdır. Buna karşılık zararın giderilmesi ya da eski hale getirme gibi yaptırımlarla karşılık verilen ihlaller, haksız fiil olarak nitelendirilmektedir.²⁶¹ Onarıcı adalet anlayışıyla, önceden kamusal niteliği nedeniyle cezaya tabi tutulan ihlaller, bir sözleşmeye aykırılık düzeyine indirildiği için ihlale karşılık olarak da haksız fiile aykırılık refleksiyle hareket edilerek bu çerçevede yaptırımlar uygulanmıştır.²⁶²

3.1.8. Değerlendirme

Suçun kamusal niteliği, tarihsel süreçte kendisini muhafaza eden ancak geçirdiği dönüşümlerle zaman çizelgesi boyunca farklı biçimlerde ortaya konan bir gerçekliktir. Modern döneme değin belirgin bir kamusal-özel ayrımının mevcut olmadığı devlet düzenlerinde suç, kamusal bir olgu olarak düşünülmüş; gerek işlenen suç sonrası uygulanan yaptırımlar, gerek ise işlenmesi muhtemel suçların önüne geçme gayesiyle hazırlanan düzenlemelerde, daima toplumsal düzen gözetilmiştir. Modern kapitalist

²⁶⁰ Neoliberal dönemle birlikte ceza hukukunda yaşanan dönüşümün bir diğer göstergesi de suç tiplerine karşı yaklaşım noktasında kendisini göstermiştir. Bu bağlamda neoliberal üretim ilişkilerine doğrudan ya da dolaylı olarak zarar verebilecek fiiller “önemli suçlar” olarak nitelendirilmiş, ceza adalet sistemi bu suçları işleyen kişilere odaklanmıştır. Bunun dışında kalan suçlara ilişkin ise günümüzde giderek etki alanını genişleten alternatif uyumsuzluk çözüm sistemleri etkin hale getirilerek suça konu uyumsuzlukların tarafların aktif katılımıyla çözümlenmesi beklenmiştir. Onarıcı adalet uygulamaları olarak vücut bulan bu anlayış, esasen bireysel zararların onarılmasına odaklanmıştır; işlenen suçla bireyin üyesi olduğu yapıya verilen zarar ise göz ardı edilmiştir KETİZMEN, **Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalet: Türk Ceza Hukukunda Uzlaştırma**, s.34-40 ; Değirmenci'ye göre ise; işlenen suç devlet tarafından koyduğu bir ceza normunun ihlali olarak ele alan cezalandırıcı adalet anlayışının aksine onarıcı adalet, işlenen suçla ihlale maruz kalan pasif süjeye ve suçun sosyal etkileri üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda suç; fail, mağdur ve toplum ekseninde değerlendirilerek tarafların tümünü gözetecek bir çözüm arayışı üzerinden ceza adalet anlayışının geliştirilmesi hedeflenmiştir. DEĞİRMENCI, Olgun, **Onarıcı Adalet Uygulaması Olarak Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.53-69

²⁶¹ ALCAKAPTAN, Uğur, **Suçun Unsurları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s.14

²⁶² Toplumda biyolojik bir olgu olarak var olan ölç alma düşüncesinin, uzlaşma ve tazminat sisteminin gelişmesiyle beraber hukuksal olarak eşdeğerliği temsil eder hale geldiğini ve metalaştığını ifade eden Pasukanis; bu anlamda suçun da, bu duruma bağlı olarak, mübadele ilişkisinin taraflarından birinin keyfi eyleminden sonra meydana gelen özel bir ilişki türü olarak ele alınmaya başladığını belirtmiştir. PASUKANIS, **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, s.178-180

devlet ise üretim koşullarıyla hukuk sistemini ve dolayısıyla suça yaklaşımını şekillendirmiş; kapitalizmin farklı evrelerinde farklı düzenlemelerle kendisini göstermiştir. Bu anlamda gerek burjuvazinin hakim konuma yükseldiği erken kapitalist devlet, gerek ise belirli ölçüde sınıflar arası uzlaşısı ve toplumun geneline yayılan kazanımlar barındıran refah devleti, benimsedikleri ceza adaleti anlayışı üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu dönemlerde hakim olan “yönetenlerin de yönetilenlerle aynı hukuka tabi olması” ilkesi, 20.yy’ın ortalarında itibaren sermayenin uluslararasılaşmasının da etkisiyle yerini küresel olarak kabul edilen üstün hukuk ilkelerine bırakmış ve milli idareyle uyuşmayan noktalarda dahi bu ilkelerin esas alınacağı kabul edilmiştir. Bunun dışında sözleşme ideolojisine bağlı kalınmış, sermaye birikimini artıracak, metalaşmayı sağlayacak ve emeğin dönüşümünü gerçekleştirecek düzenlemeler öngörülmüştür. Devlette yaşayan birey ve sınıfların kolektif talepleri, bireysel haklara izafe edilerek kurumsallaştırılmıştır.

Modern devletin ve kamusalılığın dönüşümüne dair yapılan açıklamalar ve suçun kamusalılığının ele alınmasının ardından, değinilen bu hususlar çalışmanın son bölümünde ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatının mahiyeti ve devletin kurumsallaşmış yapısıyla bu sıfatı haiz olup olmadığı tartışması üzerinden şekillendirilmiştir. Bu bağlamda, modern kurumsal formasyonu üzerinden şiddet tekeline sahip devletin konumu; ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatını haiz olup olmaması tartışması üzerinden ele alınmış, doktrindeki görüşlere yer verilmiş ve bölümün sonunda devletin mağdur sıfatına ilişkin bir değerlendirme yapılarak kanaatimiz ortaya konmuştur.

3.2. DEVLETİN MAĞDUR SIFATI

3.2.1. Mağdur Kavramı

Bir süjeden başka bir süjeye yönelerek onun menfaat alanını etkileyen fiiller olarak ifade edilebilen suç kavramı²⁶³, özü itibariyle fiili gerçekleştiren tarafa sahip olduğu gibi ihlalle

---

²⁶³ TOROSLU, Nevzat, *Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu*, Tıpkı Bası(1.Baskı: 1970). Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019, s.172

sonuçlanan bu fiilden etkilenen bir süjeye de muhtaçtır. Bu anlamda karşımıza çıkan “mağdur” kavramı, ceza hukukunun gelişim sürecinde üzerinde durulan temel başlıklardan biri olmuştur. Sözlük anlamı olarak “haksızlığa uğramış kimse” olarak ifade edilen kavram²⁶⁴, suç genel teorisi üzerine yapılan çalışmalarda da mağdur ya da pasif süje kavramları üzerinden farklı tanımlamalara konu edinmiştir.

Ceza hukuku bakımından mağdurun tanımlanmasında yaşanan temel ayrım; suçla birlikte ortaya çıkan ihlalin yani suçun hukuki konusunun üzerinde meydana gelmiştir. Buna göre suçun mağduru olabilmek adına varlık, menfaat, değer, hak, yarar vb. olguların ihlal edilmesi üzerinden doktrinde çeşitli görüşler sunulmuş; işlenen suç bakımından mağdurun mahiyeti ve ileride de değineceğimiz bir sorunsal olarak kimlerin ceza hukuku anlamında mağdur olabileceği hususu, bu farklı yaklaşımlar üzerinden şekillenmiştir.

Suç fiiliyle meydana getirilen ihlalin konusu olarak varlığı ve menfaati ele alan görüşe göre; ceza hukuku, fail tarafından mağdura karşı, onun varlık ya da menfaatini ihlal eden eylemleri konu edinmektedir.²⁶⁵ Ceza hukukunu kamusal bir yapı olarak ele alan bu görüş; varlığı somut bir “şey”, menfaati ise bir “münasebet” olarak açıklayarak münasebetin “şey”in varlığından önce söz konusu olamayacağı görüşünden hareketle suçun hukuki konusunu belirleme noktasında varlığı menfaate göre incelemektedir. Buna göre ceza hukukuyla varlıklar cezaen himaye edilmekte; bu varlıklardan doğan menfaatler de varlık dolayısıyla cezai himayenin konusu haline gelebilmektedir.²⁶⁶

Bir diğer görüş ise suçun mağdurunun belirlenmesi noktasında hukuksal değer²⁶⁷ teorisini ele almıştır. Mağdurun işlenen suçla zarara uğratılan ya da tehlikeye giren hukuksal

²⁶⁴ “Mağdur”, TDK GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, <https://sozluk.gov.tr/>, E.T:26.10.2023

²⁶⁵ TOROSLU, Nevzat, TOROSLU, Haluk, **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 26. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021, s.113; Kunter ise suçun genel bir menfaat ihlali olduğu görüşünden hareketle mağduru açıklamıştır. KUNTER, Nurullah, **Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954, s.122

²⁶⁶ TOROSLU, **Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu**, s.253-254

²⁶⁷ Ünver tarafından “ideal, manevi ve bedensel bir yapıdan yoksun değerler” olarak tanımlanan hukuksal değer kavramı, yazara göre soyut yapısına karşın suçla ortaya çıkan haksızlığın maddi yönünü ortaya koyabilmek ve değerini yeniden ihlal edilmesinin önüne geçmek adına önemli bir görev üstlenmektedir. Hukuken doğru olanı gösteren ve bunun aleyhine bir eylem gerçekleştirilmesi halinde cezalandırmanın gerekçesi haline gelen hukuksal değerler, yazara göre bireyin özerk yapısını da sahip olduğu değerler üzerinden kavramaya imkan tanımaktadır. ÜNVER, Yener, **Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s.142-145

değerin sahibi kişi olarak kabul edildiği bu görüş; mağdurun belirlenmesi noktasında varlık veya menfaat ihlalini esas alan görüşün aksine, ceza hukuku aracılığıyla korunmak istenen suçun konusunun içeriğini hukuksal değerlerin oluşturduğunu savunmaktadır.^{268,269}

Suç fiiliyle beraber ihlal edilen konunun yani suçun hukuki konusunun belirlenmesi bakımından doktrinde farklı kavramlaştırmalara başvurulsa da ceza hukuku bağlamında mağdur kabul edilen süjenin, suç teşkil eden bir ihlalle karşı karşıya kalmış olması nedeniyle bu sıfatı haiz olacağı açıktır. İşlenen her suç bakımından bir fail olduğu gibi mutlaka bir mağdur da olacaktır ancak bu iki sıfatın aynı süjede birleşmesi söz konusu değildir.²⁷⁰

Ceza hukuku bakımından mağdura ilişkin tüm bu açıklamaların yanında, belirtmek gerekir ki kavram hukukumuzda net bir tanım ile sınırlandırılmamıştır.²⁷¹ Bu eksiklik teori ve uygulamada bir anlam belirsizliğine yol açmasının yanı sıra, mağdur ve suçtan zarar gören ayrımının belirgin bir şekilde yapılamaması nedeniyle hukuk düzeninin ilgili sifatlara bağladığı sonuçların yerine getirilmesi noktasında da çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Mağdur kavramının iç hukuktaki pratiği ve muhakeme usulündeki çeşitli ceza hukuku kurumları bakımından doğurduğu sonuçlar çalışmamızın kapsamı dışında kalsa da kimlerin mağdur sıfatını alabileceği ve esasen suçun kamusalının ortaya konması açısından mağdur ve suçtan zarar gören ayrımına değinmek faydalı olabilecektir.

²⁶⁸ Ünver, doktrinde hukuksal değer kavramına karşılık birçok farklı kavramın kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre hukuksal değer; *toplumsal değer, münferit olarak birey ya da toplumun hakkına karşılık gelen değer, değerli fonksiyon birlikleri, toplumsal birlikteliği sağlama koşulu, hukuk düzenince korunan insani yarar ve toplumsal olarak değerli görülen yaşamsal değer* gibi birbirinden farklı birçok isimle doktrine konu edilmiştir. **A.e.** s.142-145

²⁶⁹ Artuk-Gökçen; mağduru, suçla ihlal edilen varlık veya değer sahibi olarak tanımlamıştır. ARTUK, Mehmet Emin, GÖKÇEN, Ahmet, ALŞAHİN, Mehmet Emin, ÇAKIR, Kerim, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 12. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018, s.312; Soyaslan da suçun mağdurunu, işlenen suç sebebiyle zarar gören değer sahibi olarak tanımlamış ancak farklı olarak tüzel kişilerin de hukuksal değer sahibi olabileceğini belirtmiştir. SOYASLAN, Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022, s.232-233

²⁷⁰ ARTUK, GÖKÇEN vd., **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s.312

²⁷¹ İç hukuk düzenlemelerinde yer verilen mağdur tanımları ve kavramın madde metinlerinde kullanım örneklerini de içeren bir değerlendirme için bkz. BAŞ, Eylem, **Fail ve Mağdur**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.657-673

3.2.2. Mağdur-Suçtan Zarar Gören Ayrımı

Yukarıda yer verilen mağdur tanımlarından da çıkarılabileceği gibi ceza hukuku anlamında mağdur sıfatını alabilmek için suç fiiliyle ihlal edilen hak, varlık, menfaat değer, yarar vb. bir olgunun sahibi olmak gerekmektedir. Failden mağdura yönelen bu ihlal ilişkisinin temeli bu gerekliliğe dayanmakla birlikte, ihlal edilen ve ceza normuyla korunan bu olguların sahipleri dışında da işlenen suçun zarar verdiği kimseler olabilmektedir. Bu bağlamda suçtan zarar gören suje; işlenen suç sonucunda, doğrudan ya da dolaylı olarak, hukuken korunan hak ve menfaatleri zedelene kimse olarak ifade edilebilecektir.²⁷²

Mağdur ile suçtan zarar gören kavramları arasındaki en temel farklardan biri iki sıfatın kapsamına ilişkindir. İşlenen suç sebebiyle mağdur sıfatına sahip kişi, kural olarak aynı zamanda suçtan zarar gören kişi olmaktadır ancak aynı durumda suçtan zarar gören sıfatını alabilen her kişi için mağdur sıfatı kazanılamamaktadır.²⁷³ Diğer yandan, mağdur kavramı mahiyeti itibariyle ceza hukukuna ait olmakla birlikte, suçtan zarar gören kavramının; zarara uğrayan kişinin ihlale sebep olan kişi ile arasında kurulacak tazmin ilişkisi sebebiyle özel hukuk tandanslı bir kavram olduğuna dair görüşler mevcuttur.²⁷⁴

Ceza muhakemesi hukuku bağlamında mağdur ve suçtan zarar gören kavramları, muhakeme sürecine dahil olabilecek süjelere karşılık gelmekle birlikte yine birbirinden farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Bireysel iddia makamı olarak nitelendirilen mağdur, Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin Tanımlar başlığı altında yer alan 2.maddesinin d fıkrası uyarınca “*suç nedeniyle fiziksel, ruhsal veya ekonomik olarak doğrudan zarar gören gerçek kişi*” olarak tanımlanmıştır.²⁷⁵ 1412 sayılı mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda ancak şahsi davaya ilişkin olarak düzenleme alanı bulabilen suçun mağduru, yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi

²⁷² ARTUK, GÖKÇEN vd., **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s.313

²⁷³ ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi(Genel Hükümler)**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005, s.226

²⁷⁴ EREM, Faruk, **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Cilt:1, Genel Hükümler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984, s.258; HAFIZOĞULLARI, Zeki, ÖZEN, Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık, 2022, s.209

²⁷⁵ CENTEL, Nur, ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 21. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2022, s.166

Kanunu'yla beraber başlayan yeni dönemde ise yetki ve hakları açıkça belirtilen bir muhakeme süjesine dönüşmüştür. İlgili kanunun dördüncü kitabının birinci kısmında “mağdur ve şikayetçinin hakları” başlığıyla yer verilen düzenlemeler uyarınca mağdur ve şikayetçi sıfatını taşıyan kişilerin yargılamanın gerek soruşturma gerek ise kovuşturma evresinde hangi hak ve yetkilere ehil olduğu ortaya konmuştur.²⁷⁶ Suçtan zarar gören ise “*bir suçun işlenmesi dolayısıyla zarar gören gerçek veya tüzel kişi*” olarak ifade edilmiştir. Kanunda her ne kadar mağdurla beraber şikayetçi bakımından bazı haklar tanımlanmışsa da bu lafzın içeriği şikayetçi süjesine karşılık olarak suçtan zarar gören süjesini belirli haklara ehil olan kişiler olarak karşımıza çıkarmaktadır.²⁷⁷

3.2.3. Devletin Tüzel Kişiliği

Devletin ceza hukuku bağlamında mağdur olarak kabul edilip edilmemesi sorunsalına ilişkin doktrindeki görüşleri aktarmadan önce, devletin tüzel kişiliğinin mahiyetine kısaca değinmek gerekmektedir. Bir bireyler topluluğu olarak ifade edilen tüzel kişilik, belirli erekların gerçekleştirilmesi adına kişilerin ve araçların örgütlenmesi üzerinden meydana getirilen oluşumlardır. Hukuk düzeni tarafından, onu ortaya çıkaran bireylerden bağımsız bir kişilik atfedilen bu kurgusal topluluk, kazandığı tüzel kişilikle birlikte hak ve borçlara ehil bir statüye sahip hale gelmektedir. Tüzel kişiliklerin hukuki işlem ve eylemleri ise tüzel kişiliğin organ sıfatını taşıyan gerçek kişiler tarafından yerine getirilmektedir.²⁷⁸

Tüzel kişiler, hukuksal kurguda gerçek kişilerden ayrı veya ayrıcalıklı bir statüde ele alınmamıştır. Kurgusal bir hukuki kişiliğe dayanan özleri itibariyle gerçek kişilerden ayrılan birtakım hak ve yükümlülükleri bulunsa da bunların kullanılması ve bir uyumsuzluk halinde bunlara ilişkin hak iddia edilmesi noktasında, gerçek kişilerle tüzel kişiler aynı hukuki düzlemde buluşturulmaktadır. Sahip olduğu tüzel kişilik bağlamında bir hukuk öznesi olarak devlet ise hukuksal ilişkilerin belirli normatif düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilip, kendisine mensup bireylerin can ve mal bütünlüğünün

²⁷⁶ YENİSEY, Feridun, NUHOĞLU, Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 9. Baskı, 2021, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.175

²⁷⁷ ŞAHİN, Cumhur, GÖKTÜRK, Neslihan, **Ceza Muhakemesi Hukuku - I**, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.123-124

²⁷⁸ KEYMAN, Selahattin, **Hukuka Giriş**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000, s.166

korunması noktasında güvence sağlamaktadır. Bu anlamda diğer tüzel kişiliklerden ayrı ve yetkisi dahilinde üst bir konuma sahiptir.²⁷⁹

XIV.Louis'in “Devlet benim!” sözüyle simgeleşen “yöneten ve devlet özdeşliği”nden bugüne geçen sürede kralın bedeninden ayrı bir yaşam alanı bulabilen devlet, zamandan azade ve süreklilik arz eden yeni belirlenimde bağımsız bir kişiliğe ulaşmıştır. Devletin kurumsallık kazandığı modern halinde yaşayan bu kişilik, içinde barındırdığı ilişkiler çerçevesinde farklı biçimlerle dışa vurulmuştur. Bu anlamda süreklilik ve belirlilik kazanan modern hukuk devleti formunda devlet tüzel kişiliğinin hak ve yükümlülüklerinin çerçevesi, kendisi üzerinden biçimlendirilen hukuk düzeni tarafından çizilmektedir. Devletin, hem bireyler arası ilişkileri hem de onlarla vatandaş-devlet diyalektiğinde kurduğu ilişkiyi belirli bir düzleme koyan hukukla birlikte sahip olduğu tüzel kişiliği, esasen günümüzde devlet ve hukukun iç içe geçerek özdeşleşmiş iki yapı haline geldiğinin somut bir göstergesi olarak kabul edilebilecektir.²⁸⁰ Bu özdeşlikte devlet, bünyesinde yer alan ilişkileri egemen ideoloji çerçevesinde düzenlerken bunu hukuksal bir belirlenimde dışsallaştırmaktadır.

3.2.4. Devletin Ceza Hukukundaki Anlamı İtibariyle Mağdur Konumu

3.2.4.1. Devletin Mağdur Olduğu Görüşü

Toroslu; suçun pasif süjesini yani mağduru, ceza normuyla korunan ve işlenen suçla birlikte zarar gören ya da tehlikeye düşen hakkın süjesi, hukuki varlık veya menfaatin hamili olarak tanımlamıştır.²⁸¹ Her suçta mutlaka bir mağdurun bulunduğunu ifade eden yazar; ceza hukukunun da düzenleme alanı olarak, bir süjeden yani failden başka bir süjeye yani mağdura karşı, varlık ya da menfaatini ihlal eden eylemleri konu edindiğini belirtmiştir.²⁸²

²⁷⁹ KARAHANOGULLARI, *İdare Hukuku*, s.3-4

²⁸⁰ AKAL, Cemal Bali(der), *Devlet Kuramı*, 6. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2018, s.455-456

²⁸¹ TOROSLU, *Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu.*, s.56

²⁸² TOROSLU, TOROSLU, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, s.113

Pasif süjenin yani suçun mağdurunun kimler olabileceği hususunda Toroslu, hem gerçek hem de tüzel kişilerin bu sıfatı alabileceğini ifade etmiştir. Gerçek kişi mağdur bakımından yaşayan bir insan olma kıstasıyla hareket eden yazar, bunun dışında mağdur sıfatını alacak gerçek kişinin suç ehliyetine sahip olmasının gerekmediğini belirtmiştir. Tüzel kişileri “kendisini teşkil eden hakiki şahıslardan müstakil bir varlık ve menfaatlerin hamili” olarak açıklayan Toroslu’ya göre, sahibi olduğu varlık ya da menfaati ihlal edici bir eylem karşısında tüzel kişilerin de suçun mağduru olması mümkündür.

Toroslu’ya göre işlenen her suç, özel varlık ya da menfaatleri ihlal etmekle birlikte, bu varlık ya da menfaatlerin bir araya gelerek teşkil ettiği genel menfaati de ihlal etmektedir. Cezai himayeyi elinde bulunduran devlet tarafından ceza normlarının konulması ve uygulanması, ona kendi nezdinde bir hak sahipliği bahşetmektedir. Bu hakkın içeriği konusunda çeşitli görüşler ortaya konmuş; Rocco’ya göre *itaat hakkı*, Massari’ye göre *norma itaat hakkı* ya da Grispigni’ye göre *devletin mevcudiyeti ve muhafazası hakkı* olarak isimlendirilen bu hak, ceza normlarının konulmasında gözetilen kamusal varlık ve menfaatlerin korunması amacına yani kamusal bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda cezai himayeyi ve buna bağlı hakkı elinde bulunduran devlet, cezai himayenin konusunu oluşturan genel menfaatin de sahibi olması sebebiyle suçun mağduru olabilmektedir. İşlenen her suçun doğrudan ya da dolaylı olarak devlete ait bir menfaati ihlal etmesi düşüncesinden hareketle devlet, her suçun devamlı mağduru olma vasfını kazanmaktadır.²⁸³

Demirbaş, suç teorisinde mağdur kavramını iki boyutlu olarak ele almıştır.²⁸⁴ Yazara göre işlenen her suçun ilk ve genel mağduru devlettir. Suç kavramına, doğrudan ya da dolaylı

²⁸³ Manzini; devletin, cezai himayenin içeriğini oluşturan menfaatlerin hamiliğini üstlenmesinden hareketle, işlenen her suç bakımından daimi ve ilk mağdur olduğunu belirtmiştir. Genel menfaat olarak adlandırılan bu cezai himaye konuları tek tek ele alındığında ise bireysel ya da kolektif veya kamusal ya da özel niteliğe sahip menfaatlerle karşılaşılabileceğinden, işlenen suçlarda devletin genel mağdur sıfatı dışında özel bir mağdurdan da söz edilebilecektir. Buna karşın Antolisei ise, Manzini’nin cezai himaye konularından türettiği genel menfaat ve özel menfaat ayrımından farklı olarak, suçun iki farklı menfaati ve iki farklı mağduru etkileyebilmesinin ancak iki suç konusunun varlığıyla birlikte mümkün olabileceğini savunmuştur. Her suç için devleti genel mağdur konumuna oturtmanın pratik bir değerinin bulunmadığını belirten Antolisei, mağduru “suçun gerçekleşmesi için ihlali zaruri bulunan menfaatin hamili” olarak ifade etmiştir. TOROSLU, *Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu*, s.175-176

²⁸⁴ Demirbaş’ın sistematüğinde ceza hukuku bakımından mağdur kavramı, devlete karşılık gelen “suçun genel pasif süjeliği” ve bireye karşılık gelen “suçun özel pasif süjeliği” sıfatları altında incelenmiştir. DEMİRBAŞ, Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 16. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.575

olarak, devlete ait bir kamusal yarar ihlali olarak yaklaşan yazarın görüşü doğrultusunda kamusal yarar sahibi devlet, sorumluluk alanında işlenen her suç bakımından mağdur sıfatını haiz olmaktadır. Diğer yandan, işlenen suç ile zarara uğratılan hak ve menfaat sahibi kişiler de suçun mağduru niteliğini taşımaktadır. Mağdur sıfatının bu ikinci boyutunda Demirbaş, bu sıfatı haiz olabilmek bakımından gerçek ya da tüzel kişi ayrımına gitmemiş; suçun niteliği itibarıyla tüzel kişilere karşı işlenebilmesi kaydıyla tüzel kişilerin ve dolayısıyla devletin de suçun mağduru olabileceğini ifade etmiştir.²⁸⁵

Öztürk/Erдем'e göre; işlenen suç bakımından biri genel biri ise suçun niteliğine göre özel olmak üzere iki tip mağdur bulunmaktadır. Suçun, devlet otoritesinin inkarı anlamına geldiğini ve bir suçun işlenmesiyle bozulan toplumsal düzenin yeniden tesisinin devlete düşen bir görev olduğunu belirten yazarlar, devletin bu anlamda genel bir mağdur sıfatını taşıdığını ifade etmiştir. Bunun yanında, işlenen suçla birlikte ihlal edilen varlık ya da menfaatin sahibi gerçek kişiler de suçun özel mağduru tanımına karşılık gelmektedir.²⁸⁶ Öztürk/Erдем'e göre ceza normuyla korunan hukuksal varlık ya da menfaatin topluma ya da devlete ait olduğu durumlarda ise özel bir mağdurdan bahsedilemeyecek, herkesin suçun mağduru olduğu kabul edilecektir.²⁸⁷

Ceza hukukunda mağdur kavramını; ceza normuyla korunan değer veya menfaatin hamili olup suça sebebiyet veren ihlal ile karşı karşıya kalan kimse olarak açıklayan Hafizoğulları/Özen'e göre devlet, suç ve ceza koyma erkini elinde bulundurması nedeniyle tüm suçlar bakımından mağdur²⁸⁸ sıfatını haiz olacaktır. Bu genel mağdur sıfatının yanında, suç sebebiyle ihlal edilen varlık ya da menfaatin hamili kişiler de "özel mağdur" olarak suçun pasif süjesinin diğer kolunu oluşturacaktır.²⁸⁹

²⁸⁵ TCK m.301'de düzenlenen Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" suçuna ilişkin 1.fikranın lafzında yer verilen "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti"ni alenen aşağılama" fiilinin ifası halinde mağdur, tüzel kişiliği olmayan hükümet değil devlet olacaktır. **A.e.** s.577-578

²⁸⁶ ÖZTÜRK, Bahri, ERDEM, Mustafa Ruhan, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 21. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.200

²⁸⁷ **A.e.** s.200

²⁸⁸ Hafizoğulları; suçun karşılığı olarak ortaya çıkan cezayı, bireyin devlete karşı gerçekleştirdiği fiile devletin karşılık verdiği fiil olarak tanımlamıştır. HAFIZOĞULLARI, **Ceza Normu**, s.199

²⁸⁹ HAFIZOĞULLARI, ÖZEN, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s.225-226

Dönmezer/Erman, işlenen suçla zarar gören ya da tehlike altına giren hak veya yararların sahibinin suçun mağduru olacağını belirtmiştir. Ceza ilişkisinin ancak kişilikleri bulunan varlıklar arasında kurulabileceğini savunan yazarlar tarafından, bu bağlamda gerçek ya da tüzel kişilerin suçun mağduru olabileceği; kişilik atfedilemeyecek hayvan ya da eşyaların ise bu sıfatı alamayacakları ifade edilmiştir. Aynı doğrultuda, tüzel kişiliği bulunmayan topluluklar da mağdur olamayacaktır.²⁹⁰

Cezaen korunan özel menfaatten doğan gerçek kişi ya da tüzel kişinin mağdurluğu dışında, Dönmezer/Erman'a göre, işlenen her suçun doğal ve zorunlu mağduru devlettir. Bu görüş de devletin sahip olduğu savunulan genel hak ve menfaat sahipliği doğrultusunda ileri sürülmüş ve devlet yazarlara göre ceza hukuku bağlamında genel mağdur olarak kabul edilmiştir. Suç ister gerçek kişiye ister tüzel kişiye karşı işlenmiş olsun, bütün kolektif yararların hamili olarak onları koruma misyonu yüklendiğine inanılan devlet, ihlal durumunda da cezai ilişki içinde yer alacaktır.²⁹¹

Ceza hukukunun ilgi alanını “belli bir süjenin alanından çıkıp başka bir süjenin menfaat alanını zedeleyen fiiller” olarak ifade eden Yalçın/Köprülü'ye göre mağdur; suç fiiliyle ihlale uğrayan varlık ve menfaatlerin sahibi kişidir. Yapılan tanım çerçevesinde yazarların mağdur anlayışı hem gerçek hem de tüzel kişileri içerdiği gibi tüzel kişilik sahibi olmayan insan topluluklarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda tüzel kişiliği haiz olan devlet de Yalçın/Köprülü'ye göre suçun mağduru olabilecektir.²⁹² Devletin mağdur sıfatının içeriğine ilişkin olarak Yalçın; tarihsel süreçte farklı içeriklere bürünse de devletin, tüzel kişi olmasının yanı sıra, kamusal hakları ihtiva eden bir hak süjesi olduğunu ifade etmiştir. Yalçın'a göre, devletin sahip olduğu hukuki varlığın kökeni modern devletin doğuşuna dayanmaktadır. Kendisine hükmeden egemenin dışında ve onu

²⁹⁰ Yazarlar, genel kural bu olmakla birlikte, TCK'da tüzel kişiliği bulunmayan toplulukların mağdur sayılmasına yönelik istisnaların bulunduğunu belirtmiştir. Örnek olarak; hakaret suçunu düzenleyen TCK'nın 125.maddesinin suçun “kurul halinde çalışan kamu görevlilerine karşı” işlenmesi halini ele alan 5.fikrasında, hakaret fiilinin kurula karşı gerçekleşmesi durumunda suçun her bir kurul üyesine karşı işlenmiş sayılacağı düzenlemesine yer verilmiştir. Yine de yazarlara göre topluluğun kurul sıfatını haiz olabilmesi için dahi kurulun, üyelerinden ayrı bir hukuki varlığa sahip olması ve devamlılık göstermesi beklenmektedir. DÖNMEZER, Sulhi, ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:2**, 15. Baskı, İstanbul, 2021, s.726-729

²⁹¹ **A.e.** s.726-728

²⁹² YALÇIN, Türkan, KÖPRÜLÜ, Timuçin, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Uygulamalı Çalışmaları**, 10. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2023, s.141

aşan düzeyde bir varlık olarak devleti ele alan modern devlet düşüncesi, devleti kamusal alanda menfaat sahibi bir olgu haline getirmiştir.²⁹³

Kunter, *Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi* adlı eserinde genel ve özel menfaat üzerinden mağdur kavramına ilişkin değerlendirmelerini sunmuştur. Ceza hukuku bağlamında korunan menfaatin tek bir karşılığının olmadığını savunan Kunter'e göre, bütünsel olarak suç düzenlemelerine bakıldığında, suç genel bir menfaat ihlalidir ve bu durum toplumun ve devletin mağduriyetini meydana getirmektedir. Devlet, kamu düzeninin ve toplumun zarar ya da tehlikeyle karşılaştığı durumlara karşılık gelen suç fiilleriyle birlikte, genel menfaatin sahibi konumuyla mağdur sıfatını haiz olmaktadır.²⁹⁴

Kunter'e göre cezai korumanın diğer boyutu da özel menfaati konu edinmiştir. Bu bağlamda düzenlenen suç tipleri, içerdikleri konuya ve kesiştikleri menfaate göre aleyhine suç işlenen şahıslar bağlamında özel bir mağduriyet doğurmaktadır. Aleyhine suç işlenen şahıs yani mağdur kavramı, yalnızca gerçek kişilere karşılık gelen bir anlam içermemektedir. Özel anlamda mağdur kişi, bireysel menfaatin ihlali sebebiyle gerçek kişiler olabileceği gibi devlet ve diğer tüzel kişiliklerin de işlenen suç neticesinde bir menfaat ihlaliyle karşılaşmaları halinde özel anlamda mağdur olabilmeleri mümkündür.²⁹⁵

Soyaslan; suçun mağdurunu, işlenen suç sebebiyle zarar gören değer sahibi olarak tanımlamıştır. Bu anlamda cezai koruma altındaki değer gerçek kişiye ait olabileceği gibi hukuki bir kurumun da değer sahibi olarak mağdur sıfatını alması mümkündür. Devlet, Soyaslan'a göre; genel menfaat sahibi konumundan dolayı genel anlamda mağdurluk sıfatını taşımanın yanı sıra, devletin güvenliğine karşı suçlar, kamu idaresinin güvenilirliğine karşı suçlar ve adliyeeye karşı suçlar bakımından ise özel mağdur

²⁹³ YALÇIN SANCAR, Türkan, "**Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliye, Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Emniyet Muhafaza Kuvvetlerini**" Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006,

²⁹⁴ Kunter, suçun meydana getirdiği kamusal zararı "Her suç kötü bir örnek verir, umumi bir korku yaratır. Her suç içtimai disiplinsizlik alametidir, kanunların hiçe sayılmasıdır. Umumi zarar bakımından zarar ve tehlike tefriki yapılamaz. Çünkü umumi zarar, suçun maddi neticelerinden ayrıdır ve kanunun ihlal edilmesi, içtimai tehlike meydana getirmesi, taklit yolu ile sirayet imkanını yaratması gibi daima manevi bir zarardır." ifadeleriyle açıklamıştır. KUNTER, **Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi**, s.122

²⁹⁵ Kunter'e göre hususi zararın göz önünde bulundurulduğu özel mağdur sıfatı; bireylerin hak ve hürriyetleri, vücut bütünlükleri, devletin şahsiyeti, kamusal düzen vb. menfaatlerin ihlali halinde gerçek veya tüzel kişi menfaat sahipleri tarafından iktisap edilebilecektir. **A.e.** s.118-123

konumundadır. Bazı suçlar bakımından birden çok mağdurun var olabileceğini belirten yazara göre, iftira suçu örneğinde olduğu gibi hem bulunulan iftira ile adliyenin kamusal faaliyeti sekteye uğratarak devlet mağdur edilmekte; hem de kendisine karşı iftirada bulunulan kişi manevi değerleri yönünden zarara uğratılıp mağdur sıfatını haiz olmaktadır.²⁹⁶

Özen; tüzel kişilerin suçtan zarar gören olabildikleri gibi suçun mağduru olmalarının da mümkün olduğunu ifade etmiştir. Fail olmak için bir iradeye gereksinim duyulurken mağdur sıfatını taşımak için böyle bir şartın aranmadığını belirten Özen, tüzel kişilerin özel hukuk alanında hak süjesi olabildiğini ve bu hakka yönelen bir ihlalle karşılaşılması durumunda tüzel kişinin mağdur olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Devletin ceza hukuku anlamında yargılama makamı konumunda bulunması nedeniyle suçun mağduru olamayacağı görüşüne de karşı çıkan yazar, devletin işlenen bir suça ilişkin yargılamayı toplum adına bağımsız ve tarafsız mahkemeler eliyle yürüttüğünü; bu bağlamda devletin mağdur olarak kabul edilmesinin, ceza hukuku anlamında mağdur ile yargılama makamının aynı kişide birleşmesine neden olmayacağını belirtmiştir.²⁹⁷

Ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatının, suç olarak nitelendirilen fiille ihlal edilen varlık veya menfaatin sahibine(duruma göre hamiline) ait olduğunu ifade eden Katoğlu, varlık veya menfaat sahibi gerçek kişiler gibi tüzel kişilerin de bu sıfatı alabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Katoğlu'na göre; tüzel kişiliği haiz olan ve belli haklara sahip olup borç altına girebilen devlet de suçun mağduru olabilecektir.²⁹⁸ Bu başlıkta yer verilen ve devletin genel menfaati sebebiyle hem genel hem de özel anlamda mağdur olabileceğini ifade eden diğer görüşlerin aksine yazara göre, işlenen her suç bakımından

²⁹⁶ SOYASLAN, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s.232-233

²⁹⁷ ÖZEN, Mustafa, **Öğreti ve Uygulama Işığında Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023, s.430-431

²⁹⁸ Yazar, devleti suçun mağduru olarak kabulünü birbirinden farklı gerekçelere dayandıran görüşler olduğunu belirtmiştir: Bir görüşe göre devlet, cezayla yasaklanmış fiillerin işlenmesi bakımından genel menfaat sahibi olduğundan her suçun mağdurdur. Bir diğer görüşe göre devletin yasakladığı fiillerin işlenmesine ilişkin kamusal menfaat tek başına bir hukuki konuya vücut vermese de bu genel menfaat kavramı, bireylere ait varlık ve menfaatlerin bir sentezi olduğundan işlenen bir suçtan dolayı devlet asli ve mutlak mağdur sıfatını haiz olacaktır. Son olarak diğer görüş ise, devletin cezai koruma altına aldığı varlık ve menfaatleri kendisine mal ettiğinden her suçun mağduru konumunda olduğunu, bunun yanı sıra işlenen suç bakımından devletin yanında özel bir pasif süjenin de bağımsız menfaatin sahibi olarak bulunacağını öne sürmüştür. KATOĞLU, Tuğrul, “**Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.61, S.2, 2012, s. 674-675

devleti genel mağdur olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Sahip olduğu varlık ve menfaatlerin ihlal edilmesi noktasında devletin mağduriyeti, gerçek kişiler ve diğer tüzel kişilerle benzer bir mahiyet taşımakta olduğundan ayrıca bir genel mağdur yaklaşımına yazar tarafından gidilmemiştir. Bu anlamda devletin güvenliğine karşı suçlar ya da kamu idaresinin güvenilirliğine karşı suçlar, devletin mağdur konumunda yer alabileceği suçlar olarak örnek gösterilmiştir.²⁹⁹

Katoğlu, işlenen bir suçun mağduru olarak kabul edilebilme kıstasının hak sujeliği ile sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır. Ceza hukuku düzeninde hak düzeyine ulaşmamış birçok varlık ve menfaatin de korunduğunu belirten yazar, bu bağlamda cezai korumanın konusuna ilişkin belirlemenin yalnızca haklar üzerinden yapılamayacağını ve suçun niteliğinin elvermesi halinde tüzel kişilerin de mağdur olabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, yazara göre; suçun mağduru olabilmek için hak süjesi olmayı şart koşan ve devlet ile diğer tüzel kişilerin hak sujesi olmaması sebebiyle mağdur sıfatını alamayacaklarını öne süren görüş, Türk Medeni Kanunu'nun 48.maddesindeki "*Tüzel kişiler; cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün hak ve borçlara ehildirler.*" hükmüyle de ortaya konulduğu üzere, tüzel kişilerin hak ehliyetine sahip olması sebebiyle de isabetli değildir.³⁰⁰

3.2.4.2. Yalnızca Gerçek Kişilerin Mağdur Olabileceği Görüşü

Özgenç'e göre; işlenen bir suçun mağduru, ancak suçun konusunun ait olduğu gerçek kişiler olabilecektir. İşlenen suçla birlikte suçun konusu zarar görmekte veya bir zarar tehlikesi altına girmektedir ve kişinin ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatı kazanması da gerçekleşen bu hukuki değer ihlaliyle söz konusu olmaktadır. Yazara göre tüzel kişiler ise, bir suç işlenmiş olması sebebiyle zarar görseler dahi suçun mağduru sıfatını kazanamayacaktır.³⁰¹

²⁹⁹ A.e. s. 676

³⁰⁰ A.e. s.669-672

³⁰¹ ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 17. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.223-224

Bu bağlamda Devletin bir suçun mağduru olabileceği görüşünü, devletin hak süjesi olarak kabul edildiği eski anlayışın bir yansıması olarak değerlendiren Özgenç, hak sujeliğinin gerçek kişilere özgü bir muhteviyat olduğu ve devlete hak ya da yarar izafe edilemeyeceğini savunarak devletin bir suç bakımından ancak suçtan zarar gören sıfatını haiz olabileceğini belirtmiştir. Topluma karşı işlenen suçlar bakımından mağdurun belirlenmesi hususunda da yazarın görüşü, “*barış esasına dayalı bir hukuk toplumunda yaşama hakkına sahip olan herkes*”in mağdur olabileceği noktasındadır.³⁰²

Artuk/Gökçen; ancak gerçek kişilerin ceza hukuku anlamında mağdur sıfatını alabileceğini, tüzel kişi ve kurumların ise ancak suçtan zarar gören olabileceğini belirtmiştir. Varlık ya da değeri ihlal edilen gerçek kişi bakımından mağdur olarak değerlendirilebilmek için tek kıstas olarak hayatta olma şartı belirlenmiştir. Bunun dışında, suçun devletin genel menfaatini ihlal etmesi ya da kendisi tarafından konulan bir kurala uyulmaması nedeniyle devletin suç fiili bakımından mağdur olarak addedilmesi düşüncesine karşı çıkan yazarlar, bireylerin aksine devletin bir hak süjesi olamayacağı argümanı ile görüşlerini gerekçelendirmiştir.³⁰³

Ünver; suçun mağdurunun, işlenen suça karşı ceza hukuku tarafından korunan hak ve yararın sahibi ya da bunlar üzerinde tasarruf yetkisine sahip kişi olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Mağdurun belirlenmesi noktasında varlık veya menfaat ihlalini esas alan görüşün aksine, yazara göre ceza hukuku aracılığıyla korunmak istenen suçun konusunun içeriğini hukuksal değerler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Ünver, suçların biri genel biri özel olmak üzere iki ayrı menfaati ihlal ettiği ve bu bağlamda devletin genel mağdur, devletin yanında kişilerin ise özel mağdur sıfatını haiz olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Bu görüşün modern devletin ceza hukukunu ele alma biçimiyle bağdaşmadığını belirten Ünver, devletin hukuksal değerler yönünden vafının bu değerleri bireyin lehine ve hizmetine taşımak ve temsil etmekle sınırlı olduğunu; hukuksal değerlerin yalnızca bireylere ait olabileceği görüşünden hareketle ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatının da ancak bireye ait olabileceğini öne sürmüştür.³⁰⁴

³⁰² A.e. s.225-226

³⁰³ ARTUK, GÖKÇEN vd., **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s.392-395

³⁰⁴ ÜNVER, **Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer**, s.141-142

Ünver'e göre devletin, ceza hukuku bağlamında koyduğu kurallar üzerinden bir menfaate sahip olduğu ve bu kuralların yani dolayısıyla devletin kural koyuculuğu üzerinden tanımlanan menfaatin ihlal edilmesi sebebiyle mağdur sıfatını kazanacağı görüşü de hukuksal değer teorisiyle bağdaşmamaktadır. Yazara göre bu görüşün kabulü halinde kural koyma yetkisi, devlete yüklenen bir görev olmanın ötesinde onun sahip olduğu bir hak haline gelecek ve işlenen suç, hukuksal değere itaatsizlik anlamını yitirip kurala itaatsizlik anlamı kazanabilecektir.³⁰⁵

Koca/Üzülmez'e göre; ceza hukuku bağlamında mağdur, suçun konusunun sahibi kişi ya da kişiler olarak tanımlanmıştır. Suçun konusunun kime ait olduğunun belli olduğu hallerde mağdurun bu kişi ya da kişiler olacağını belirten yazarlar, suçun konusunun belli bir kişiye atfedilemeyeceği yani toplumun genelini ilgilendirdiği durumlarda ise mağdur olarak toplumu oluşturan tüm bireyleri işaret etmiştir. Yazarların kanaati, suçun mağduru olarak ancak gerçek kişilerin kabul edilebileceği yönündedir. Bu noktada, ceza hukuku anlamında mağdur ve suçtan zarar gören ayırımına giderek “fiilin işlendiği anda hayatta olan gerçek kişiler”in mağdur; bunun dışında devlet, aile ve diğer tüzel kişilerin ise suçtan zarar gören sıfatını alabileceği belirtilmiştir.³⁰⁶

Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe'ye göre suçun mağduru, ceza normuyla koruma altına alınan hukuki yararın sahibi gerçek kişiler olarak ifade edilmiştir.³⁰⁷ Özbek, bu görüşünü “Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi” adlı eserinde, mağdurun eski anlayışın hakim olduğu dönemde ceza ve ceza muhakemesi hukuku ilişkilerinin dışında bırakılması üzerinden açıklamış; bu bağlamda yalnızca gerçek kişilerin suçun mağduru olarak kabul edildiği ve devletin bu sıfatı alamadığı yeni anlayışla beraber bireye, hak süjesi bir taraf olarak ceza hukukunda yeniden işlerlik kazandırılmıştır.³⁰⁸

³⁰⁵ A.e. s.142

³⁰⁶ KOCA, Mahmut, ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.114-116

³⁰⁷ ÖZBEK, Veli Özer, DOĞAN, Koray, BACAĞIZ, Pınar, TEPE, İlker **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. Baskı, İzmir, Seçkin Yayıncılık, 2023, s.221

³⁰⁸ “19.yüzyıldan itibaren medeni hukuk ve ceza hukukunun keskin bir şekilde ayrılması suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi sorununun da medeni hukuka ait olduğunu kabul ile sonuçlandı. Böylece mağdur tamamıyla ceza ve ceza muhakemesi hukukunun dışına itildi. Ceza hukuku mağdurun değil, belli bir hukuki menfaatin korunmasına hizmet eder oldu. Ceza hukukunun koruduğu objeler olarak yaşam, onur, mülkiyet, özgürlük somut bireyin değil, toplumsal yaşamın ahlaki olarak tespit edilmiş olan kurumları olarak anlaşıldı. Böylece ceza hukukunda bir suçtan mağdur olan kişinin mağduriyetinin yerini, sayılan değerlerin tecavüz edilmesiyle sosyal düzenin bozulması almıştır. Bu anlayış içinde birey arka plana itildi; ceza

Akbulut; mağduru, suçun konusunun sahibi kişi ya da kişiler olarak tanımlanmıştır. Her suç bakımından mutlaka bir mağdurun bulunduğunu belirten yazar, suçun konusunun mahiyetine göre belirli kişilerin ya da toplumu oluşturan herkesin bu sıfatı haiz olabileceğini ifade etmiştir. Yazara göre mağdur sıfatı sadece gerçek kişiler tarafından alınabilmektedir; tüzel kişiler ve buradan hareketle devlet ise ancak suçtan zarar gören konumunda bulunabilecektir.³⁰⁹

Hakeri'ye göre mağdur, işlenen suçla zarar verilen değer sahibidir. Yazara göre yalnızca gerçek kişiler bu sıfatı haiz olabilecek; devlet ve diğer tüzel kişiler ise suç bakımından ancak suçtan zarar gören sıfatı kazanabilecektir.³¹⁰

Karakehya; mağduru, suçla korunan hukuki menfaatin sahibi olarak ifade etmiştir. Her suçun mutlaka bir mağdurunun bulunduğunu belirten yazara göre mağdurun belirlenmesi noktasında göz önünde bulundurulması gereken ölçüt suçun konusundan ziyade ihlale uğrayan hukuki menfaat ve ceza normuyla koruma altına alınan değerdir. Mağdur sıfatını yalnızca gerçek kişilerin alabileceğini savunan Karakehya, tüzel kişilerin ve dolayısıyla devletin ise ancak suçtan zarar gören olabileceklerini belirtmiştir.³¹¹

3.2.4.3. Devletin Mağdur Sıfatına İlişkin Görüşümüz

Bir ilişkiler alanı olarak devlet, modern görünümünde meşru şiddet tekeline sahip ve işbölümü esasına dayalı bir kurumsallıkla varlığını sürdürmektedir. İlkel dönemlerden bugüne, içinde bulunduğu koşullar ve barındırdığı ilişkiler aracılığıyla farklı belirlenimlerde dışsallık kazanan devlet, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmeye başladığı dönemle birlikte ve bu ilişkilere bağlı olarak dönüşüm geçirmiştir. İktisadi faaliyetlerin kamusal bir mesele haline geldiği bu dönemde, devletin dönüşümü kamusallığın dönüşümüyle birlikte takip edilerek devlet ve toplum arasındaki etkileşimin

---

muhakemesi bakımından da mağdur, hakları olan bir taraf değil sadece tanık olarak görüldü.” ÖZBEK, Veli Özer, Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 1999, s.334 vd.

³⁰⁹ AKBULUT, Berrin, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. Baskı, Konya, Adalet Yayınevi, 2023, s.478-480

³¹⁰ HAKERI, Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 28. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023, s.124-125

³¹¹ KARAKEHYA, Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023, s.67-68

sonuçları gözlemlendiği gibi, kamusalılık çerçevesinde devletin konumlandırıldığı yer ve yetki alanı da incelenmiştir.

Antik dönemde özgürlüğü ve devinimi temsil eden kamusalılığın içeriği, kapitalist üretim ilişkileri üzerinden kendisini hakim kılan burjuva ideolojisiyle birlikte modern dönemde yeniden üretilmiştir. Bu yeni kamusalılık düşüncesinde devlet; üretim ilişkilerinin faaliyet gösterdiği sivil toplum yapısının dışında, siyasal toplum olarak konumlandırıldığı bir kurguya dayandırılmıştır. Ancak kapitalizmin içkin yapısında gizli çelişkiler kendisini bu kamusalılık düşüncesinde de göstermektedir. Öncelikle devlet, üretim ilişkilerinin dışında konumlandırılrsa dahi, egemen ideolojinin gereği olarak sermaye birikimini ve emeğin yeniden üretimini sağlama görevini üstlenmiştir. Kamusalılığın yeniden üretilen içeriğinde müzakere ve katılımı öngerektiren kamusal alan, hakim burjuva sınıfı tarafından kuşatılmış; kamuoyuna dönüştürülerek genel bir kanaate büründürülen talepler üzerinden devletin politikalarına etki edilerek bu “aygıt”ın kontrolü elde tutulmuştur. Buna bağlı olarak üretim ilişkileri ve sermaye birikim süreci Althusserci perspektiften devletin ideolojik aygıtlarıyla düzenlenmiş ve onların yeterli olmadığı noktada devlet ceza hukukuna başvurarak, toplum üzerinde “son çare olarak” baskı aygıtıyla belirlemiştir.

Çalışmada “suçun kamusalılığı” başlığı altında ele aldığımız üzere suç olgusu, insanla beraber ilerleyen bir tarihsellikte gelişmiş; suç olarak belirlenen ihlallerin bir kısmı bu tarihsellikte dönüşse dahi varlığını günümüze değin muhafaza edebilirken, bir kısmı ise toplumsal ilişkilerin ve dönemin ideolojisinin ihtiyacına karşılık belirli bir dönem varlığını sürdürdükten sonra ilga edilmiştir. Ancak içeriğinin ne olduğunun ya da şeklinin nasıl açıklandığından bağımsız olarak suç, her zaman kamusal bir niteliğe sahip olmuştur. Dolayısıyla tarihsel süreçte değişen şey suç olgusunun kamusal doğası değil, kamusalılığın yapısı ve buna bağlı olarak kamusalılık söylemi olmuştur. Kamusal doğasını muhafaza eden suç, modern hukuk devletinin ceza hukuku formasyonunda yeniden üretilmiş ve meşru şiddet tekeline sahip devlet tarafından işlenen suça karşılık çeşitli yaptırımlar öngörülerek kamusal düzenin ve üretim ilişkilerinin karşı karşıya kaldığı zarar ya da tehlike bertaraf edilmiştir.

Hukukun üretim ilişkileri çerçevesinde geçirdiği dönüşüm ve bunun en temel dışsallığı olarak hukuk devleti anlayışının ortaya koyduğu ilkelerle beraber, devletin yönetimi

altındaki toplum, tebaa statüsünden vatandaş statüsüne yükselmiştir. Bu yeni kurguda vatandaşlık kimliğine sahip olan birey, statü hukukunun getirdiği eşitsizliklerden azade olmuş; eylem ve fikirlerinde hukuki güvencelere yaslanarak yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Her ne kadar bu yeni kurgu liberal perspektifte ideal bir düzen ve toplumsal barış vaat etse de altını çizmek gerekir ki esasında ortaya konan durum, aristokrasi ve monarşiyle girdiği mücadeleden galip çıkarak egemen konuma yükselen yeni bir sınıfın içeriğini yeniden ürettiği ilişkilerin yol açtığı bir yanılsamadan ibarettir.

Althusser, devlet aygıtında yeniden üretilen bu yanılsamayı “ideoloji” olarak ifade etmiştir. Düşünürün “*bireylerin gerçek varlık koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı*” şeklinde tanımladığı ideoloji, hem devlet aygıtında hem de onun ideolojik aygıtları vasıtasıyla toplumsal yaşamda varlığını hissettiren bir yapıya sahiptir.³¹² Bu anlamda burjuva ideolojisinin egemen hale geldiği modern dönemde, ideolojinin devlette ve yaşamsal pratik alanı olarak toplumda yerleşmesiyle varlık koşullarını yeniden üretmesi, özne kavramına dayandırılan bir süreç olarak ortaya çıkmış; ideolojiyle beraber dönüşüme uğrayan “birey” olgusu, yeni içeriğiyle “irade ettiği şeyleri yapmaya kadir ve hareket serbestisine sahip olduğunun bilincinde bir özne” olarak anlam kazanmıştır. İdeolojiyle olan ilişkisi çerçevesinde hem işlevini ona borçlu olan hem de onun kurucu unsuru olan özneler, toplumdaki her bireyin kimlik sahibi olduğuna ve herkesin eşit bir düzlemde yer aldığına dair ideolojik anlatının taşıyıcısı olmuştur.³¹³

İdeolojiyle beraber bireyin özne nosyonu kazanmasının modern ceza hukukundaki yansıması ise birey olgusunu ön plana çıkararak bir anlayışın geliştirilmesi olmuştur. Önceki dönemlerde bir suçun işlenmesi, kamusal bir hadise olarak kabul edilmiş ve devlet tarafından, meydana gelen ihlale öncelikle kamusal alanda yarattığı etki gözetilerek yaptırım uygulanmıştır. Modern dönemde hakim ideolojiyle birlikte liberal hukuk söylemi etkisinde gelişen ceza hukukunda ise suç, özneler arası bir uyumsuzluk haline indirgenmiş; işlenen bir suçun yarattığı etki bireysel olgular üzerinden açıklanmıştır. Buna bağlı olarak işlenen suçta, eylemin yöneldiği pasif süje de yeni bir içeriğe bürünmüş; mağdur olma hali gerçek kişilere özgülünen bir statü haline gelmiştir.

³¹² ALTHUSSER, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.57

³¹³ A.e. s.62-63

Ceza hukuku bağlamında yalnızca gerçek kişilerin suçun mağduru olarak kabul edilebileceği ve devletin bu anlamda ancak suçtan zarar gören sıfatını alabileceğine dair yaklaşım, sivil toplum-devlet ayrımının kabulüyle ve kamusal alanın içeriğini de dönüştüren ideolojinin “rasyonel tercihlerde bulunabilecek” ve “toplumsal çelişkilerden dışlanmış, özgür” bir özne olarak bireyi ele alma düşüncesiyle örtüşmektedir. İfade etmek gerekir ki; sivil toplum, varlığını devletin içinde sürdüren ve devletle birlikte gelişen bir yapı olarak ondan ayrı bir muhtevaya sahip değildir. Bu ayrımın kabulü halinde suç olgusu, politik toplumun yani devletin hakimiyet alanından sivil toplumun hakimiyet alanına kaydırılacak; suçun sivil toplumda meydana geldiği düşüncesine dayanılarak adaletin tecellisi ve zararın tazmini meselesi de sivil toplum nezdinde çözüme kavuşturulacaktır. Sürecin muhtemel sonunda sivil toplumun “mağdur” gerçek kişisi; kendisine sunulan eşit ve çelişkiden arınmış bir ceza adaleti yerine kamusal korumadan yoksun ve ancak şekli bir eşitliğe sahip olduğu söylenebilecek bir uyumsuzluğun tarafı olduğu gerçeğiyle yüzleşerek haklarını onarıcı adalet anlayışına dayalı olarak muhafaza etmeye çalışacaktır.

Bu noktada iki önemli şerh düşme ihtiyacı hissedilmiştir. İlk olarak; kabul edilen varsayımın aksine bir toplumun ferdi olan birey, daima kendi menfaatine ve kendisi için en doğru olanı seçme arzusuna ve şansına sahip olamayacaktır. Toplumsal bir varlık olan bireyin tamamen tikel endişelerle hareket edeceği düşüncesi, modern devletteki kolektif taleplerin bireysel taleplere izafe edilmesi anlayışına bağlı olarak sınıf tahakkümünü yeniden üretme saikine dayanmaktadır; bireyin içinde bulunduğu toplum da sınıfsal eşitsizliklerden arınmış olmadığı için, birey buna irade etse dahi her zaman kendi menfaatine hareket edebilmesi ihtimal dahilinde olamayacaktır.

Diğer yandan altını çizmek gerekir ki; ceza adaleti anlayışının onarıcı adalet yönünde gelişmesi, her ne kadar işlenen suçla devletin kamusal menfaatinin ihlal edildiğini göz ardı etse de, suçun kamusal yapısının sönmelenmesine neden olmamıştır. Onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde yürütülen uzlaştırma faaliyetleri üzerinden örneklendirecek olursak; hangi suçlar bakımından uzlaştırma yolunun öngörülebileceği, uzlaştırmacıların nasıl belirleneceği, taraflarca kabul edilmesi halinde uzlaştırma usulünün nasıl işletileceği ya da uzlaştırmada belirlenen edimin(edimsiz bir uzlaşma söz konusu değilse) ifa edilmesi veyahut edilmemesi durumlarına göre yargılama süreçlerine ilişkin hangi

neticelerin öngörülebileceği gibi hususlar devlet gözetiminde ve devletin çizdiği sınırlar çerçevesinde yürütülen süreçlerdir. Bu bağlamda, neoliberalizm etkisinde ve plüralist söylemler çerçevesinde yeni bir belirlenim kazanmış olsa da suç kamusal niteliğini muhafaza etmektedir.

Bu düşünceler ışığında; devletin, ceza hukuku bağlamında “mağdur” sıfatını alabileceği yönünde kanaat belirtmekteyiz. Modern formasyonunda siyasal iktidarı elinde bulunduran bir ilişkiler alanı olarak devlet, toplumun ekonomik ve sosyal örgütlenmesini düzenleme ve denetleme yetkisini ihtiva etmektedir. Kendisine hasredilen yetki ve sorumluluklar nezdinde devlet, içinde barındırdığı üretim ilişkilerinin, sermaye birikim sürecinin ve genel olarak toplumun varlık koşullarının devamlılığı açısından birtakım menfaat ya da değer hamili konumuna sahiptir. Bu bağlamda devleti ya da toplumun genelini hedef alan bir ihlalin yanı sıra, iki kişi arasında geçen bir uyumsuzluk bakımından da devletin ihlal edilen bir menfaat ya da değerinden söz edilecektir.

Çalışmanın odaklandığı temel sorunsal, devletin ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatını haiz olup olmamasının ötesinde kamusalın tarihsel dönüşümü çerçevesinde farklı formlara bürünen suç olgusunun kamusalının ele alınması olmuş; bu bağlamda suçun kamusal bir olgu olduğunun ortaya konmasıyla beraber, kamusal alanın merkezinde de yer bularak düzenleyici ve denetleyici vasfıyla faaliyet gösteren devletin konumu daha açık bir şekilde ifade edilebilmiştir. Nihayetinde mağdur sıfatının devlet tarafından; hem genel ölçekte hem de bazı suçlara ilişkin olarak³¹⁴ özel ölçekte kullanılabilmesine kanaat getirilmiştir.

---

³¹⁴ İşlenen her suç bakımından, kamusal menfaatinin ihlal edilmesi nedeniyle, devlet mağdur sıfatını haiz olacağı gibi mağduriyetin toplumun tamamına ait olduğu belirtilen ve özellikle TCK'nın m.299 vd.'da düzenlenen suçlar bakımından da devlet, ihlal edilen menfaati sebebiyle “özel ölçekte” de mağdur konumundadır.

SONUÇ

Kendisini meydana getiren toplumun bir ürünü olarak addedilen devlet, içinde barındırdığı iktisadi ve sosyal ilişkiler üzerinden örgütlenmiş siyasi bir yapıya karşılık gelmektedir. Dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı koşul ve imkanlar dahilinde, farklı insan topluluklarını içeren bir siyasi yapıda var olan devlet; tek bir tanıma sığdırılmayacak derecede belirleyici ögeye ve değişkene sahiptir. Bu belirleyicilik devletin ferdi olan insanlardan kaynaklanırken, değişkenlik ise insanların aralarındaki ilişkiler üzerinden şekillenmektedir.

Çalışmada yer verdiğimiz anlatının büyük bir bölümü, modern devlet üzerinde şekillenen ilişkiler üzerinden ilerlemektedir. Devletin kronolojik yürüyüşündeki son uğrak olarak kabul edilen modern devlet, merkezi bir yapıya bürünmesi ve kurumsallaşması nedeniyle önceki dönemlerin devlet anlayışlarından ayrılmaktadır. Bu merkezi ve kurumsal devlet kurgusu üzerine, Bodin'in sürekli ve bölünmez devletinden Hobbes'un ölümlü tanrı tasvirine; Hegel'in organik devletinden Weber'in meşru şiddet tekeli tanımlamasına; Althusser'in baskı aygıtından Durkheim'in sosyolojik yaklaşımına kadar birçok farklı düşünce geliştirilmiştir. Çeşitli temellendirmelere dayanan bu modern devlet düşünceleri özünde, gerek düşünürlerin yaşadığı dönemin toplumsal koşullarını gerek ise gözlemledikleri bireysel ve toplumsal ilişkilerden elde edilen çıkarımları barındırmaktadır. Bu bağlamda genel ve kapsayıcı bir tanım olarak Jessop'un "ilişkiler alanı" ifadesi, modern devleti açıklamak adına tercih edilebilecektir.

Devletin mahiyeti ve içerdiği tarihsellik, çalışmanın ilham aldığı ana sorunsalın merkezinde bulunan kamusal kavramıyla da doğrudan ilintilidir. Kamusal, içinde barındırdığı ilişkiler üzerinden kendisini tanımlayan bir kavramdır ve ifade etmek gerekir ki, hangi dönemde ele alınırsa alınsın, bu ilişkilerin alanı olan devletin varlık koşulları göz ardı edilerek incelenecek bir kamusal düşünce eksik kalacaktır.

Antik Yunan'a dayanan bir geçmişe sahip olan kamusal olgusu, kökeninde bütünü, geneli veya aleniyeti ifade etmek için kullanılan bir etimolojiye sahiptir. Yunan şehir devletlerinde özel alanı *oikos*'tan çıkan insan, *polis*'in pazar yeri ve meydanlarında

toplumun içine dahil olmuş; şehrin kamuya dahil olan fertleriyle etkileşime girerek, tikellik ve dışa kapalılığın hakim olduğu durağan hayatına kamusal bir nitelik kazandırmıştır. Antik Roma'ya geldiğimizde; Latince'den “kamusal şeyler” olarak çevrilen *res publica* kavramının, devlete denk düşecek bir anlamda kullanıldığı ve her şeyin hakimi olarak görülen devlete kamusal bir karakter atfedildiği görülmüştür. Krallıkların yanında feodal siyasi yapıların ve ilişkilerin hakim olduğu Orta Çağ'a uzanan döneme baktığımızda ise kamusalılık, karşımıza toplum üzerinde hakimiyetini tesis etmek adına onu temsili bir öge olarak kullanan yöneticilerin meşruiyet aygıtı olarak çıkmış; siyasi iktidar ilişkilerinin hakim tarafı, kendisini kamusal bir görünüme büründürüp “daha yüksek bir erkin temsilcisi” sıfatıyla topluma sunmuştur. Birbirinden farklı zaman çizelgelerinde yer alan bu kamusal örnekleri; özel alandan ayrılmış, kurumsal bir kamusal anlayışı barındırmamaları yönünden benzeşmektedir. Belirgin bir kamusal alan(olan) ve özel alan(olan) ayırımına tanıklık edilebilmek için ise modern devletin gelişimine değin beklemek gerekecektir.

Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde gelişim gösteren modern devlet aygıtı, bu ilişkilerin şekillendirdiği merkezi ve kurumsal yapılanmasıyla önceki dönemlerin siyasi yapılarından ayrılmaktadır. Merkantilist anlayışın yükselişe geçtiği bu dönemde, ekonomik faaliyetler kamusal bir niteliğe bürünerek kapitalist formasyon içinde genel menfaatin konusu haline gelmiş; bu menfaatin sürekliliğinin sağlanması ve korunması noktasında devlet, üretim ilişkileri doğrultusunda gelişen yeni örgütlenme biçimiyle aktif rol oynamıştır. Sivil toplum-devlet ayrımı üzerinden geliştirilen kapitalist kurguda üretim ilişkileri, sivil toplumda cereyan eden bir olgu haline gelirken; devlet, siyasal toplum nitelendirmesiyle sivil toplumun dışında bir yapı olarak ele alınmıştır. Bu yeni kurguda, üretim ilişkilerini şekillendiren burjuva sınıfı kendisini devletle toplum arasında bir noktada konumlandırmış ve kamusal alanda üretilen talepleri kamu adına devlete aktarma işlevini elinde tutmuştur. Bu yeni durum aynı zamanda kamusal anlayışını da dönüştürecektir.

Habermas'ın burjuva kamusalılığı olarak ifade ettiği yeni kamusal anlayış, katılım ve müzakere esasına dayandırılmıştır. İlk başta, kahvehane ya da tiyatro gibi kamusal mekanlarda bir araya gelen bir okuryazar topluluğunu ve bunların aralarındaki etkileşimi içeren burjuva kamusalılığı; burjuvazinin zaman içinde toplumda hem ekonomik hem de

sosyal etkinliğini artırmasıyla, genel meselelerin konuşulduğu ve üretilen kamuoyunun yönetim kademesine iletilmesiyle politikalara yön vermeye başlayan bir olgu haline gelmiştir. Kamusalılık bu yeni belirleniminde siyasi bir vasıf kazanmış; feodal dönemin etkin gücü aristokraziyle girdiği sınıf mücadelesinde elde ettiği kazanımlar sonucu, onun yerine egemen monarkın yanında etkin bir güç haline gelmiştir. Siyasi bir sıfatı olmayan burjuvazinin gücü, dönüştürüp kendi belirleniminde yeniden ürettiği kamusalığa dayanmaktadır ve bu güçle beraber, egemeni hem denetleyip hem de ürettiği kamusal taleplerle yönlendirebilme yetisine erişmiştir.

Altını çizmek gerekir ki; toplumun her ferdine açık ve çok sesli bir yapı olarak idealize edilen burjuva kamusalılık anlayışı, toplumun eşitsizlik barındıran ilişkilerini soyutlayarak göz ardı eden bir düşüncenin ürünüdür. Egemen sınıfın dışında kalan tabakaların fertleri, hayatın her alanında olduğu gibi kamusal alana dahil olabilmeye noktasında da birçok engelle karşılaşmıştır. Bu çerçevede kamusal alanda varlık gösteren katılımcıların büyük bir kısmı egemen sınıfın mensuplarından oluşmuş; sınıfsal çelişki ve çatışmaları yok sayan genel katılımcı kamusal söyleme karşın, üretilen kamuoyu burjuva sınıf çıkarlarını siyasi ve toplumsal düzeyde temsil etmekten öteye geçememiştir.

Üretim ilişkileri ve burjuva sınıfının kamusal alandaki etkinliği çerçevesinde, modern devlet aygıtında yaşanan dönüşümün belirgin dışsallıklarından biri de statü yerine hak temelinde herkesi aynı düzlemde ele alan bir hukuk anlayışına geçilmesi olmuştur. Modern kapitalist devlete “hukuk devleti” vasfını kazandıran bu dönüşüm; ayrıcalık gözetmeksizin toplum tarafından uyulması emredilen genel ve soyut kanunlara dayandırılmıştır. Hukukun üstünlüğünü temel alan bu yeni projeksiyon, yönetenlerin keyfi eylem ve yaptırımlarının önüne geçmek adına önemli bir ilerleme olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte; devletin hukuk düzenindeki bu ilerleme, aristokrasinin statü kaynaklı üstünlüğünün bertaraf edilmesi ve hak temelli bir anlayışla üretim ilişkilerine dayalı sermaye birikim sürecinin öngörülebilir bir düzlemde yürütülmesine olanak sağlaması bakımından burjuvazi adına önemli bir sınıfsal kazanımın nişanesidir. Bu kazanımı perçinleyen bir diğer dönüşüm ise, kuvvetler ayrılığı ilkesi üzerinden egemenin tekel gücünün kırılması ve yönetim üzerinde denge ve denetleme işlevi gören bir kamusal gücün hakim kılınması olmuştur. Belirlenimini ideolojinin şekillendirdiği bu ilişkiler

neticesinde kazanan hukuk devleti olgusu, meşru şiddet tekeline sahip devletin ceza hukuku anlayışında da bir dönüşüme yol açmıştır.

Henüz devlet olgusunun ortaya çıkmadığı ilkel dönemde aileyi ya da kabileyi korumaya yönelik suç düzenlemeleri, bir arada yaşayan grupların iç ve dış tehlikelere karşı gözetilmesi esasına dayandırılmıştır. Devletin tüzel kişiliğe sahip olmadığı ve kralın siyasi bedeninde varlık bulduğu Antik Roma’da *delictum publicum* olarak adlandırılan kamusal suç olgusu, bireysel öç alma faaliyetlerinin önüne geçerek failin işlediği suça karşılık devlet eliyle kamusal bir öç alma kurumunu meydana getirmiştir. Orta Çağ’ın çatışma ve şiddet üzerinden açıklanan genel yaşam pratiği, kilise ve monarkların -belirli zaman dilimleriyle sınırlı olsa da- kamusal bir barış statüsünü hayata geçirme çabaları ve bu barışı ihlal edenlere karşı sert yaptırımları söz konusu olmuştur.

Modern döneme geldiğimizde ise, kapitalist üretim ilişkileri ve dönemin hakim ideolojisiyle birlikte devletin benimsediği ceza siyaseti, içinde bulunulan dönemin tarihsel koşulları çerçevesinde yeniden üretilmiştir. Erken kapitalist dönem olarak adlandırılan kapitalizmin ve burjuvazinin yükseliş evresinde devlet, özel mülkiyetin korunması ve suç işleyen kişilerin disipline edilmesi üzerine bir ceza siyaseti benimsemiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde suç ve cezalar bakımından normatif düzenlemelere riayet edilen bu dönemin ilerleyen evrelerinde, kamusal düzenin bütünlüğü gerekçe gösterilerek belirli gruplar(cinsiyet ve sınıfa dayalı bir ayrım içinde) marjinalize edilmiş ve üzerlerindeki baskı artırılarak bu kişilerin denetim altında tutulması hedeflenmiştir. Toplumsal bir uzlaşma dönemi olarak lanse edilen refah devletinde, emek ve sermaye çatışmasının bir krize yol açması sebebiyle, çatışmanın aktörleri arasında bir uzlaşma sağlanması hedeflenmiş; bu bağlamda devletin hem ekonomik hem de sosyal ilişkilere daha fazla müdahil olmaya başladığı kolektif bir anlayış ön plana çıkmıştır. Dönemin ceza adaleti anlayışı ise, bu kolektif ve her kesimi gözetme gayesindeki anlayışın bir tezahürü olarak, ıslah düşüncesi üzerinden şekillenmiştir. Faili suça iten bireysel ve toplumsal sebepler göz önünde bulundurulmuş; işlediği suç karşısında kişiye bir bedel ödetmekten ziyade onun rehabilite edilip yeniden topluma kazandırılması düşüncesi hakim kılınmıştır. Refah devletinin kriziyle birlikte ise modern devlet aygıtı, neoliberalizm üzerinden yeni bir belirlenime sahip olmuştur.

Neoliberalizmin etkisiyle üretim ilişkileri, devletin sınırlarını aşan bir hakimiyet alanına ulaşmıştır. Sermayenin uluslararasılaşması olarak adlandırılan bu süreç, dünyanın her yerinde mübadele sürecine dahil olabilen kapitalistleri ve emekçileri ortaya çıkarmış; hem emeğin yeniden üretimini hem de bu yeniden üretimi kar maksimizasyonunu sağlayarak yerine getirmeyi hedefleyen devlet, bu koşullar altında yeni politikalara yönelerek regülasyonlarını uluslararası üretim ilişkilerine uygun olarak entegre etmiştir.

1980’li yıllardan günümüze kadar uzanan neoliberal dönemin ceza adaleti anlayışı da dönemin hakim ideolojisinden izler taşımaktadır. Öncelikle uluslararası emek dolaşımının yaygınlaşmasıyla beraber, devletin sınırları dahilinde işlenen suçlarda faile karşı ıslahı önceleyen suç siyaseti yerini yeniden cezanın ödetmeye dayalı suç siyasetine bırakmıştır. Bu bağlamda toplum, bireylerin basit bir toplamı olarak ele alınmakta; işlenen suç, fail ve mağdur arasındaki bir uyumsuzluk düzeyine indirgenerek suçun kamusal niteliği göz ardı edilmektedir. Dönemin fail tipolojisi ise “rasyonel düşünebilen ve irade serbestisine sahip bir şekilde hareketlerini yönlendirebilen” öznelere içermektedir. Ceza hukuku bağlamındaki bu tipleştirmenin dayanağı, devlet-sivil toplum ayrımı çerçevesinde bireyselliğin ön plana çıkarılıp devletin fail ve mağdur arasındaki ilişkinin dışında konumlandırıldığı plüralist söylemlerdir. Tezin ortaya çıkış noktasında ele aldığımız “Devlet ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatını haiz olabilir mi?” sorusunun cevabı ise ilişkinin diğer tarafı olan mağdurun mahiyetinin ve niteliğinin belirlenmesiyle ortaya konabilecektir.

Ceza hukuku bağlamında mağdur; işlenen suçla hukuken korunan menfaat ya da değeri ihlal edilen kimse olarak ifade edilebilecektir. Neoliberal dönemde fail ve mağdur, rasyonel bireyler olarak tipleştirilmiş; bu kurguda hukuken korunan değerlerin sahibi olabilme niteliğini gerçek kişilere hasreden görüşler geliştirilmiştir. Bu görüşler çerçevesinde, yalnızca gerçek kişilerin mağdur sıfatını alabileceği belirtilirken, devletin ise ancak suçtan zarar gören olabileceği ifade edilmiştir.

Suçun kamusalılığı bağlamında devletin mağdur sıfatını haiz olabileceği önermesine dayanan bu çalışmanın sistematığı doğrultusunda, öncelikle devlet olgusuna değinilmiş ve farklı devlet yaklaşımları üzerinden modern devlet aygıtının muhteviyatı genel hatlarıyla açıklanmış; sonrasında kamusalılık olgusu tarihsel gelişim süreci içinde

incelenerek, modern devlette üretim ilişkilerinin ve ön plana çıkan burjuva sınıfının etkisiyle dönüşen kamusalığın siyasi ve sosyal sonuçları üzerinde durulmuş; son olarak ise kamusalık anlatısı üzerinden suçun kamusalılığı mercek altına alınıp devletin ceza hukuku bağlamında mağdur sıfatını alabileceği görüşü, gerekçeleriyle birlikte ortaya konmuştur.

Bir ilişkiler alanına karşılık gelen modern kapitalist hukuk devleti, üretim ilişkileri çerçevesinde hem bu ilişkilere göre politika üreten hem de bunlardan ayrı konumlanarak onları denetleyen ve düzenleyen bir işleve sahiptir. Sahip olduğu bu yetki ve işlevler devlete; hem üretim ilişkilerinin varlık ve devam koşullarının sağlanması, hem de toplumsal düzenin devamlılığı açısından bir menfaat sağlamaktadır. Toplumda cereyan eden bir suç fiiliyle, bu menfaate zarar verilmekte ve devlet suçun pasif süjesi haline gelmektedir.

Sonuç olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin şekillendirdiği bir iktidar ve ilişkiler alanı olan devlet, modern formasyonunda bu ilişkilerin ve sermaye birikim sürecinin yeniden üretimine dayanan kamusal varlık koşullarının devam etmesi ereğiyle ideolojik aygıtları üzerinden düzenleyici ve denetleyici rolünü yerine getirmekte; kurguladığı hukuk düzenini ihlal eden ve kamusal düzeni zarar ya da tehlikeyle karşı karşıya bırakan eylemlere karşı ise son çare olarak baskı aygıtına başvurmaktadır. Gerçekleşen suç fiiliyle zarar ya da tehlikeyle karşı karşıya bırakılan bir değer, belirli bir özneye ilişkilendirilse dahi, işlenen suç devletin muhteviyatında barındırdığı yetki ve yükümlülükler çerçevesinde sahip olduğu kamusal menfaatin ihlal edilmesine yol açmaktadır. Suç kamusalık ihtiva eden bir olgudur ve devlet tarafından, suç işleyen kişilere karşı ceza hukuku aracılığıyla öngörülen yaptırımlar uygulanarak kamusal menfaat gözetilmektedir. Bu bağlamda, devletin işlenen her suç bakımından genel mağdur sıfatını; doğrudan kendisine ait bir menfaati konu alan suçlar bakımından ise özel mağdur sıfatını haiz olacağı ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz: **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, 1952.

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Köker, Levent: **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2018.

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Türk, Duygu; Yalçınkaya, Ayhan; Yılmaz, Zafer; Zabcı, Filiz: **Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Akal, Cemal Bali **İktidarın Üç Yüzü**, 8. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2016.

Akal, Cemal Bali(der): **Devlet Kuramı**, 6. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2018.

Akbulut, Berrin: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. Baskı, Konya, Adalet Yayınevi, 2023.

Aksoy Retornaz, Emine Eylem: “**Beccaria’nın Hapis Cezasına Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme**”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:112, 2014, s. 93-106.

Alacakaptan, Uğur: **Suçun Unsurları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.

Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Althusser, Louis: **Montesquieu: Siyaset ve Tarih**, Çev. Alp Tümertekin, 2. Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları, 2018.

Althusser, Louis **İki Filozof: Macchiavelli-Feuerbach**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2010.

Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 7. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.

Arendt, Hannah: **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

Aristoteles: **Politika**, Çev. Özgüç Orhan, 2. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020.

Arslan, Uğur: “**Vatana İhanet Kavramı ve Suçu**”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 2021, s. 47-84.

Artuk, Mehmet Emin, Ahmet Gökçen, Mehmet Emin Alşahin, Kerim Çakır: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 12. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018.

Ayman Güler, Birgül: **Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023.

Baş, Eylem: **Fail ve Mağdur**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Başgil, Ali Fuat: “**Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi**”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:4, 1946, s. 981-990.

Bayraktar, Köksal: **Siyasal Suç**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

Beccaria, Cesare: **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. Sami Selçuk, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023.

Beiser, Frederick: **Hegel**, Çev. Seçim Bayazit, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2019.

Berktaş, Fatmagül: “**Çoğulluk Yeryüzünün Yasasıdır**”, (içinde) Kamusal Alan (ed. Meral Özbek), İstanbul, Hil Yayın, 2015.

Bourdieu, Pierre: **Devlet Üzerine**, Çev. Aslı Sümer, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.

Carnoy, Martin: “**Gramsci ve Devlet**”, Praksis, Cilt:3, 2001, s. 252-278.

Centel, Nur, Hamide Zafer: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 21. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2022.

Cicero: **Devlet Üzerine**, Çev. C. Cengiz Çevik, İthaki Yayınları, 2014.

Collins, Hugh: **Marksizm ve Hukuk**, Çev. Umre Deniz Tuna, 2. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016

Çaha, Ömer: **Sivil Toplum ve Devlet**, 6. Baskı, Ankara, Orion Kitabevi, 2016.

Çınar, Meral Uğur: “**Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: Ya da, Modern Çağ’da İnsanca Bir Yaşam Mümkün mü?**”, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, 2016, s. 140-167.

Değirmenci, Olgun: **Onarıcı Adalet Uygulaması Olarak Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.

Demirbaş, Timur: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 16. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Dobb, Maurice: **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Dönmezer, Sulhi, Sahir Erman: **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:2**, 15. Baskı, İstanbul, 2021.

Dönmezer, Sulhi, Sahir Erman: **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:1**, 15. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2022.

Durkheim, Emile: **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cemal Bali Akal, Ankara, Dost Kitabevi, 2012.

Durkheim, Emile: **Sosyoloji Dersleri**, Çev. Ali Berktay, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Engels, Friedrich: **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. Erkin Özalp, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2020.

Erem, Faruk: **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Cilt:1, Genel Hükümler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984.

Foucault, Michel: **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2019.

Fraser, Nancy: **“Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”**, içinde **Kamusal Alan (Der: Meral Özbek)**, İstanbul, Hil Yayınları, 2004.

Gözler, Kemal: **Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı**, 11. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2021.

Gözler, Kemal: **“Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme”**, Türkiye Günlüğü, Cilt:129, Kış 2017, s. 5-9.

Gramsci, Antonio: **Modern Prens**, Çev. Pars Esin, 4. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2021.

Güngören Bulgan, Birden: **Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı**, Çev. 3., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022.

Gürkan, Ülker: **“Montesquieu Ve Kanunların Ruhu (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme)”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:40, Sayı:1-4, 1988, s. 5-15.

Gürten, Kadir: **“Roma’da Devlete Karşı İşlenen Bazı Suçlar ve Cezaları”**, Ankara Barosu Dergisi, Cilt:75, Sayı:3, 2017, s. 53-79.

Habermas, Jürgen: **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, 16. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

Hafizoğulları, Zeki: **Ceza Normu**, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1987.

Hafizoğulları, Zeki, Muharrem Özen: **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık, 2022.

Hakeri, Hakan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 28. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023.

Harvey, David: **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, 2. Baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2015.

Hegel, Georg Willhelm Friedrich: **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, Ankara, Sosyal Yayınları, 1991.

Hobbes, Thomas: **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 24. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2022.

Hobsbawm, Eric: **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şener, 11. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2013.

Hobsbawm, Eric: **Sermaye Çağı: 1848-1875**, Çev. Bahadır Sina Şener, 7. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2019.

Huberman, Leo: **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Murat Belge, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Jessop, Bob: **Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, Çev. Ahmet Özcan, Ankara, Epos Yayınları, 2008.

Jessop, Bob: **Devlet: Dün, Bugün, Gelecek**, Çev. Atilla Güney, Ankara, Nika Yayınevi, 2021.

Karahanogulları, Onur: **Kamu Hizmeti(Kavram ve Hukuksal Rejim)**, 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Karahanogulları, Onur: **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022.

Karakehya, Hakan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023.

Katoğlu, Tuğrul: “**Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:61, Sayı:2, 2012, s. 657-694.

Kaynar, Mete Kaan: “**Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar**”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:23, Sayı:1, 2005, s. 339-369.

Keane, John: **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Çev. Erkan Akın, Aksu Bora, Ahmet Çiğdem, Levent Köker, Mehmet Küçük, Ayşe Nur, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.

Ketizmen, Muammer: **Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalete: Türk Ceza Hukukunda Uzlaştırma**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022.

Keyman, Selahattin: **Hukuka Giriş**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000.

Kınacı, Yusuf Ziya: **Kapitalizmde Ekonomi-Dışı Zorun Somutluklarından Biri Olarak Ceza Siyaseti (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2018.

Kluge, Alexander, Oskar Negt: **Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalın Analizine Doğru**, Çev. Müge Atala, İstanbul, NotaBene Yayınları, 2018.

Koca, Mahmut, İlhan Üzülmez: **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.

Kunter, Nurullah: **Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954.

Lea, John: **Crime and Modernity: Continuities in Left Realist Criminology**, London, Thousand Oaks and New Delhi, Sage Publications, 2002.

Locke, John: **Hükümet Üzerine İkinci Tez**, Çev. Aysel Doğan, İzmir, İlya Yayınevi, 2010.

Machiavelli, Niccolo: **Hükümdar**, 26. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, 5. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2021.

Marx, Karl: **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Çev. Kenan Somer, 3. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 2016.

McNeill, William H.: **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, 18. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2021.

Montesquieu: **Kanunların Ruhu Üzerine**, Çev. Berna Günen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Oppenheimer, Franz: **Devlet**, Çev. Alaeddin Şenel - Yavuz Sabuncu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984.

Ozansü, Mehmet Cemil: **Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014.

Öcal, Seyran Başak: **Hannah Arendt’te Kamusal Alan Kavramının Epistemolojik Temelleri** (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006.

Ölçer, Hamit: “**Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Simgesel Şiddet Sorunsalı ve Biçimleri**”, Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, Sayı:2, 2019, s. 34-49.

Özbek, Meral(ed.): **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2015.

Özbek, Veli Özer: **Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 1999.

Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar; Tepe, İlker: **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. Baskı, İzmir, Seçkin Yayıncılık, 2023.

Özcan, Mehmet Tefrik: **İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol: Hukuk Dışı Mekanizmalar ve İlkel Hukuk**, 2. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Özcan, Mehmet Tefrik: **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, 2. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2017.

Özdemir, Ali Murat: **Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2008.

Özdemir, Ali Murat; Ketizmen, Muammer(der): **Türkiye’nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2014.

Özdemir, Ali Murat; Saygılı, Abdurrahman; Zabunoğlu, Hamdi Gökçe; Ketizmen, Muammer; Demirli, Aynur; Aykut, Ebubekir; Türkoğlu Karacaoğlu, Ezgi Nur; Uğurlu, Göksu; Şahin, Ozan Giray: **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2020.

Özek, Çetin: **Devlet Başkanına Karşı Suçlar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.

Özen, Mustafa: **Öğreti ve Uygulama Işığında Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2023.

Özenç, Berke **Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

Özgenç, İzzet: **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi(Genel Hükümler)**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005.

Özgenç, İzzet: **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 17. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Özkazanç, Alev: **Devletin Örgütlenmesi, (içinde) Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Özmağas, Utku: “**Homo Homini Lupus’ Sözü Üzerine**”, Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Cilt:19, Sayı:1, Mart 2020, s. 200-219.

Öztürk, Bahri, Mustafa Ruhan Erdem: **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 21. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Pasukanis, Evgeny B.: **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, Çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.

Platon: **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz, 48. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Poggi, Gianfranco: **Devlet: Doğası, Değişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Rawls, John: **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, Çev. Gül Evrin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Renan, Ernest: **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, 2. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2019.

Rousseau, Jean Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, 31. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Sancar, Mithat: **“Devlet Aklı” Kısacasında Hukuk Devleti**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Saygılı, Abdurrahman: **“Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:63, Sayı:1, 2014, s. 185-198.

Scott, George Ryley: **İşkencenin Tarihi**, Çev. Hamide Koyukan, Ankara, Dost Kitabevi, 2001.

Selçuk, Sami: **Suç Hukuku Doğmatığı ve/ya Grameri, III.Kitap: Suç Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2022.

Soyaslan, Doğan: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022.

Şahin, Cumhuriyet, Neslihan Göktürk: **Ceza Muhakemesi Hukuku - I**, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Şenel, Alaeddin **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 4. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995.

Teziç, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2014.

Tilly, Charles: **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

Toroslu, Nevzat: **Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu**, Tıpkı Bası(1.Baskı: 1970). Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019.

Toroslu, Nevzat, Haluk Toroslu: **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 26. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021.

Uygun, Oktay: **Hukuk Teorileri**, 3. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Ünver, Yener: **Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

von Bar, Carl Ludwig: **A History of Continental Criminal Law**, Çev. Thomas S. Bell, Cilt:6, Boston, Association of American Law Schools, 1916.

Wagner, Peter: **Modernliğin Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.

Weber, Max: **Meslek Olarak Siyaset**, Çev. Afşar Timuçin - Mehmet Sert, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 2006.

Weber, Max: **Ekonomi ve Toplum, Cilt:1**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012.

Yalçın Sancar, Türkan: **“Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliye, Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Emniyet Muhafaza Kuvvetlerini” Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.

Yalçın, Türkan, Timuçin Köprülü: **Ceza Hukuku Genel Hükümler Uygulamalı Çalışmaları**, 10. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2023.

Yenisey, Feridun, Ayşe Nuhoğlu: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 9. Baskı, 2021, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Yıldırım, Selahattin: **Gramsci’yi Okumak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Yılmaz, Zafer: **Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Yükselbaba, Ülker: **Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal Alanından İletişimsel Kamusal Alanına Geçiş**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Zabcı, Filiz Çulha: **Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997.

Zabunoğlu, Hamdi Gökçe: “**Geçmişten Günümüze Demokratikleşme Açısından Türkiye’de Sivil Toplum**”, Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, Aralık 2017, s. 13-40.

Zabunoğlu, Yahya Kâzım; Mumcuoğlu, Maksut; Saygılı, Abdurrahman; Zabunoğlu, Hamdi Gökçe: **Devletin Genel Kuramı Dersleri Cilt-1**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 14/02/2024

Tez Başlığı : Suçun Kamusalılığı Bağlamında Devletin Mağdur Sıfatı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 124 sayfalık kısmına ilişkin, 02/02/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Erdem Arda Akay

Öğrenci No: N20232092

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku - Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT**

Date: 14 / 02 / 2024

Thesis Title : Victim Status of the State in the Context of the Publicity of Crime

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 08/02/2024 for the total of 134 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Erdem Arda Akay
Student No: N20232092
Department: Public Law
Program: Public Law - Master's Program

ADVISOR APPROVAL

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 14/02/2024

Tez Başlığı: Suçun Kamusalılığı Bağlamında Devletin Mağdur Sıfatı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Erdem Arda Akay

Öğrenci No: N20232092

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku - Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT**

Date: 14/02/2024

Thesis Title: Victim Status of the State in the Context of the Publicity of Crime

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Erdem Arda Akay
Student No: N20232092
Department: Public Law
Program: Public Law - Master's Program
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL